

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1946

BIND XI. III.

Udgivet af Historisk Selskab for Ribe Amt
I Kommission hos P. Haase & Søn . København

Billedet paa Omslaget forestiller en Guldrakteat med Runer, fundet i Revsgaard, Outrup Sogn. Se nærmere Side: 487.

»Fra Ribe Amts« ældre, sjældne Aargange 1903–28 er udsolgt i Boghandelen. Restoplaget sælges kun til Medlemmer og Subskribenter. Prisen er 4 Kr. pr. Aargang. Enkelte Aargange f. T. helt udsolgt, af andre haves kun faa Eksemplarer. Endvidere kan Medlemmer og Subskribenter købe Aargangene fra og med 1929 for 2 Kr. pr. Stk. — Henvendelse til Kassereren, Lærer H. K. Kristensen, Lunde, Jylland.

Nedennævnte Bøger, der er udkommet paa Historisk Samfunds Forlag kan Medlemmer og Subskribenter købe hos Kassereren til følgende Favørpriser:

Steen Bøcher: **Vandmøller i Ribe Amt.** 1944.
6 Kr. (Bogladepris 7,50 Kr.)

H. K. Kristensen: **Øster Horne Herred.** 1944.
9 Kr. (Bogladepris 12 Kr.).

Aarsmødet afholdes paa Afholdshotellet i Ølgod Fredag 13. September Kl. 17. Kl. 18,30 offentligt Møde med Foredrag af Biskop Dr. phil. C. I. Scharling og Dr. phil. Roar Skovmand, der viser Historisk Samfunds Farvelysbilleder fra Ribe og Malt Herred. Følles Kaffebord.

Varde Sønderbro gennem næsten 400 Aar.

Af N. M. Kromann, Esbjerg.

Broen over Aaen syd for Varde benævnes flere Steder for Varde Sønderbro og andre Steder for Varde Langebro. Disse to forskellige Navne kunde tyde paa, at der har været slaaet Bro over Varde Aa paa andre Steder, men herom findes intet oplyst. Første Gang Broen findes omtalt er i 1463, da der udstedes Lavhævdsbrev paa et Byggested »mellem Varde Bro og Skobedall«, dernæst nævnes Broen i 1537 i Brev til Borgmester, Raad og menig Borger i Varde, hvori det hedder, at da de ikke kunde holde to Kirker ved lige og ikke føde flere Sognepræster end til ét Sogn, de da maa nedbryde St. Nicolai Kirke og lægge Sognet til St. Ibs Kirke, de maa da beholde den store Klokke, alle Vinduer og Mursten til at holde Broen, der ligger ved Byen, ved Magt med. Tilladelsen blev ikke benyttet, idet St. Nicolai ikke blev nedrevet dengang, og der vel paa anden Maade blev gjort Udveje til Broens Vedligeholdelse. I 1547 »fik Borgmester og Raad i Varde Kongens Stadfæstelse, efter gamle Breve, paa Ortenlunde Mark altid at skulle blive til Varde By og Varde Bro dermed ved Magt at holde«, dette kunde tyde paa, at Broen er meget

gammel. I 1562 omtales, at Domprovst Iver Kjeldsen faar noget Eng ved Varde Bro. I 1634 indsender Borgmester og Raad en Ansøgning om Hjælp til Broens Istandsættelse, da »den er ganske brøsthølden, saa den ikke uden stor Bekostning kan hjælpes og forbedres af Borgerne« og anmoder om Tilladelse til at kræve Afgift af Passagen over Broen i to Aar. Dette bevilger Kongen ved Brev af 13. Marts udstedt i Skanderborg, de »maa udi næstfølgende 2 Aar til samme Bros Hjælp og Forbedring bekomme og lade opbjerge af alle og enhver, som derover rejser, som efterfølger nemlig af en Vogn 2 Skilling, af en Hest med Karl 1 Skill., 1 Okse 1 Skill., et ledigt Menneske frem og tilbage 1 Skill., men naar to Aar er forbi, ville vi ikke, at Borgmester og Raad længere skal nogen Rejsende besvære med nogen Udgift, medens Broen derefter selv paa deres egen Bekostning at holde ved lige«. Det er første Gang, at Bropenges Erlæggelse indføres og ses i Stedet for 2 Aar at vare i over 200 Aar. I 1648 er Broen atter brøsthølden og et lignende Andragende, som det for 4 Aar siden indsendte indsendes. Paa dette Andragende gives 13. Juli et imødekommende Svar, idet Byen for et Tidsrum af 10 Aar faar Lov til »at opbjerge af alle Fremmede, som af norden over Broen nogen Vare medfølger at sælge eller Købmandsgods fører, af hver Hest, Hoppe eller Okse 1 Skill., og af en Vogn, som fører Varer over, efter dens Lejlighed og som der er Heste for, nemlig 1 Skill. af hver Hest, hvilken Told Byen skal oppebære til Broens nødvendige Reparation og Vedligeholdelse og til ingen anden Brug anvendes, hvorfor de og paa vort Slot, Riberhus, skal gøre Rede og Regnskab aarligen, saafremt de denne vor Benaadning agter at nyde forbindendes«. Bevillingen fornyes se

nere til 12. September 1660, da »Broen ofte af Havflod overskylles og ellers udi andre Maader af Havet stor Skade lider, og de ingen Indkomst eller Hjælp skulle have til den at reparere og vedligeholde, endog det skal være en af de længste Broer udi Jylland, og en stor Del af Borgerne dør udi Byen skal være forarmet, at det vil falde dem meget besværligt Broen igen at opbygge og vedligeholde.«

I 1674 nævnes Thomas Munch som værende Broemand, han skal dette Aar ansættes til Kopskat, han faar Betegnelsen »bruger ingen Næring, er af ringe Midler«, men bliver dog sat at svare Kopskat af en Indtægt paa 40 Rdl. Helt forarmet er Byen dog ikke dengang, da der af Skatteyderne findes flere at skulle svare af 1000 Rdl.

I 1703 maa Broen atter være forfalden og trænge til Fornyelse, som Byen kvier sig ved at foretage, da en privat Mand, nemlig Tolderen Jens Bertelsen Thaulov tilbyder »at opføre en god og velbetømt Bro med stærke Jernbolte velforbunden og forsynet, paa egen Bekostning, dersom han og hans Arvinger aarlig maa nyde og oppebære samme Bros tillagde visse og uvisse Indtægter saa og den sædvanlige Hjælp og Undsætning af Varde Bys Indvaanere med Hæning og Arbejde ved samme større Bro i større Vandløb og Tøbrud, naar Isgang tager Overhaand og ellers, som de hidtil gjort haver.« Stiftamtmanden giver Andragendet sin anbefaling og udtaler at »Supplikanten er sufficient sit allerunderdanigste Tilbud at præstere og hans Ansøgning at bønføre er saavel til Indbyggernes som de Rejsendes store Tarv og Nytte«. Ved denne Lejlighed oplyses det, at Broen har en aarlig Indtægt af en Gaard i Orten (Ortenlunde Mark som omtalt ovenfor) af 5 Ørter Rug og 7½ Mark i

Penge. (I 1779 er der 2 Gaarde i Orten, der skatter til Broen, ialt 6 Tdr. og 2 Skp. Rug).

Thaulov bliver derefter overdraget Broen i Henhold til hans Andragende og har den vist til sin Død 1733, de senere Aar som Forpagter af Broen, der i Mellemtiden er overgaaet i Byens Eje. I 1730 trænger Broen atter til Reparation som en Følge af Vandflod. Udgifterne hertil beløb sig til 300 Rdl. 4 Mk. 14 Skill., som Thaulov udlagde, og da Magistraten ikke i Øjeblikket kunde refundere ham dette Beløb, tilbød han, at det kunde blive staaende og afdrages gennem Forpagtningsafgiften. Ved denne Lejlighed oplyses det, at Broen har en Længde af 84 Alen og en Bredde af 8½ Alen. Samme Aar klager Thaulov over, at mange Kreaturer sniges over Aaen, baade ved Janderup og over 2 Smaabroer ½ Mil øst for Byen. Disse Broer er opført af Ejeren paa Nørholm for sin egen Fart til sine to Herregaarde. Herved sker Besvigelse med Told og Bropenge.

Under 15. Januar 1731 tilgaar der Magistraten i Varde en Skrivelse fra Stiftamtmanden angaaende Broen og dens tiltagende Brøstfældighed. Da Kongen til Foraaret agter at rejse gennem Landet, skal Magistraten udnævne 16 af de bedste og mest formuende Borgere og med dem overlægge, hvordan Broens Brøstfældighed kan afhjælpes, »at det ikke alene skulle komme Eder, men endog mig til største Ansvar, om der ved Færdsel over Broen skulde ske nogen Ulykke«. Forhaabentlig er Broen nu kommen i forsvarlig Stand.

I 1732 klager Thaulov over, at de indgaaede Bropenge ikke kan dække hans Forpagtningsafgift, der er paa 50 Rdl. aarlig og ansøger derfor om Forhøjelse af Bropengene, hvilket ikke blev tilstedt, hvorefter mod Forpagtningsafgiften blev nedsat til 30 Rdl.

I 1737 omtales Vardes Langebro at koste Byen meget til Reparationer og ikke kan afholdes af den indkommende Forpagtningssum, der er paa 30 Rdl. aarlig, men ved en paafølgende Auktion over Forpagtningen gaar Afgiften dog op til 87 Rdl. og tilstaaes Jens Ølgaard, men han ansøger straks om at faa Brotaksterne forhøjet, da han ellers ikke kan svare Afgiften deraf. Dette imødekommes ham, og under 10. Maj 1737 fik han Konfirmation paa en af Magistraten forfattet Takst for Bropenge, saalydende: »Alle og enhver som enten farer til eller fra Varde over Byens Langebro, undtagen Byens, Skads Herreds, Øster-, Nørre- og Vester Herreds Beboere, svarer og betaler: Af en Karosse 6 Skilling, en Chaisse 4 Skill., en Vogn med beslagen Hjul 3 Skill., en ditto med ubeslagen Hjul 2 Skill., en ridende Person 1 Skill., Grydemanden svarer af hvert Læs 2 Skill. Af Kreaturer: En Snes Heste 1 Mark 4 Skill. eller, om der er færre, 1 Skill. af hver, en Snes Okser ligeledes 1 Mark 4 Skill., en Snes Svin, Faar og deslige 4 Skill. Af Heste og Okser som her til Byen kommer eller fragaar i Markedstiderne hvert Stykke 1 Skill. De Vogne som over Broen passerer med Møllesten, betaler af hvert Stykke efter deres Størrelse formedelst den Hazard, som Broen derved udstaar.« Denne Takst blev ved Reskript af 31. Januar 1738 forandret derved, at den Fritagelse for Beboerne af Øster-, Nørre- og Vester Herred at svare Bropenge hæves, efterdi Varde Bys Indvaanere maa betale Bropenge i Øster- og Nørre Herred, og Vester Herred ikke har nogen Bro af Betydning.

I 1740 forpagter Byskriver Rasmus Øllgaard Broen for 20 Aar mod en aarlig Afgift til Byen af 74 Rdl. og mod selv at holde Broen i forsvarlig Stand.

Da saa Forpagtningen efter Udløbet af de 20 Aar var til Auktion, fremkom intet Bud »formedelst den Præjudice og idelig Forfang, der begaas med Passagen over Lunderup Bro, uagtet samme kun for Høveribønderne til Lunderup skal være anlagt, og at Beboeren i det ved denne Bros opbygte Hus skal agere som en privilegeret Bro og Værtshusmand, ja, endog tager Bropenge, som ikke alene bemeldte Varde Bro, men endog Varde By derved tager største Fornærmelse, som Borgerskabet i Varde har anholdt om maatte snarest muligt raades Bod paa, især da ingen forinden før resolve til noget Bud at give paa Varde Bro, der i Henseende til dens kostbare Vedligeholdelse vil blive til alt for store Konsekvenser for Byen«. Saaledes skrev Stiftamtmanden 12. Decbr. 1749 til Teilmann paa Nørholm, idet han anmoder ham om, at Passagen over Lunderup Bro maa blive forbudt.*)

I 1783 er Frederich Westesen og Niels Frølund Forpagtere af Broen.

I 1792 klager Varde Borgerskabs Repræsentanter over, at den ved Reskript af 10. Maj 1737 bevilgede Frihed for Skads Herreds Beboere frit at færdes over Byens saakaldte Langebro, skal have foranlediget Misbrug, »idet nogle Beboere fra Skads Herred i Markedstiderne skal have ladet sig bruge som Vognmænd og mod Betaling kørt Varer for Udenherreds Beboere samt ind og udført anden Herremands Kvæg samt kørt i Ægter til og fra Hjerting for Lunderup og Nørholm eller de til Gaardene behøvende Materialer og Købmandsgods, hvilket alt foraarsager megen Afgang i Bropengene, der højlig skal behøves til at ved-

*) Lunderup Bro er Broen ved Vagtborg, se H. K. Kristensen: Øster Horne Herred 92—93.

ligeholde Broen med, som formedelst stærk Isgang er vanskelig at vedligeholde«. Denne Klage foranledigede Reskript af 3. Febr. 1792, hvori bestemmes at Skads Herreds Beboere i visse Tilfælde for Fremtiden skal betale Bropenge, nemlig paa Markedsdagene, og naar de kører Ægter for Stamhuset Nørholm, hvorimod Skads Herreds samtlige Beboere fremdeles bør nyde deres hidtil hafde Ret til fri Passage over Broen, indtil en ny Foranstaltning til Bropenges Oppebørsel af Landevejsbroerne i samme Herred er bleven iværksat. Hidtil havde Passagen over Broerne i Skads Herred været befriet for Bropenges Ydelse.

I Tiden derefter og til sin Død 1801 var Prokurator Bach Forpagter af Broen. Ved sin Død var han Herredsfoged i Skads Herred.

Ved Reskript af 3. Marts 1812 bliver Taksten fra 1737 gennemgaaende forhøjet til det tredobbelte og gældende til et Aar efter Krigens Afslutning. I dette Reskript kaldes Broen for den lange Træbro og det anføres i Reskriptet, at gaaende bør passere frit samt de, der rejser i Kongeærinder eller Embedsforretninger »og skal bemeldte Varde By tilpligtet være denne Bro udi forsvarligen Stand at holde og ovenbestemte Takst paa en sort Tavle med hvide Bogstaver lade male og ved Bomstedet lade ophænge. Ligeledes skal denne Vor allernaadigste Bevilling i sin Tid ved Landevejenes nye Omlægning bortfalde«.

I nogle Aar derefter er Justitsraad Fogtman Forpagter af Broen, men afleverede den i 1813, da Forpagtningen kun gav Underskud, hvorfor ingen derefter vilde overtage Forpagtningen, og Byen synes nu selv at have indkasseret Bropengene i nogle Aar, indtil 1819, da Magistraten og de eligerede Borgere i et Andragende af 23. Marts til Rentekammeret henstiller,

at Broen overtages af Landets almindelige Vejevæsen og anfører at »Broen bliver stedse ældre og vil næppe kunne staa i 2 Aar uden ganske at optages og ombygges. Brotolden kan aldrig komme til at indbringe saa meget, at deraf kan samles en Kapital til Broens Opbyggelse af ny. — — Denne Bro som forhen var anset som en Indtægtskilde for Byen maa nu betragtes som en Byrde, der vil overstige denne liden og ikke velhavende Bys Indvaaneres Kræfter.« Kan Broen ikke overgaa til Landets almindelige Vejevæsen andrages om, at de 2 Gaarde i Orten, som er henlagt til Broens Vedligeholdelse maa afhændes og for den derved indkommende Sum at faa Broen fra Grunden repareret. Fæsterne af de to Gaarde er Hans Hansen Brinck og Jes Christensen og den af dem tilsammen ydede Landgilde til Broen udgør for hver 6 Tdr. og 2 Skp. Rug foruden en Del Ægter i Tilfælde af Brobygning eller Reparation. I 1789 var de to Gaarde hver bleven bortfæstet for 400 Rdl. Broen omtales ved denne Lejlighed at være 76¹/₂ Alen lang og bestaar af 14 Fag. Længden er altsaa en anden end i 1730, da den angives at være 84 Alen, den maa da en Gang i Mellemtiden være bleven fornyet. Broen er en Tid derefter bleven overtaget af Vejevæsenet, der i 1823 opfører en helt ny Bro, der kostede 8,617 Rdl. 63 Skill., men forinden har den gamle Bro ved Stormfloden 1. Decbr. 1821 lidt en Skade, hvis Reparation kostede Byen 302 Rdl. 25 Skill., ved hvilken Lejlighed den Skads Herreds Beboere ved Reskript af 10. Maj 1737 hjemlede Fripassage ophæves som et Bidrag til Broens Reparation.

I 1822 har Niels Johnsen haft Broen i Forpagtning mod en maanedlig Afgift af 7 Rdl. 3 Mark rede Sølv.

I 1823 bliver Sandflugtskommissær L. Vestesen For-

pagter af Broen mod en aarlig Afgift 126 Rdl. for 3 Aar, men maa i 1826, da Forpagtningen fornyes, give 250 Rdl., men Kornet fra de to Orten-Gaarde skal fremtidig gaa i den almindelige Vejkasse.

I 1828 fik Prokurator Albinus Broen tilstaaet paa Auktion, for en aarlig Afgift af det mærkelige Beløb 249 Rdl. 57³/₅ Skill.

I 1834 giver Krigsassessor og Konsumtionsforvalter Pedersen 257 Rdl., i 1835 er Konsumtionsforvalter Iversen Forpagter, ligeledes for 257 Rdl., men i en Skrivelse til Rentekammeret af 29. Decbr. s. A. klager han over, at det er ham umuligt at svare Afgiften, da han i hvert Kvartal har et Underskud af 10 a 12 Rdl. og anser Aarsagen for at være den »at Studedrifterne, hvoriblandt den største er fra Proprietær Nielsen til Spøttrup, tilforn kom her igennem, men nu tager disse midt igennem Landet ad Foldingbro, for derved at spare Bropenge over Skjernbro og Gredstedbro foruden i Varde og Ribe, og endelig er Høvedgrunden Markedernes Aftagelse i Varde«. Han vil derfor ikke fortsætte med Forpagtningen, hvis han ikke kan faa Afgiften nedsat til 200 Rdl., hvilket han ogsaa faar, senere Forpagtere ses at have givet afvekslende 135 Rdl., 150 Rdl., 100 Rdl., men i 1847 400 Rdl.

Ved Kongelig Resolution af 4. Januar 1849 bortfaldt Ydelsen af Bropenge for Passagen over Varde Bro.

Udskiftningen i Øster Vamdrup.

De tidlige Udskiftninger.

Af J. H. Byriel og H. K. Kristensen.

Den gennemgribende Revolution i Bondens daglige Tilværelse, som Udskiftningen af Fællesskabet var, skete ikke paa een Gang i Løbet af nogle faa Aar. Langt den største Del af Danmark er blevet udskiftet efter 1781 paa Grundlag af de omfattende Bestemmelser, som fastsattes i en Forordning, der udkom 23. April dette Aar — vor egentlige Udskiftningslov. Der var dog foregaaet en Del Udskiftninger eller Jordbytninger forinden, nogle længe før, ja, i Sønderjylland var disse Udskiftninger foregaaet i en endog meget udstrakt Grad*).

Den Sikkerhed, som den omhyggelige Udskiftningslov gav for, at Ombytningen af Jorden blev retfærdig, havde man ikke i saa høj Grad før 1781. Der var ganske vist tidligere givet Lovbestemmelser om Udskiftning. Men de drejede sig mere om Igangsættelsen end om Igennemførelsen. Forordninger af ²⁹/₁₂ 1758 og ⁸/₃ 1760 tillod Enkeltmand at indhegne sin Jord paa egen Bekostning, naar den laa isoleret. Han maatte da først se at mageskifte med Naboerne for

*) Se Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland.

at faa Jorden eller en Del af den samlet, saa den laa for sig selv og ikke »Ager om Ager«. Det var denne Ombytning, Sønderjyderne tidligt foretog, og som der ogsaa nogenlunde tidligt forekommer et Eksempel paa i vort Amt, idet A. C. Teilmann til Nørholm adskillige Aar før Udskiftningstiden udskiftede nogle Enge, hvorved han fik dem til at ligge samlet, og det er sikkert ogsaa sket i langt ældre Tider med megen Herregaardsjord og Præstegaardsjord, og antagelig har driftige Bønder forsøgt det, selv om det er vanskeligt at paavise.

Ogsaa Udskiftning af Overdrevsfællesskab (Fastsættelse af Byskel i Hede og Overdrev) kunde forekomme ret tidligt og uafhængigt af den øvrige Udskiftning; saaledes skete det mellem et Par Byer i Ovtrup og Lunde Sogne allerede 1766. Dette Skel blev i Overværelse af Herskaberne og de paagældende Bønder sat af nogle Nabobønder »efter nøje fornuf-tig og retsindig Skønsomhed«. Ganske vist havde de i Forvejen eftersat det »hidtil brugte Fællede«, men nogen Opmaaling, Bonitering og Beregning, som den der skete i den egentlige Udskiftningstid, foretaget af en kongelig beskikket Landmaaler og udvalgte Tak-sationsmænd, skete ikke*). Sammenlignet med den senere omstændelige Udskiftningsforretning vil man maaske knap nok kalde en slig Skeldragning for en Udskiftning.

Resultatet af disse tidlige Udskiftninger var da ofte saare mangelfuldt baade med Hensyn til Retfærdighed og praktisk Anvendelighed.

*) H. K. Kristensen: Ovtrup Sogn 156 ff.

Den første egentlige Udskiftning i Ribe Amt, Udskiftningen af Jedsted og Vilslev Byer 1762, var saaledes ret uheldig. Sandjorderne eller Agerjorderne inddeltes i 7 Marker eller Tægter, hvor hver Gaard fik sin Lod, saa Bønderne opnaede slet ikke at faa Jorden samlet paa et eller to Steder, som det senere var Maalet. Heller ikke Fællesskabet ophævedes fuldtud. Endnu 1830 tilsaade Beboerne Tægterne paa een Gang og lod Kvæget græsse i Fællig i de Aar, Tægterne hvilede. I Darum og Tjæreborg Sogne var Udskiftningen ikke stort bedre^{)}. I det hele taget blev det tidligt udskiftede Kyststrøg Syd for Sneum Aa mindre heldigt udskiftet, bl. a. fordi for faa flyttede ud fra de gamle Byer.*

Alligevel har det sin Interesse at undersøge, hvordan man fra først af søgte at løse Udskiftningens Problemer paa vor Egn. Ved den ret tidlige Udskiftning i Øster Vamdrup kan man se, hvorledes man tog fat der. Andst Herred, hvori Byen ligger, hørte paa dette Tidspunkt (til 1793) under Koldinghus Amt og var et af de første Herreder i dette Amt, hvor Fællesskabet ophævedes, antagelig under Paavirkning fra Tyrstrup Herred i Sønderjylland.

Dalgas oplyser, at man begyndte i Andst Herred 1773. Men ogsaa her var den tidlige Udskiftning temmelig mangelfuld. »Mange, siger Pastor Junghans (i Gamst), ere de Klager, jeg i Andst og Gjesten Sogne har hørt om Forurettelser ved Udskiftningen, og jeg tør ingenlunde paastaa, at de alle har været uden Grund; selv med Hensyn til dette Embeds Mensaljorder, haves Aarsag for Præsten til at være misfornøiet. Da Udskiftningen, føier han til, foregik saa tid-

^{*)} C. Dalgas; Ribe Amt 63 f.

ligt og altsaa i dens Barndom, maa man formode, at mange Mangler have indsneget sig, og sagkyndige have forsikret ham, at den overhoved er høist maa-
delig udført«. Ogsaa fra Lejrskov klages der, Lodderne ligger paa flere Steder, og der er alt for langt dertil. I Veerst-Bække ligger Jorden 2-3 Steder, men Udsparcelleringen bedrede paa Forholdet, de fjernere liggende Lodder solgtes og bebyggedes. Endnu værre var det i Hjarup, hvor Lodderne var irregulære, mangekantede eller lange og smalle, og hvor en Gaard kunde have 6-10, beliggende mod alle Verdens Hjørner, ofte langt fra Byerne. Det er nok Indflydelsen fra Sønderjylland, der kan spores.

I Resten af Ribe Amt, der blev udskiftet senere, var man gennemgaaende bedre fornøjet, selv om der var Mangler hist og her.

*

Øster Vamdrup udskiftedes i Aarene 1775-77. Arbejdet gennemførtes i 3 Tempi. Først udskiftedes Byens Agerjord, dernæst Engene og sluttelig opmaalted og boniteredes Fælleden, men af den fik kun et Par af Bymændene en Lod tildelt. Resten af Fælleden blev foreløbig ikke udskiftet.

En Tradition vil dog vide, at der allerede før 1775 havde været Tilløb til en Udskiftning*). Af de bevarede Udskiftningsdokumenter i Vamdrup Sogneraads Arkiv kan man slutte, at det er Sognefogden Hans Hansen, der tidligere havde faaet sin Gaard udskiftet. Han opføres ikke sammen med de andre Bymænd i

*) N. Pedersen Due, der var med til Udskiftningen, havde en Sønneson, Niels Due, som for ca. 50 Aar siden meddelte dette til J. H. Byriel.

Opmaalingsbeskrivelsen eller Fordelingsplanen over Agermarken. Derimod faar han ved de senere Udskiftninger af Enge og Fællede sin Part udlagt paany, fordi man havde ændret Omfanget af Eng og Fællede. I en By under Fællesskabet kan sligt kun forekomme, naar Manden i Forvejen har faaet sin Jord for sig, har faaet den udskiftet. Hans Agerlod omtales da ogsaa forbigaaende som »Hans Hansens forhen afsatte Lod«. I en Paategning af $\frac{2}{8}$ 1776 ses det, at H. Hansen for »ohngefehr 2 Aar siden« havde kastet en Grøft i Skellet. Han maa da have faaet sin Lod udskiftet senest 1774.

Han var Selvejer og aabenbart en driftig Mand, hvilket Sognefogedstillingen ogsaa tyder paa. Et Sted tituleres han Seigneur; det viser ogsaa, at han ikke har været en almindelig Bonde. Han maa have faaet Jorden udskiftet efter Frd. $\frac{28}{7}$ 1769, der tillod enhver Lodsejer paa egen Bekostning at lade sin Part af Jorden udfinde og indhegne. Som Selvejer kunde han saa meget lettere gennemføre det. De øvrige hørte saa nær som een under Østerbygaard. Godsejeren var Kancelliraad Fr. V. Hansen, der havde haft Gaarden siden 1772.

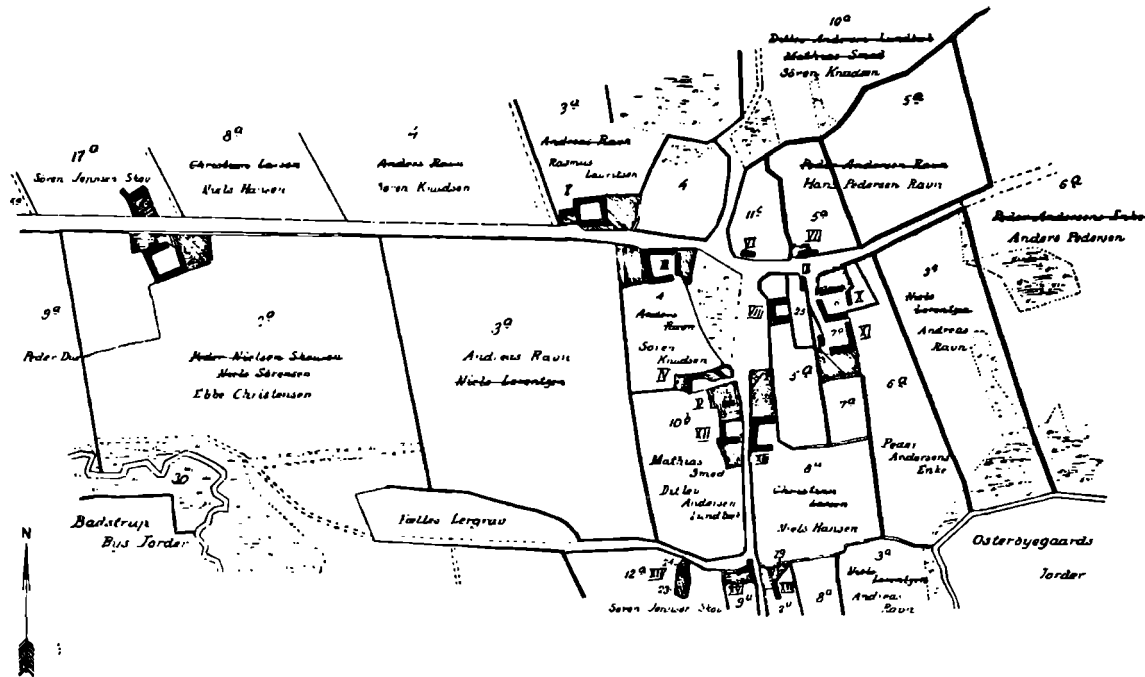
En Del af *Markernes gamle Navne* nævnes i Forretningen, men næppe dem alle. Marken fra den nuværende Nørregade mod Øst hed Ragskaft Fold (Fald), derefter fulgte Koshøe Fold og Faarbro Fold. Længere mod Øst laa Bavnehøj og Rævegravene, vistnok Virkelysts Mark. Nordøstlig for Dybdalgaard var Dalager, og Sydøst for Gaarden ligger Søborg Agre, som ogsaa har Navnet »æ Smejkobbel«. Tæt ved samme Gaard er der tre store Lavninger, som kaldes Vester Dybdal, Øster Dybdal og Store Dybdal. Øst for Byen ligger en Mark, som kaldes Himmerig og nu tilhører

Th. Therkildsen; længere mod Øst findes Damager ved Kr. Kristensens Gaard og Øst for denne Klampager. Marken omkring Sydbanernes Holdeplads hed Ferre, og den gamle Skolelod kaldtes »æ Bolløk« (Tyreløkken). Desuden nævnes Tornebusk Ager. Sydvest for Byen laa Lergravene, der med den omliggende Jord blev liggende udelt til fælles Afbenyttelse af Leret, ogsaa efter den sidste Udskiftning af Overdrevet. Lodden er i Fælleseje endnu, men udlejet til en af Grundejerne.

Foruden de lavtliggende, aldrig pløjede Steder i Agermark og Fællede var der Enge langs Kongeaaen og Søgaard Sø. De kaldtes Maderne (Engene). Syd for Byen og langs med Kongeaaen mod Vest hed Engen Lærkekær; derefter fulgte Bredmade, som endnu altid kaldes Bremi, og videre mod Vest Ballevad, som ligger lige Syd for Teglgården og Gartneriet. Langs Søgaardssøens sydlige Bred fra Vest laa de gamle Sømader og længere mod Øst de nye Sømader. I Fælleden Nordøst for Bertel Dahls Gaard var der en større Engstrækning, som hed Elkær, og Øst for denne laa Vasled. Atter længere mod Øst ind til Sognegrænsen laa Storkær. Karl Nielsens Mark hed Graavad Kær, og den vestligste Del af Fr. Halkjærs Mark hed JunkerKærene. Den sydøstlige Del af Byens Jorder langs Kongeaaen hed Sønderkær. En Eng Nord for Vejen til Ødis og hørende til A. Kaltofts Gaard hedder Kaskær.

Byens Gaarde og Huse laa klumpet sammen Nord for Kongeaaen omkring Vejen fra Østerbygaard og ved Ødisvejen.

Arbejdet med Udskiftningen og alle Beregningerne foretoges af Landmaaler Peder Cassøe fra Ørsted,

Kopi af et Terrain
af det originale Matrikulkort

16

Øster Wandrup By.
Wandrup Sogn, Anst Herred, Ribe Amt
Opmaalt Aar 1821

Maalforhold 1 4000

Ø. Vamdrup By efter Matrikulskortet 1821.

De arabiske Tal angiver Matrikulsnumrene. Romertallene er tilføjet af Forfatterne og betegner Ejendommene og deres Numre 1776. De overstregede Navne er Navnene paa Ejerne 1821, de øvrige Personnavne er Ejernes ca. 1844. Mellem 1776 og 1821 er 2 Ejendomme udflyttet, og der er handlet med nogle Jorder. Al- ligevel giver Kortet sammen med følgende Oversigt et nogen- lunde fuldstændigt Begreb af Byen 1776. Hartkornet er efter Matrikulen 1688.

I Hans Hansens Gaard (Hartk. 5 Td. 7 Skp. 0 Fk. 2 Alb.). (Mat. Nr. 3a) Byens største Gaard. 1827 gik Ejeren N. Lorentzen Fallit, store Arealer solgtes ved Tvangsauktion, ogsaa senere solgtes Parceller, saa 11 Ejendomme har Jord fra den. Arealet er nu 38,47 ha. Bygningerne ligger paa samme Sted, men er ombyggede. Ejeren er nu J. A. Have.

II J. Pedersen (5—5—2—2¹/₂). (Mat. Nr. 4). Byens næststørste Gaard, ejes nu af Iver Juhl. Fra den er udskiftet Sølyst og Mejerigaarden samt Parceller til andre Ejend., Arealet nu 50³/₄ Td. L.

III Nis Hansen, (Hus uden Hartkorn), findes ikke paa Kortet, men er udflyttet til Gaardsholt, nordøstligst paa Byjorden, hører nu under Skovbjerghus i Nyskov. Overleveringen siger, at By- mændene købte N. H. ud af Byen, fordi baade han og hans Kone var ilde lidt. Hun kunde hekse, Folk var bange for hende. »Lang Nis« og »Uend Anne« kaldtes Ægteparret. Se »Mikkels- grandes« i Fra Ribe Amt 1909, Huset laa mellem II og IV.

IV P. Mathiesen (2—6—3—1¹/₂), uden Mat. Nr., 1821 er Jor- derne udstykket, kun Bygningerne staar tilbage; et Hus laa end nu paa Stedet til 1907.

V P. Eskildsen (3—0—0—2). Paa Kortet ses kun en Rest af Gaarden som et Hus i en Have; udstykket; bl. a. ejer Statsbæ- nerne en stor Del af Agermarken.

VI Jeppe P. Smed (2—6—3—1¹/₂), (Mat. Nr. 11c). Jorderne hører nu under Dybdalgaard.

VII Chr. Sørensen Smeds lille Bol (0—4—3—1), (Mat. Nr. 5a) laa lige over for Købmandsforretningen. Agermarken hører under Dybdalgaard og kaldes »æ Smejkobbels«.

VIII Chr. Jessen Lerckes Gaard (2—7—0—1), (Mat. Nr. 5a) laa, hvor Skolen nu staar. 1856 købte Kommunen Gaarden, solgte Jorden saa nær som 7 Tdr. L. og indrettede Skole i Stuehuset, opført 1839. Den stod indtil for 12 Aar siden.

IX H. Christensens Gaard (2-7-0-1), (Mat. Nr. 25) laa, hvor Købmandsforretningen nu er, og er helt udstykket; allerede 1821 var den kun et Hus.

X Rasmus Andersen havde den Gaard (4-5-1-2¹/₂), (Mat. Nr. 6) som Kr. Kristensen ejer Hovedparcellen af; den brændte 1835 og flyttedes ud paa Østermarken, 1852 solgtes 84 Td. L. fra, hvoraf N. Rødgaards Ejendom oprettedes.

XI H. Pedersen (2-5-1-1³/₄), (Mat. Nr. 7a), brændte samtidig med X, hvorefter den udflyttedes, kaldes nu Østergaard, 47 Td. L.

XII J. Sørensen Krag (1-3-0-0¹/₄), (Mat. Nr. 10b), Bolet blev helt udstykket for ca. 80 Aar siden. Hovedparcellen hører til Fr. Hansens Ejendom.

XIII N. Andersen Smeds Gaard (3-4-0-0), (Mat. Nr. 8a) laa, hvor Dams Gartneri er; herfra er udstykket Kr. Huggers Ejendom samt en Del af J. Juhls og Virkelysts Jorder, saa der er kun 7¹/₄ Td. L. igen.

XIV Nis Jensens Gaard (2-6-1-2), (Mat. Nr. 24 og 23), laa lige Vest for Kr. Vilhelmsens, Jorderne var allerede udparcellerede før 1821; en stor Del af dens Jord ejes nu af A. Kaltoft.

XV H. Henriksen (4-1-1-2¹/₄) laa lige Syd for XIV, men var før 1821 udflyttet mod Øst, hvor den ses paa Kortet, kaldes nu Teglgård.

XVI N. Peder:en Dues Bol (1-2-2-2³/₄), (Mat. Nr. 9a), ligger endnu paa samme Sted og ejes af Kr. Vilhelmsen. Paa 2 Tofter nær er alle gamle Jorder bortsolgte, en Parcel er tilkøbt fra Østerbygaard.

XVII Et Bol (0-5-5-1), (Mat. Nr. 29) ejedes af H. Henriksen. Dets Jorder udskiftedes saaledes, at de laa i Forbindelse med Jorden til Henriksens Gaard. Endnu ligger et lille Hus med Have paa Bolets Plads.

Af de gamle Familier, som udskiftede Ø. Vamdrup, har kun een Efterkommere i Byen nu, nemlig Familien Due. Laurids Due nedstammer i lige Linie fra N. P. Due.

mens Landinspektør Vesterholt havde foretaget den første Udskiftning af Hans Hansens Gaard.

Først foretog Lodsejerne en *Bonitering* af Jorden sammen med Landmaaleren. Jorden inddeltes i 3 Klasser. Af Jorden i Klasse A skulde der 12000 □ Alen

til 1 Tønde, af B 14000 og af C 16000. Samtidig maalttes hvert Jordstykkets Sider, og Arealet beregnes. Dette Arbejde paabegyndtes 3. Juledag 1775. Jordstykkerne indførtes under 44 Numre. Som et Eksempel skal anføres Nr. 36; her fandtes »Niels Jensens Agerlod i sin synder Toft«, der sattes i Klasse A. En »Decision« af samme var 98 Alen i Østsiden, 45 i Vestsiden, Sydenden 72 og Nordenden 66 = $4933\frac{1}{2}$ □ Alen. En »Hukke (Hjørne, her Trekant) norden over samme« 66 og 13 Alen = 429 □ Alen. Ialt $5362\frac{1}{2}$. Da dette sattes i Klasse A, udgjorde dette Areal ogsaa $5362\frac{1}{2}$ □ Al. »netto«. »En ditto norden Gaarden« var 67 Al. lang baade i Øst og Vest, men 48 og 38 for Enderne = 2881 □ Al. Da Stykket takseredes i B blev det $2469\frac{1}{2}$ □ Al. »netto«. »Engbund i samme Toft blev ikke maalt til videre«. — Saaledes omregnedes al Jord som værende af Byens bedste Jord.

De fleste Bymænd havde to Tofter. Flere Steder i Agermarken laa der Eng, Moser og Sige eller Grønninger, der ofte fradroges. Et Par Hedepletter var der ogsaa.

Den bedste Jord laa i Tofterne eller omkring disse i Byens Nærhed. Det var den gamle Kulturjord, der gennem lange Tider havde faaet den meste Gødning. Enkelte Undtagelser var der. Hans Henriksen havde en lille Toft Vest for Gaarden, som sattes i C, et Par andre sattes i B. Omregnet til »netto« og med 20480 □ Alen til 1 Td. havde Byen ialt $231\frac{1}{2}$ Td. Land A Jord. Derefter fordeltes Jorden mellem Byens 42 Td. 3 Fk. 2 Alb. Hartkorn — Hans Hansens Jord og Hartkorn er ikke medregnet.

Frdn. af 1781 holder paa, at der ikke blot skal deles efter Hartkorn, men ogsaa efter Ejendommenes God-

hed paa Udskiftnings tiden, saa den Mand, der har forbedret og udvidet sin Jord, ikke skal miste Frugten af sin Flid og Dygtighed, men ogsaa efter Udskiftningen kan faa forøget Udbytte. Men det tog man altsaa ikke i Betragtning i Ø. Vamdrup, da man kun rettede sig efter Hartkornet, der var fastlagt ca. 100 Aar tidligere. Forøvrigt var der mange Steder, man heller ikke gjorde det efter Forordningens Fremkomst.

En anden af Manglerne ved den tidlige Udskiftning viser sig ogsaa her, nemlig den, at Boniteringen ikke var fintmærkende nok. Fremgangsmaaden var udmærket, men Jorden ansattes kun i 3 Klasser, der forholdt sig til hinanden som 6: 7: 8. Ved de senere Udskiftninger brugtes der en langt finere Graduering. Ja, ved en Del sene Udskiftninger brugte man endog at ansætte Mønsterjorden til Takst 24 og daarligere Jord nedad, altsaa samme Maade, som man benyttede ved Ansættelsen til Hartkorn ved Matriklen 1844. Men vistnok langt de fleste Steder brugte man ved Udskiftningen en anden forholdsmæssig Taksering. Man udsøgte sig Landsbyens bedste Jord og ansatte den til 8 Skp. til 1 Td., af den ringere Jord skulde der da udmaales flere Skæpper til Tønden. Eller man satte Byens bedste Jord til 10 og en tilsvarende Flaadenhed af den ringere til 11, 12, 12 $\frac{1}{2}$ 29, 30 eller maaske et endnu større Tal. Taksten 14 = 10 i en Opmaalingsforretning betyder saaledes, at 14 m² af denne Jord har samme Værdi som 10 m² af Byens bedste Jord*). Selv om Jorden i Øster Vamdrup maaske har været temmelig ensartet, har Boniteringen i 3 Klasser dog ikke kunnet lade Retfærdigheden ske Fyldest.

*) Se nærmere H. K. Kristensen: Ovtrup Sogn 167.

Selve *Delingsplanen* er foreslaaet af Kancelliraad Fr. V. Hansen. Hans Forslag, dat. 14. Feb. 1776, findes endnu i Original sammen med de øvrige Udskiftningsdokumenter. Denne Plan er saa god, som den overhovedet kunde blive i en By med 13 Gaarde og 4 Bolssteder, af hvilke kun et lille Bolssted flyttede ud. Man burde dog have bevæget flere til at udflytte, navnlig af Gaardmændene. Der var da blevet færre Lodder, og de havde kunnet faa en bedre Form og kommet til at ligge nærmere Gaardene,

Hver Gaard fik en lille Hjemmelod, bestaaende af Toftejord eller tilstødende Jord. Resten af Agerjorden fik de liggende i eet Stykke, kun H. Henriksen og Chr. J. Lercke fik deres Jord 3 Steder.

Efter Planen deltes hele *Agermarken* i 4 Dele: 1) Arealet Øst for H. Hansens tidligere udlagte Lod, 2) Østermarken, 3) Vestermarken Syd for Kirkevejen og 4) Vestermarken Nord for Kirkevejen.

I den første Del fik Jep Pedersen (Smed) al sin Agermark i et Stykke. Der blev 1600 □ Alen for meget; det skulde han senere afkortes for i Eng eller Græsning. Endvidere fik Chr. Sørensen Smed sin lille Lod her paa Siøbiærre Ager. I Østermarken begyndte man at udlægge Lodderne fra Østsiden. Her fik Rasmus Andersen, H. Pedersen og Chr. Jessen Lercke deres Andele. Der var dog ikke Jord nok til sidst nævnte, saa han fik tillige et Stykke paa Vestermarken Nord for Kirkevejen. I Vestermarken Syd for Kirkevejen udlagdes Lodder til J. Sørensen Kragh, Nis Jensen, N. Pedersen Due, H. Henriksen og P. Eskildsen. H. Henriksen tildeltes først sine Tofter, dernæst Brema (Bredmade) Holm Vest for Gaarden, hvilket Stykke dog hang sammen med Tofterne, dernæst Stykket Syd for Kirkevejen. Ogsaa P. Eskildsen

fik et Stykke der. Endelig fik Hans Christensen, N. Andersen Smed og J. Pedersen Lodder Nord for Kirkevejen. Husmanden N. Hansen udflyttede til Gaardsholt (i Fordelingsplanen skrevet Gosholt).

Samtidig afsattes *Vejene*. Vejen til Dybdalgaard og Præstens Eng ved Søgaard Sø blev udlagt med en Bredde af 6 Alen, og en Sti fra Dybdalgaard til Søgaard med 3 Alen. Vejen over Vasled forbi Kr. Huggers Gaard skal være 10 Alen bred foruden 2 Alen til hver Side. Vejen til Lergravene og videre til Lærkekær og Bredmade fik en Bredde af 8 Alen. Herredsvejen, som gik over Øster Vamdrup Jorder fra Nørregade til Junkerbroen, skulde være 10 Alen bred med nogen Jord til begge Sider.

Da der var gaaet nogle Maaneder, som Landmaaleren antagelig for en stor Del brugte til Afpæling og Skeldragning i Marken, tog man fat paa *Engene*. Opmaalingen og Boniteringen begyndte d. 26. Juni. Engene opmaales i 89 Numre, men boniteredes i 10 Klasser (A—H), da der er langt større Forskel paa forskellige Enges Værdi end paa Agermarkers. Af Klasse A skulde der 8 Skp. til en Td., af B 10, C 12, D 16, E 24, F 32, G 40, H 48, I 56 og K 64.

Da H. Hansen fik sin Agermark udskiftet, fik han ogsaa sin Eng og Fællede udskiftet. Men dengang regnedes Sømaderne for Fællede, mens man nu vedtog at lade dem gaa sammen med Engene, ligesom man ogsaa delte Byhyrdens Gadeeng («Eng Gadejord»). Af dette skulde han have sin Andel efter Hartkorn, han maatte derfor nu atter med til Udskiftningen og fik ialt 59270 □ Alen »netto« Eng.

Bøndernes Herskab, Kancelliraad Hansen og Landmaaleren havde eftersat Engene, og »efter vores bedste Videnskab og Skønsomhed enhver sin Andel bestemt

paa de Steder, hvor det efter vor Fornuft kunde være billigt«, skriver Landmaaleren. Det har nok atter været Kancelliraaden, der er fremkommet med Planen. Delingsforslaget er i hvert Fald skrevet med hans Haand. Man fik Eng tildelt paa indtil 5 forskellige Steder. Den udflyttende Husmand fik udlagt Jord til en Kos Græsning af Ny Skov eller Ny Skave, som det ogsaa skrives, imod at han hver Mikkelsdag betalte 4 Mark lybsk til Byen. Senere var det vist almindeligt, at Husmændene fik et saadant Stykke Jord gratis. Frdn. 1781 fastslog jo som bekendt, at Husmandsfamilierne maatte »ansees nyttige saavel for det Almindelige, som især for Gaardmændene«.

Fælleden (Overdrevet) opførtes i 8 Numre, og ved Vurderingen brugtes den samme Skala som ved Engene. Øst for Ferre og ved Elkær var der Hede, som takseredes til H og K, hvorimod selve Elkær sattes i A. Selv denne Skala var ikke fintmærkende nok. Der var for store Spring mellem Klasserne. Da Chr. Sørensen Smed fik sin Part af Overdrevet udlagt, blev man enige om at forandre Boniteringen, »eftersom det var det bedste af Bonneté, som han bekom«. Det var boniteret i H, men tildeltes ham nu som G. Ved Engdelingen havde han bedt om at maatte beholde sin Eng og saa være uden for den øvrige Engdeling, men Bymændene afslog det og hævdede, at han skulde have sin Part udlagt efter Hartkorn, men lovede, at han maatte faa sin Lod af Fælleden indtil sit Agerland. Derfor fik han sin Fælledandel udskiftet. Ligeledes fik H. Hansen som sagt sin Andel. Jes Mortensens Enke og Jes Lercke — vist Indsiddere eller Aftægtsfolk — fik hver 1 Td. Land til 1 Kos Græsning. Ellers forblev Fælleden uudskiftet.

Forretningen sluttede den 4. November 1777. For-

inden havde man dog vedtaget, at hvis det skulde vise sig, at nogen var *øjensynlig forurettet*, skulde han have Erstatning i den uudsiftede Fælle, dog ikke H. Hansen, der jo havde faaet sin Part. Iøvrigt skrev alle Bønder under paa, at de var tilfredse.

Utilfredsheden lurede alligevel. Man mente, at H. Hansen havde faaet for meget, at han havde snydt sig til noget. Allerede 1776 fandt han sig foranlediget til at tage Syn over en Grøft, han havde opkastet i Skellet ved den ene Ende af sin Agermark. Synet fandt dog, at Grøften forløb rigtig og var i Skellet efter Landinspektør Westerholts Deling og nedslagne Pæle, og Kancelliraaden attesterede, at han ikke havde noget imod, at Sognefogden indhegnede hele sin Agermark.

Men Mistanken var der stadig. Ved en Lejlighed, da flere Bymænd var samlede, sagde en af dem til H. Hansen: »Jeg gaar i Dag til Herrens Bord og vil æde og drikke mig en Forbandelse til, om jeg lyver«.

Hansens Hustru skal have været en Datter af en Forpagter eller Bestyrer paa Vamdrupgaard. Efter Siggende var hun meget hovmodig og ilde lidt af Byens Folk. Hun døde før Manden. Efter en Overlevering skete der noget ved hendes Begravelse, som vakte betydelig Opmærksomhed og var med til at befæste det ilde Ry. Idet nemlig Graven var tilkastet, og Spader og Skovle laa i Kors efter Skik og Brug, sank Jorden pludselig sammen, saa Graven blev i Højde med Jordoverfladen. H. Hansen døde 1781, og ved hans Begravelse gentog det samme sig, skønt Sønnen havde bedt Snedkeren om at lave en meget solid Kiste. —

For Sønnen, som hed Kr. Hansen, gik det helt tilbage, saa han maatte sælge Gaarden 1793; dens Byg-

ninger var i saa ussel Tilstand, at Folk kaldte den »Lærkereden«. Kr. Hansen henlevede sine sidste Dage i stor Fattigdom og skal være fundet liggende død paa en Landevej ved Viborg.

Ingen skal ustraffet forgribe sig paa Bondens Jord!

Naar Øster Vamdrup paa dette tidlige Tidspunkt dog blev udskiftet saa godt, som den gjorde, har Kanselliraad Hansen Hovedparten af Æren herfor.

Ormegravning i Vadehavet.

Af P. M. Gundesen.

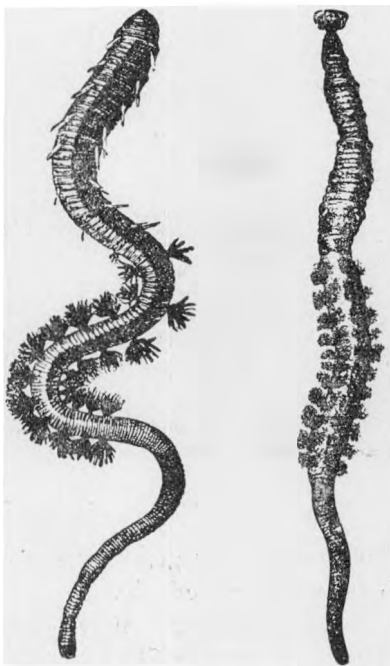
Fra Middelalderens Begyndelse omkring ved Aaret 1000 og indtil Aarene omkring 1900, et Tidsrum af ca. 900 Aar, lader det til, at der er drevet et stort Krogfiskeri ved Sydvestjyllands Kyster og paa Vesterhavsøerne efter Torsk og Hvilling, som til Tider er forekommet i store Mængder tæt uden for Kysten.

At det er Krogfiskeriet, der er drevet saa stærkt, skyldes vel nok for en stor Del, at der var forholdsvis let Adgang til Agn, Es, til Krogene i Form af Sandorm, som fandtes og findes endnu paa Flakkerne i Vadehavet i store Mængder. Den Sandorm, der findes i Vadehavet (*Arenicola marina*), sidder nede i Sandet paa Flakkerne i en rørformet Gang, buet i Hesteskoform, hvis Sider holdes oppe af Slim, som Ormen selv afsondrer, saa Gangen ikke skrider sammen. Betingelsen for, at Sandormen kan leve paa Flakkerne er, at der er stor Forskel paa Vandstandshøjden ved Flod og Ebbe. Hvor der skal opgraves Sandorm, skal Sandflakkerne overskylles ved Flodtid og ligge tørre ved Ebbetid. Derfor opgraves de fleste Sandorm af de lave, flade Sandflakker i Vadehavet. Der findes ogsaa en anden Art Sandorm (*ecaudata*) nede i Sandet uden for Kysterne; den er meget større end *marina* og egner sig derfor ikke som Agn paa almindel-

lige Hvillingkroge. — Efter en haard Vinter med megen Is i Havet kan der drive en Del af dem ind paa Stranden i Foraarstiden.

Naar Vandet dækker Flakkerne, sidder Ormen med Forenden op mod den ene Ende af Gangen og suger Sand og Dynd, saa der bliver en tragtførmig Sænkning i Sandet ovenover. De organiske Stoffer udgør dens Næring. Naar Ebbetiden indtræder, og Sandflakkerne bliver tørre, skubber Ormen sig baglæns op i Gangen, og de rene Sandskorn (Ekskrementerne) føres ud

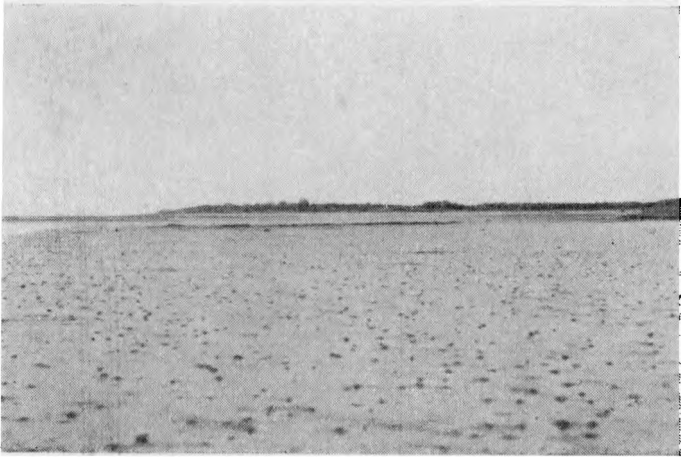
gennem Tarmaabningen. Hver Gang den skal aflevere disse Sandmasser, kommer den op mod Overfladen, hvor de smaa snoede Sandhobe, »Vedder«, tilkendes giver, hvor den bor. Ormens Gang kan i Vintertiden ligge indtil 40 cm nede. Naar Sandormen bliver gravet op, er den dvask; men bliver den ikke straks samlet op, kan den forbavsende hurtigt forsvinde i Sand

Tv. Sandormen med lukket Mund.

Th. Sandormen med aaben Mund, parat til at sluge Sand og Dynd. *)

*) Efter Asger Ditlevsen: Hvirvelløse Dyr.

»Vedder« paa Sandflak ved Fanø.

det igen, derfor gælder det om for Ormegraverne at have Øjnene med sig.

Som nævnt er det hovedsageligt ved Sydvestjyllands Kyster, Vester og Skads Herreder og længere Syd paa i Vadehavet, Ormegravning af Betydning er foregaaet gennem Tiderne og foregaar endnu. Men der har dog ogsaa været gravet Orm andre Steder her i Landet, i flere af vore Fjorde findes der Sandorm, som ogsaa udnyttes nu: Isefjord, vestlige Del af Limfjorden, og i den østlige Del af Limfjorden ved Hals graves der en Del Orm, som forsendes til forskellige Fiskerlejer i Landet. Ved Kattegatskysten fra Hals og Nord paa er der ogsaa en Del.

Midt i det 16. Aarhundrede vilde Godsejeren Mogens Pødebusk forbyde Fiskerne i Vendsyssel at grave Orm paa Stranden ud for hans Ejendomme, han lagde Sag an mod dem, men tabte. Paa Værn- og Tipperfladen i Ringkøbing Fjord er der ogsaa i tidligere

Tider gravet Orm af Fiskerne paa Klitten og i Huge Fiskerleje; Udløbet fra Ringkøbing Fjord var da mere nordlig, fandtes ud for Tipper Sande; men efterhaanden som Udløbet trak sig mod Syd, saa Sandflakken ikke kom under Vand ved almindelig Højvandstid, forsvandt Ormene.

I det 16. og 17. Aarh., da det store Fiskerleje Sønder side ved Nordenden af Hobodyb (Krogen) mellem Ho og Skallingsande havde mange Fiskerskibe, der drev Krogfiskeri, gravedes en Mængde Orm ud Syd for Øster Oksby, hvor Havvandet paa den Tid skyllede ind paa hver Flodtid; nu er der Eng. Ude paa Ulven, den store Sandflakke, som skyder sig ca. 4 Sømil ud i Havet i Syd fra Blaavandshuk, var der ogsaa rigeligt med Sandorm, hvor Fiskerne fra Vejers, Grærup og Børsmose hentede Orm til Es; men da man kom til Aarene 1850—60, havde Forholdene forandret sig saadan, at det ikke kunde betale sig at grave der; der blev for faa Orm.

Nu blev det en besværlig Tid med mange drøje Ture for Ormegraverne i Vester Herred. Fra Oksby, Vandflod og Blaavand maatte de ud paa Langli Flakke og Østsiden af Skallingen, en Vejlængde paa over 1 Mil; men fra Vejers, Grærup og Børsmose blev det endnu værre. Til »Grøuten« paa Ulven havde de haft henholdsvis 1 til 2 Mil, men nu fik de $1\frac{3}{4}$ til $2\frac{1}{2}$ Mil fra Børsmose til ud Sydøst for Ho, hvor der fandtes rigeligt af Orm, og saa skulde de nu over den store Kallesmærsk Hede; til »Grøuten« paa Ulven kunde de dog spadsere paa Strandbredden.

Ormegravningen var intet let Arbejde. Sandet var vandfyldt og tungt at arbejde med, og i tidligt Foraar og sildigt Efteraar stod de fleste af Graverne i Træskostøvler, som efterhaanden kunde blive tunge, naar

Ormegravere paa Hjerting Strand 1935. Efter C. Lyngbos Maleri.

de blev belagt med Klæg, og den tretenede Gravegreb havde indtil 40 cm lange Tener og var intet let Redskab at arbejde med. Det var mest unge Mennesker, nykonfirmerede Drengene og Piger, der gik »i æ Grøut«, der var dog ogsaa ældre Ungkarle og Piger, som saa Resten af Tiden gjorde sig nyttige ved Fiskeriet. Naar Vandet i »Grøuten« var faldet i 2 a 3 Timer, saa Flakkerne begyndte at blive tørre, og Sandormene havde forrettet deres Nødtørft, som kunde ses paa, om der var mange »Vedder«, da gjaldt det om at være i Grøuten, selv om det var i Dagingen. Graverne skulde hjemmefra 2 à 3 Timer før, for Krogene skulde være eset, saa Fiskerne kunde tage paa Havet Aftenen efter, om Vind og Strømforholdene tillod det. Regnvejr blev der ikke taget Hensyn til; syntes Pigerne, det blev for slemt, tog de Yderskørtet op over Hovedet. Hvad der kunde lave Orme-graverne Bryderi, var Vandstanden. Hvis Vinden var sydlig, og der var Udsigt til opfriskende Vinde, blev der kun lidt af Flakkerne tørre, da kunde det ske, de ikke fik det Antal Orm, de skulde have, saa kunde en af de mest gemytlige stemme op og syngte: »Det regner, og det blæser, og det si'er ud te Storm. Gud naa'e vi arme Grauere, hvordan ska' vi fo Worm«. For de unge Mennesker kneb det tidt at faa det Antal Orm, de skulde have, som Regel 800 til 1200 Stk. til 2 à 3 Bakker; men saa gav de ældre dem en hjælpende Haand. I ældre Tider stod Ormegraverne i Pyt sammen, det vil sige, at den ene havde højre Haand foran paa Grebskiftet, den anden venstre foran, de stod saa sammen vendt imod hianden, naar de saa begyndte at grave, gik de baglæns et Stykke, de fandt passende, og saa mødtes de igen paa Midten af Pytten, og saaledes fortsatte de. Paa den Maade kunde

Gammel Ormegraver i Sædding Grøut med tretenet Gravegreb og Gravespand, rummende Orm til 2 Bakker.

den dygtige og drevne Ormegraver give den svagere og mindre dygtige en Haandsrækning. Og for at opmuntre de unge yderligere var der den Regel, at Kongehvillingen, den største Hvilling paa et Baadlaugs Havtur, tilfaldt den Graver, paa hvis Bakke den var fanget; det gav jo Mod og ansporede til at anstrenge sig for at faa gode Orm. En Bakke, der var eset med gode, tykke Orm gav som Regel flere Fisk end én, der var eset med tynde Orm. Naar Ormene var gravet, skulde Graverne til at traske hjemad med en sandt Klitvej eller Hedesti de 1 til 2 $\frac{1}{2}$ Mil. Nogle bar Ormene i den Spand, de var opsamlet i eller ogsaa i smaa Spande, saa de havde én i hver Haand, andre bar dem i en Rygkasse, og de vilde helst have en Kæp

i Haanden, selv de unge Piger. De gik som Regel i Gaasegang, og de vilde gerne presse hverandre, ældre Folk kunde ikke følge i Flokken. Dog var der en ældre Ungkarl, Niels Kjærgaard, som altid vilde føre og gaa foran, hvorfor de kaldte ham »Fokken«, det Sejl foran Masten i en Fiskerbaad. Det kunde ske, at en af de raskeste Piger gik om foran ham, men saa skældte han vældigt ud: »Hva fejler I, I Kvind'r? a trowr, I er tonte^{*)}). Er I et' hiltonte, saa er I da hal' tonte!« Fra de nordlige Fiskerlejer Vejers, Grærup og Børsmose blev man efterhaanden ked af at lade de unge Mennesker trave den lange Vej, hvorfor man fik Aftale med Folk i Ho om at grave Ormene, og saa lejede man en Mand, en Ormebærer, ogsaa kaldet »Ormekongen«, som tog alle Orm til et Baadelaug i en stor Rygkasse, som var afdelt i Rum med Træs- skodder, saa Ormene ikke skulde blive for meget tryk- kede. For at de bedre kunde holde sig, blev de »tvold- let«, det vil sige et Par løse Klyne blev gnedet mod hinanden, og det Smuld, der blev, blev blandet imel- lem Ormene, naar de kom i Kassen, saa kunde de bedre holde sig; thi i Foraarsmaanederne April—Maj er de skøre; de gamle Ormegravere sagde, det var, fordi de i den Tid var fulde af Æg.

Hoboerne fik 66—75 Øre for at grave 800—1000 Orm, eftersom det var Foraar eller Efteraar. Ormebæ- reren fik 2 Kr. pr. Tur, og gravede han saa ogsaa en Spand Orm til 66—75 Øre, havde han en god Dag- løn efter de Tidens Forhold, desuden fik han sit aar- lige Fiskeforbrug. Men det skulde være stærke, kraf- tige Mænd med en stærk Ryg og et Par gode Ben; for vilde Graverne presse hverandre, var Ormebærerne

*) tossede.

endnu værre. Der var en Mand fra Ho, som i mange Aar bar Ormekasser til Vejers Fiskerleje. Han var en kraftig Mand og en god Fodgænger og pressede de andre, men da han blev ældre og begyndte at blive stivbenet, begyndte de yngre at presse ham. Naar han saa kom ud til Fiskerboderne, svedig og tørstig, sagde Esepigerne undertiden til ham: »I har nok gaaet haardt i Dag, Grejs Forum?« »Næje, vi haar e't gauen ant ind wor jauen sinne Gaang.«

En Bakke Orm vejede 5 à 6 æ , saa 10 á 12 Bakker, som et Baadelaug helst vilde have, blev en Vægt af 60–70 æ foruden Kassen. Fra Oksby, Vandflod og Blaavand blev de ved at sende deres egne Gravere i »æ Grøut«, indtil Krogfiskeriet helt stagnerede derude omkring ved Aaret 1895; men de havde heller ikke saa langt som de nordlige Byer Vejers, Grærup og Børsmose. I Skads Herred, hvor man havde Ormene saa at sige lige uden for Døren, vedblev Krogfiskeriet og dermed ogsaa Ormegravningen noget længere end i Vester Herred. Esbjergs første Fiskerihavn var bleven bygget 1887, og Hjerting Red afgav ogsaa taalelige Forhold for større Fiskerbaade. Men omkring ved Aaret 1900 fiskedes der mest ved Esbjerg efter Rødspætter med Snurrevaad. Dog blev nogle enkelte Baade endnu ved at fiske med Kroge i Vintertiden; men omkring ved Aaret 1910 hørte det helt op. Ved Hjerting blev de ved noget længere, da nogle af de gamle Krogfiskere ikke vilde give op; men tilsidst kunde de ingen yngre Fiskere faa med, og saa hørte det ogsaa op der, og dermed foreløbig Ormegravningen som Erhverv. Orme-graverne i Skads Herred havde som nævnt haft lettere Adgang til Grøuten end dem i Vester Herred, dog vilde Pigerne fra Hjerting gerne grave paa Langli; thi der var mange Orm, selv om

de skulde sejle derover. Men Vejrforholdene med Regn og Kulde og Kontrærhed med Vandstanden, var ens for dem.

Købmand Sonnich Madsen, Kromand i Sønderho, forsøgte i Aarene 1884—85 at sende Orm til andre Fiskerlejer, men det faldt ikke heldigt ud; thi han lagde Sand i Kasserne i den Formening, at naar Ormene sad nede i Sandet, skulde de ogsaa være i Sand under Forsendelsen; men det viste sig, at de var forslidte, da de kom til Bestemmelsesstedet. Senere, omkring ved Aaret 1910, prøvede Fiskeeksportør J. J. Nielsen i Esbjerg at sende Orm til andre Fiskepladser. Det gik bedre for ham; men da han betalte Ormegraverne mere for Ormene end de Fiskere, der endnu drev noget Krogfiskeri, knurrede de, og det var jo ikke saa heldigt for Nielsen som Fiskeeksportør, og saa holdt han ogsaa op.

Men nu varede det ikke længe, før der var andre, der tog Ormeeksporten op, og efterhaanden er den bleven udvidet, saa der nu er 10—12 Ormeeksportører i Esbjerg, Hjerting og Fanø. Det er store Mængder Orm, der aarlig bliver eksporteret fra disse tre Steder. Maanederne November, December, Januar og Februar regnes for Højsæsonen, saafremt Isen ikke lægger Hindringer i Vejen. Sidst paa Aaret 1944 og og først i 1945 gik Ormeeksporten til Dels istaa, der blev for stor Risiko for Eksportørerne, hvis ikke Ormene kom til Bestemmelsesstedet i rette Tid, paa Grund af Jernbanesabotagen. Der kan være Dage, hvor der er over 150 Mennesker beskæftiget ved Ormegravning i Vadehavet, og da kan der vel nok regnes med, at der bliver opgravet 250,000 til 300,000 Stk., det kan nok ske, en enkelt Eksportør kan sende 150 Kasser en Dag. Før sidste Krig var Prisen, Or

megraverne fik, for 100 Orm 50 Øre; men i Krigens Tid steg Prisen, saa der nu betaales 1 Kr. pr. 100 Stk. Enkelte af Ormegraverne, unge, kraftige Mænd, kan, naar de er godt indøvede, opgrave 3500–4000 Stk. paa en Vandtid, 5 à 6 Timer. Nu er det mest Mænd, der graver, og de bruger store firetenede Havegrebe. Før var det mest Kvinderne, der gravede, og de vilde helst bruge de tretenede hjemmesmedede Grebe; det var forøvrigt ikke enhver Smed, der var betroet til at smede en Gravegreb. Det er saaledes ikke ubetydelige Summer, der opgraves Orm for paa Flakkerne i Vadehavet. Ormene sendes til Fiskepladserne over hele Landet. Sætter det i med let Frost i Vintermaanederne, saa Bakfiskeriet rigtig kan drives fra den jydsk Vestkyst, kan Efterspørgslen blive saa stor, at Eksportørerne ikke kan skaffe Orm nok. Der gaar en Del til Sverrig, ogsaa til Tyskland er der sendt før. Ormene bliver forsendt i lave, flade Trækasser indeldt i 3 Rum, 500 Orm i hver Kasse, med 160–170 Stk. i hvert Rum. Ormene bliver godt skyllet i Havvandet, saa de er fuldstændig rene for Klæg og Sand, inden de kommer i Kasserne.

Saa kan der spørges, kan Bestanden holde, naar der opgraves saadan en Mængde Orm? Det er der vist intet i Vejen for. Man maa erindre, at der Aar hundreder tidligere, da Egnens store Fiskerlejer paa Manø, Fanø, Langli, Sønderside m. fl. drev det store Krogfiskeri, vistnok opgravedes lige saa store Mængder. Noget andet er, at Bunden aabenbart kan forandre sig, saa der kan blive daarlige Levebetingelser for Sandormene; thi det viser sig, at Ormene godt kan forsvinde fra et Sted, hvor der før har været mange, selv om Flakkerne overskylles og tørlægges, hvorimod andre, tidligere ornefattige Steder kan forvandle sig til Pladser, der er gode til Ormegravning.

Hr. Niels Olivarius til Aastrup-Starup.

Af F. Elle Jensen.

Mens Pietismen i Ribe og nærmeste Opland havde sit eget, stærkt særprægede Ansigt og fremtraadte i en haard og aggressiv Skikkelse¹⁾, var der andre Steder, hvor den kun gjorde sig lidet bemærket, ja, egentlig bare var repræsenteret ved Sognepræsten. Naar denne da blot ikke var for voldsom i sine Udtalelser, saa han stødte an mod den Kristendomsforkyndelse, Almuen var vant til at høre, udviklede Forholdene i Menigheden sig i det store og hele altid fredeligt, selv om der paa den anden Side i Reglen ikke opstod noget aandeligt Røre i Sognet. Skete nu dette alligevel, saa der dannede sig en lille Kreds, der sluttede sig sammen under Præstens Ledelse, faldt den igen oftest fra hinanden ved gejstligt Skifte, fordi den takket være bl. a. Konventikelplakaten af 1741 aldrig var bleven vant til at staa paa egne Ben og derfor sygnede hen, naar den blev henvist til at klare sig selv. Derfor kan man sige, at de pietistiske Præster med deres statskirkelige Indstilling selv bidrog til, at den Bevægelse, de ønskede at fremme, kun blev saa tidsbegrænset, som den faktisk blev, og ikke fik nogen virkelig Tilknytning til Folkets brede Lag.

Det er om en af disse menige Præster, der i det følgende skal berettes.

Niels Holgersen Olivarius blev født 1711. Hans Fader, Holger Olivarius (1670—1753), der var Præst i Ørslev-Bjerre paa Sjælland og Provst for Vester Flakkebjerg Herred, og som var en dygtig og velbevogtet Mand med betydelige historiske Interesser, sluttede sig til Pietismen i dens moderate Skikkelse; den kendte Jurist og Historiker Andr. Hojer, som var en af dens ledende Mænd, hørte til hans Venner²⁾, og han nød megen Agtelse indenfor Retningen.

1728 blev Sønnen Student fra Sorø³⁾ og gik derpaa i Gang med Theologien i København, hvor han en Tid boede paa Ehlers Kollegium og fik Kosten paa »Klosteret« (Kommunitetet). Sin afsluttende Eksamen tog han 1736. Det var just i disse Aar, Pietismen efter haarde Kampe med Ortodoksien havde vundet frem til at blive den førende Retning i den danske Kirke, og selv om man intet bestemt ved derom, tør man sikkert antage, at de stærke aandelige Brydningsger i Hovedstaden ikke er gaaet sporløst hen over Hovedet paa den unge Mand, men har bidraget til yderligere at befæste ham i den Livsanskuelse, som han allerede havde mødt i sit Hjem.

Efter endt Eksamen vendte Olivarius tilbage til Ørslev, hvor han var Medhjælper hos sin Fader i 7 Aar, til han (1743) blev Kapellan hos Provst Resen i Ulse, og han bar der, siger han selv, »overalt Embedets Byrde⁴⁾«. Da Provsten døde, havde han ventet at faa Kaldet, saa meget mere som Biskop Hersleb anbefalede ham til det — et Vidnesbyrd om det gode Omdømme, han nød hos sine foresatte — men en anden blev ham foretrukken, og først 1753 lykkedes det ham

af faa selvstændigt Embede, idet han dette Aar blev udnævnt til Sognepræst for Aastrup og Starup.

Hans Formand her, *Jørgen Gad* (1745–53) har antagelig staaet Pietismen nær. Biskop H. A. Brorson omtaler fra sin Visitats hos ham 1748, at han holdt en smuk og bevægelig Prædiken og var alvorlig og flittig i Gerning⁵), og 1752 anbefalede han ham overfor Kirkekollegiet til Forflyttelse fra sit »ringe Kald«, da han var en »munter, retsindig og opbyggelig Lærer, der i en Del Aar med megen Flid og Troskab dette Embede har forestaaet⁶)«. Aaret efter forflyttedes han til Vejby-Tibirke.

Inden en ny Præst blev udnævnt til Embedet, blev dette bestyret af en Kandidat *Franck*, vistnok en Nordmand⁷). Han kunde møde med de fineste Anbefalinger, baade fra Biskop Nannestad i Trondhjem, Biskop Dorph i Kristiania og Biskop Rasmus i Odense, og han ventede derfor at blive Gads Eftermand, hvad han ligeledes mente at have faaet Løfte paa. 11. Søndag efter Trin. skulde han da ogsaa i den Anledning prædike til Aftensang i Ribe efter Biskoppens Befaling, for at denne kunde høre ham, inden han ordinerede ham, saa han har paa dette Tidspunkt utvivlsomt troet, at alt skulde forløbe glat, og ihukommende sin vordende foresattes pietistiske Livsanskuelse sendte han ham en Taksigelse for Indkaldelsen, hvis Hensigt øjensynligt var at vise, at han selv vandrede ad de samme Stier. Det er, hedder det heri, hans uafledelige Bøn, at han først selv og saa de andre, der hører ham, maa faa en retskaffen og for Guds Aasyn oprigtig Aandsopvækkelse.

Det lød jo meget fromt, men desværre svarede hans Opførsel hverken til hans ydmyge Ord eller til de smukke Anbefalinger, han havde. I Sognene klagede

man over, at han baade drak og sjuskede med Guds-
tjenesten, hvad ogsaa kom Biskoppen for Øre, og
trods Francks Forsikringer og klagelige Anraabelser tør-
vede han, som rimeligt var, derfor med at tage det af-
gørende Skridt. Forargelsen blev tilsidst saa stærk, at
(d. 6/11 1753) 3 Mænd paa Befolkningens Vegne ind-
sendte en Besværing over ham, idet de mente, at hvis
han allerede nu var saadan, inden han havde faaet
Kald, var det værste at frygte af Fremtiden, om han
blev udnævnt til deres Præst. Men samtidig kunde
Franck møde frem med et Tillidsvotum, der var un-
derskrevet af alle Mand i Starup og de fleste i Aa-
strup, ogsaa af dem, som før havde givet den anden
Liste deres Bifald, saa Provst *Neumann* i Gørding
overfor dette eklatante Bevis for en Adresses Værdi-
løshed med Rette kunde sige, at efter dette var der
ikke andet at gøre end skride til en retslig Under-
søgelse.

En saadan blev dog ikke foretaget, men Francks
Kandidatur til Embedet blev opgivet, og i hans Sted
fik *Olivarius* det; hans Udnævnelse kom d. 21/12 1753.
Franck rejste alligevel ikke straks fra Sognet, og i
Februar 1754 ansøgte han Biskoppen om Tilladelse
til at holde Afskedsprædiken, da der var lovet ham
et Offer; han havde, skrev han, slet ingen Penge og
nødedes til at gaa nøgen bort, da han var i Gæld,
og alle nu vilde have Betaling af ham. I Juli klager
han — fra Gjettrup — over, at *Olivarius* har faaet
det Kald, Kongen havde givet ham, og besværer sig
over, at den nye Præst ikke vil yde ham Erstatning
for Avlen og de Omkostninger, han har haft paa Præ-
stegaarden, samt at han tager den Tiende og det Of-
fer, der faldt i hans Tid. Sidst vi hører fra ham, er
i 1757 (fra Strandby); han minder da Biskoppen om,

at han fra ham venter paa en anbefaling(!), saa han kan opnaa en Stilling og komme i Rolighed. Den er næppe kommet.

Dateret Vejby d. $\frac{1}{6}$ 1754 og Aastrup d. $\frac{27}{8}$ s. A. sluttede Gad og Olivarius en Overenskomst om Naadensaaret og Præstegaardens Bygninger. Efter den skulde Olivarius til sin Formand betale i Kontanter 266 Rdl. 4 Mk. samt 4 Mk. 8 Sk. pr. Td. Boghvede; som Vederlag for Kost og Logi, der egentlig skulde have været ham ydet af den afgaaende Præst, fik han alle Indkomster efter Gads Afrejse, ligeledes Hø, Halm, Langhalm og Rugsæden. Desuden overtog han det Bohave, Franck havde købt paa Gads Auktion, mod at godtgøre ham, hvad han havde betalt. Det sidste Punkt er lidt dunkelt, da det synes uforstaaeligt, at de to Præster kunde handle om de Møbler, som en anden retmæssigt havde erhvervet; Franck har næppe faaet dem paa Kredit.

For Resten var Olivarius slet ikke tilfreds med Akkorden. Rimeligvis som Svar paa Francks Beskyldninger skrev han samme Dag, han undertegnende Overenskomsten, til Bisoppen, at han syntes, han havde betalt Præstegaarden alt for dyrt. Gad skulde jo i Naadensaaret have sørget for den, men gjorde det saa daarligt, at Bønderne tog Affære og lagde Sæden, men de var for silde ved det, saa Afgrøden kun blev slet. Det skete, mens Franck bestyrede Embedet, men han havde for det blot givet dem Ost, Brød og Brændevin, men ikke Kosten, og dette havde han (Olivarius) erstattet ham, skønt Formanden burde have gjort det. Ligeledes havde han betalt ham for, hvad Umage han havde haft, ladet ham faa Andel i Tiende og Offer samt givet ham 4 Rdl. i Rejsepenge — altsaa en noget anden Forklaring end Francks. —

Som de fleste Pietister var Olivarius varmt interesseret i Skolevæsenet, der i hans Pastorat ikke var i nogen god Forfatning. Fra sin Visitats paa Stedet 1750 noterede Brorson, at Bønderne var uvillige i at sende deres Børn til Undervisning, og de store Lods-ejere optraadte meget uforstaaende, saa Degnen *Jens Gadberg* allerede 1739 maatte klage over, at Ejeren af Endrupholm, *Ehrenfeldt*⁸⁾, vilde fortrænge ham fra hans Bolig, som han paastod var hans, 1753 besværede han sig over, at de 6 Rdl., som Skolefundatsen af 1750 tillagde ham i Løn, »dem jeg med stor Møje og Besværlighed maa fortjene«, ikke kom ind, hidtil havde han kun faaet 1 Rdl. 4 Mk. 4 Sk.; Kaptajn *Teilmann* paa Endrupholm vilde ikke hjælpe ham, men skød sig ind under, at han ikke havde kunnet faa Lysepengene fra Aastrup Kirke, der ejedes af *Bonden Laurits Garp*. Følgen var, at Degnen stod i Gæld til alle, saa han maatte laane af en for at kunne betale en anden.

Hvor lidt *Gadbergs* Bestræbelser hjalp, ses af, at han igen 1760 klagede over ikke at have faaet sin Løn i 2 Aar. Han ønskede derfor, at *Garp* maatte blive tilpligtet at betale ham 5 Rdl. for Lysepenge og *Teilmann* de 2, han ifølge Fundatsen var skyldig; saa vilde han selv indkræve 7½ Mk. hos Bønderne.

Olivarius gjorde, hvad han kunde, for at raade Bod paa disse Forhold. Da det ogsaa kneb med at skaffe Brændsel til Skolen, saa Børnene af den Grund fristedes til at blive hjemme, skænkede han nogle Læs Tørv; af sin egen Lomme betalte han en Løbeskoleholder 4 Rdl. om Aaret, og Degnen forstrakte han med Laan, naar *Teilmann* viste sig vrangvillig i at indkræve Skolepengene. 1751 bad han Biskoppen om at tage Affære og gribe ind i de utaalelige Tilstande: »Kære Fader,

hjælp min stakkels gamle Degn, tal et godt Ord for ham hos Hs. Excellence, Stiftamtmand v. Holstein⁹).... Derved gør De Herren en velbehagelig Tjeneste; paa Degnens Embede og Skolehold er aldeles intet at klage«. Præstens gode Vilje er umiskendelig; noget andet er, at hans Henvendelse, som det ses af det foran meddelte, ikke frugtede meget.

Som Olivarius gjorde sit bedste for at bringe Skolelæsesenet i sit Pastorat paa Fode, var det ham magtpaaliggende at vaage over, at Befolkningen, særlig de unge, var hjemme i deres Børnelærdom og overholdt deres kristelige Forpligtelser, navnlig med Hensyn til Altergang. Da derfor en Karl, som han straks ved sit Komme til Egnen kun mod Løfte om Forbedring i sin Vankundighed havde antaget til Nadveren, men som siden ikke havde vist sig hos ham, to Aar senere begærede Skudsmaal af ham til Bortflytning, skrev han paa det, at han burde udelukkes af Helledigdommen, fordi han saa længe havde afholdt sig fra Sakramentet og dertil var grovt uvidende. Desuden holdt han en alvorlig Formaningstale til ham, hvori han lod ham vide, hvor nødvendig den saliggørende Gudskundskab var, og at hans Sjæl stod i Fare, om han fremturede i sin Vankundighed. Karlen klagede derefter til sin Husbond, Kaptajn Teilmann, over den Behandling, han havde faaet, og Kaptajnen tog sig ogsaa af hans Sag, idet han anmodede Provst Neumann om at eksaminere den unge Mand i Olivarius' og et Par andre Præsters Nærværelse. Dette frabad Olivarius sig imidlertid bestemt, da Karlen jo i Mellemtiden kunde have lært en Del og være bleven holdt til Bogen, saa en saadan Overhøring ikke vilde give det rette Billede af hans tidligere Standpunkt, ligesom noget saadant vilde give den øvrige

vankundige Ungdom Anledning til falske Forestillinger. »Gud lade mig leve til Jesu Ære, hvor meget end Satans Rige rejser sig. Er Gud med os, hvo kan være mod os«, skriver han med Tanken paa de Genvordigheder, denne Sag kunde medføre for ham, men han haaber heri paa sin Biskops Hjælp og Bistand.

En anden, mere udpræget, Kirketugtsstrid havde Olivarius i 1758. Aarsagen hertil var, at en Kvinde, Anne Pedersdatter i Terpling, havde en 30-aarig, aandsvag Søn, som de tidligere Præster ikke havde ment det muligt at lære noget. Olivarius vilde imidlertid forsøge, og ved en Præstevisitats i 1756 fik han hende til at love at bringe ham til Undervisning. Det gik ogsaa godt et halvt Aar, men saa blev han borte. For dette gav nu Olivarius Moderen Skylden, skønt hun erklærede, at hun ikke havde nogen Magt over Sønnen, Eske, saa hun kunde ikke tvinge ham, og da han tilbød at ville give dem begge Ophold i Præstegaarden, førte heller ikke det til noget, da Anne Pedersdatter ikke vilde være i Aastrup. Følgen blev, at Olivarius efter forgæves at have formanet hende i Medhjælpernes Nærværelse udelukkede hende fra Naderen, ogsaa fordi hun selv efter hans Skøn var meget vankundig. Hun gik derefter til sin Husbond, Cancelliraad Claudius paa Sønderskov¹⁰⁾, til hvis Gods hun i over 50 Aar havde hørt, og han var straks villig til at antage sig hendes Sag med en Henvendelse om hende til Biskop Brorson. Han bad heri denne om at hjælpe Anne til at kunne komme til Alters igen; ogsaa han mente, at Eske intet kunde lære, ja selv om han blev undervist hele Livet igennem; desuden antydede han, at Menigheden var misfornøjet med sin Præst, og at han skjulte »privat Absigt under Nidkærheds Maske«.

Det er heller ikke usandsynligt, at Sognefolkene har været utilfredse med den strenge Præst, de havde faaet; i alt Fald holdt de denne Gang med Anne og gav hende et godt Skudsmaal, men Olivarius hævdede heroverfor, at da Eske var født udenfor Ægteskab, havde hendes Skikkelighed i alt Fald ikke altid været den bedste. Og det stod, skrev han til Provsten, altid i hans Tanker at bringe Sønnen til Saligheds Kundskab, men Moderen og hendes Tillidsmand, Christian Nielsen, var forhærdet i Syndens forfærdelige Bedrageri; dog kunde ingen uden med Guds Vilje røre et Haar paa hans (Præstens) Hoved. Iøvrigt troede han ikke, at Eske var afsindig, men han havde nogle sære Gæbærder, som imidlertid fortog sig en Del, da han gik til Undervisning.

Hvorledes Sagen er endt, ses ikke, men Olivarius har her sikkert maatte bøje sig, Provst Neumann var i alt Fald ikke tilbøjelig til at støtte ham, da han selv havde talt med Eske uden at faa et forstandigt Ord fra ham; han mente derfor, at han muligt nok kunde bringes til at lære noget udenad, men ganske vist uden at der var Tale om Forstaaelse deraf. Men Olivarius kunde jo gøre et Forsøg med ham, om han paa en eller anden Maade kunde faa det ordnet med hans og hans Moders Underhold. Men hun burde tages til Alters, saa meget mere som Præsten havde vidst Besked om hendes formentlige Vankundighed i et Par Aar og nu først var skredet ind mod hende.

Olivarius havde 1749 ægtet *Christine Aggerup*, en Præstedatter fra Magleby paa Møen, og havde med hende 5 Børn, hvoraf 2 Sønner blev Præster. Da den ældste, *Holger*, 1766 havde faaet Studentereksamen, kneb det imidlertid for Faderen at skaffe Midler til et Studieophold i København, men da saa Degnen i

Aastrup døde Aaret efter, besluttede han at forsøge at skaffe Studenten hans Embede og indsendte en Ansøgning herom til Biskop Bloch. Han havde, skrev han deri, i de sidste Aar ofte været syg og trængte til en Kapellan, men der var ikke Raad til at antage en; fik derimod hans Søn det attraaede Degnekald, kunde han samtidig hjælpe ham i hans Arbejde; han vilde give ham Kosten derfor, mod at han desuden læste med sine yngre Søkende.

Ogsaa Holger indsendte en Ansøgning, som han begrundede med, at Degnekaldet — hvis Indtægter ansloges til c. 30 Rdl. — kunde give ham en Stilling, saa han fik Raad til at fortsætte sin Læsning, da hans Fader for sine mange Børns Skyld ikke kunde støtte ham. Hvor ængstelig han var for at blive forbigaaet, ses af, at han igen en Maaned senere henvendte sig til Bloch med nye Anbefalinger og med Henvisning til, at han vil hjælpe sin Fader i hans Skrøbelighed. Han slutter pathetisk: »I den Henseende jeg og selv vil i Underdanighed betjene mig af hin Patriarks Ord til Englen: »Herre, jeg slipper Dem ikke, før De velsigner mig!«

Ansøgningen blev bevilget, og 1773 fik Holger sin theologiske Eksamen; Aaret efter blev han Kapellan i Varde hos den daværende Sognepræst, Provst Dam, som vist nok har været en Ven af Olivarius og tilhørte samme Retning som han¹¹⁾. Degneembedet var altsaa atter ledigt, men i Mellemtiden var den yngre Broder Hans blevet Student (1771), og Olivarius udsbad sig derfor, at han maatte nyde Kaldets »smaa og faa Indtægter«, saa meget mere som han allerede havde vikarieret i det under Holgers Sygdom eller Fraværelse. Ogsaa dette blev tilstaaet, og med Degneembedet i Ryggen lykkedes det saa ligeledes Hans

1779 at faa sin Eksamen i København. — Olivarius havde imødeset dette med Længsel. Han havde længe følt sig svag, og det kneb ham at passe sit Embede. En Tid tænkte han paa at tage sin Afsked, hvis Holger i Varde kunde blive hans Eftermand, men det opgav han, da baade han og Sønnen mente, at Aastrup-Starup ikke var i Stand til at føde to Præster. Derfor ventede han nu paa, at Hans kunde komme hjem og blive hans ordinerede Medhjælper. Dette Haab gik ogsaa i Opfyldelse, for saa vidt som den unge Kandidat d. 7/7 1779 blev udnævnt til sin Faders Kapellan og ordineret d. 22/9 12), men det var maaske ogsaa den sidste Glæde, Olivarius fik, thi allerede to Maaneder efter (d. 21/11) afgik han ved Døden, 68 Aar gammel.

Hans blev 1785 Præst i Velling, og hos ham døde Md. Olivarius 1792. Holger havde flere forskellige Embeder, men fik tilsidst (1793) Ebeltoft Sognekald.

Niels Olivarius var ingen stor Aand, kun en ganske almindelig Landsbypræst. Noget særligt bemærkelsesværdigt var der ikke ved hans Liv eller ved hans Embedsførelse, og hans Dispositioner var ingenlunde altid de rette, men med alt dette var han en god Type paa den Del af den danske Gejstlighed, som følte sit Ansvar og samvittighedsfuldt søgte at opfylde de Krav, som den mente, Embedet stillede til dem. Skønt Pietist har han ikke hørt til Retningens yderliggaaende Repræsentanter, og der er intet der tyder paa, at han blev Aarsag til nogen Vækkelse i sine Sogne. Hans Forkyndelse har sikkert, som det fremgaar af hans stejle Holdning i Kirketugtssagerne, været lovmæssigt præget og derfor ikke i Stand til ret at gribe Hjerterne, skønt han utvivlsomt personligt kunde føle varmt for andre (jvf. hans Forsvar

for Degnen). Som de fleste andre pietistiske Præster krævede han paa gammel statskirkelig Vis sit aandelige Førerskab i Menigheden ubetinget anerkendt, og Befolkningen bøjede sig, her som andetsteds, for ham, om end næppe altid helt godvilligt, men derved kvaltes ogsaa al selvstændig Tænkning hos den, saa den mistede Evnen til, naar det krævedes, og der ingen var til at lede den, selv at finde Vej. Det var Pietismens Tragedie, at den ikke blev folkelig, hverken i sin Forkyndelse eller i sit Menighedsarbejde, men alt for meget vedblev at anvende gamle Metoder¹³). Derfor er det heller ikke uden Interesse et Øjeblik at dvæle ved en Mand som Niels Olivarius, fordi det bidrager til Forstaelsen af, hvorfor det ikke lykkedes hin Retning, sin Nidkærlighed og gode Vilje til Trods, for Alvor at slaa Rod i Folket.

NOTER

- 1) Fra Ribe Amt XI. II. S. 223 ff. 2) Kirkehist. Saml. 5 — III — 182 ff. 3) Wibergs Præstehistorie har fejlagtigt 1721. 4) Indberetninger til Biskop Bloch 1766: Gørding Herred, Ribe Bispearkiv (Landsark. Viborg). 5) Brorsons Visitatsrelationer til Kirkekollegiet (Rigsarkivet). 6) Kirkehist. Saml. 3—V-711. 7) De følgende Skildringer bygger paa Aktstykker i Gørding Herreds Pakke 1592 ff. Ribe Bispeark. 8) Endrupholm ejedes 1717—41 af Steffen Ehrenfeldt, hvis Enke ægtede Amtmand Chr. Teilmann. Efter hans Død 1749 gik Gaarden over til Sønnen Tøger Reenberg Teilmann (†1788). 9) Georg Fr. Holstein, 1754—60 Stiftamtmand i Ribe. 10) Amtsforvalter, Cancelliraad S. N. Claudius ejede Sønderkov 1754—69. 11) Kirkehist. Saml. 3—V-711. 12) Vitaprotokol 1779, Ribe Bispearkiv. 13) En udførligere Redegørelse for Forholdet mellem Pietismen og Almuen findes i min Bog »Pietismen i Jylland« (1944), S. 157 ff.
-

Hvorfra fik Ribe Amt sine Præster først i det 17. Aarhundrede?

Af Hans Lund.

Under Sysselsættelse med Ribe Amts Præstehistorie i Tiden fra 1536 til 1700 har Spørgsmaalet om, hvem der var den lutherske Kirkes første Præster i Danmark, ført mig ind paa Spørgsmaalet om, hvorledes Præstestanden i det hele i dette Tidsrum rekrutteredes. Det første Spørgsmaal lader sig kun meget ufuldkomment besvare. Pastor Severinsen har i et Par Afs handlinger beskæftiget sig dermed (Dansk Tidsskrift 1904, og Præstehistoriske Samlinger) og har da ogsaa som Bevis for Rigtigheden af sin Paastand om, at det i det væsentlige var den katolske Kirkes Sognepræster, der blev i Embederne under de nye Forhold, henvist til Eksempler fra Ribe Amt, idet der i Malt Herreds 4 Sogne efter 1536 skulde sidde 3 tidligere Katoliker og i Skads Herreds 8 Sogne 4. Saa vidt jeg kan skønne, er disse Eksempler ikke saa solidt underbyggede, at der kan sluttes ret meget ud fra dem — selv om jeg iøvrigt er tilbøjelig til at mene, at Pastor Severinsen i det væsentlige har Ret i sin Paastand —. Men Kilderne er for den første Tids Vedkommende meget mangelfulde, og selv om de ved-

bliver at være det ogsaa længere op i Tiden, har vi dog efter 1600 adskilligt sikrere Grund at bygge paa end i de foregaaende Aartier. Derfor kan vi med adskilligt større Sikkerhed besvare Spørgsmaalet om, hvem de lutherske Sognepræster ved Aar 1620 var, end hvem de var 1540, og selv om det sidste Spørgsmaals Besvarelse havde størst historisk Interesse, har det første dog ogsaa sin Betydning, naar man vil lære den Tids Forhold nærmere at kende.

Der har vel i Tiden fra 1536 til 1700 været godt 400 Sognepræster i de 51 Sogne, som den Gang laa indenfor det nuværende Ribe Amts Grænser. At undersøge alle disses Slægtsforhold m. m. vilde sprænge Grænserne for en Tidsskriftsafhandling, men jeg tror heller ikke, det behøves for at faa et Billede af Forholdene i deres Ejendommelighed. Jeg nøjes da med at undersøge, hvorledes de Præsters Forhold er, der i et bestemt Aar er Indehavere af Embederne, og sikrer mig ved Stikprøver fremefter og bagud, at Billedet er typisk.

Naar man vil vælge et enkelt Aar omkring 1600, byder der sig naturligt tre til, 1584, 1610 og 1619. Fra hvert af disse Aar har vi en nogenlunde fuldstændig Liste over Amtets Præster. I 1584 skulde den 7-aarige Prins Christian hyldes som Landets fremtidige Konge. I denne Hyldest, der for Nørrejyllands Vedkommende skulde ske i Viborg d. 15. Juni, skulde Præsterne deltage gennem Udsendinge fra hvert Herred, som Regel Provsten og to Sognepræster. De hjemmeblevne gav disse Udsendinge Bemyndigelse til at optræde paa deres Vegne, og disse Fuldmagter er bevaret. H. F. Rørdam har offentliggjort dem i Kirkehist. Saml. 3. R. II, S. 200 ff. Tilsvarende Fuldmagter findes fra Prins Christians Hyldning 1610 (Kirkeh. Saml. 5 R.

II, 544 ff.). Fra 1619 findes et Register over Præsterne i Ribe Stift vedlagt et Brev fra Biskop Iver Hemmet i Ribe til Universitetet i Anledning af Spørgsmaalet om Præsternes Afgifter til Universitetet. Jeg bruger dette sidste som Grundlag for Undersøgelsen, fordi det har vist sig, at vi kender adskilligt mere til de Præster, der nævnes 1619, end til dem, der sad i Embederne 1584. Af Præsterne 1584 er der 31, hvis Fæder vi ikke kender, mens vi i 1619 kun maa give blankt op for 17's Vedkommende. Navnene 1610 og 1619 er væsentligt de samme.

Jeg gengiver her Registret, der er trykt i Ny Kirkehistoriske Samlinger VI, S. 543 ff., med den originale Retsskrivning, idet jeg udelader Sognene udenfor Ribe Amt.

1. Giørringherrit

Wilslef	H. Peder Madsen
Darum	H. Jacob Nielsen, Præpo-
Aastrup med sin Annex	[situs]
Starup i Skadzherrit	H. Niels Baltzersen
Giørring og Werup	H. Niels Pedersen
Bramming og Hunderup	H. Eske Jørgensen
Jernuid	H. Lauge Sefrensen, Vicarius Superintendentis.

2. Skadzherrit

Sneom oc Tiereborg	H. Claus Barfod
Nykierke oc Faaborrig	H. Søfren Lambertsen
Grimstrup oc Orre	H. Jørgen Jørgensen, Præ-
Øsse oc Nesbierig	H. Poul Jørgensen [positus]
Brøndum oc Nebel	H. Peder Jensen
Alslef oc Horstrup	H. Peder Hansen
Nørby paa Fanøland	H. Claus Pedersen

Sønderhov paa Fanøland H. Niels Pedersen
 Starup Annex til Aastrup i Giørringherritt
 Skatz H. Palle Jørgensen,
 Cantoris Vicarius

Jerne och } Capellaner betienne disse tuende
 Guldagger } Sogne

3. Maltherritt.

Føuling oc Holdste H. Niels Laurtzen
 Malt oc Folding H. Peder Nissøn
 Veine oc Leborg H. Peder Buck
 Brørup oc Linknud H. Søfren Pedersen, Præ-
 positus

Vesterherritt

Udi Vard til S. Ibs Sogn H. Madtz Buch
 Noch til S. Nicolai Sogn H. Peder Matzen
 Billem H. Ib Christensen
 Aael H. Niels Philipsen
 Hoe oc Oxeby H. Knud Christensen
 Henne H. Niels Clausen
 Nebel H. Peder Christensen
 Lydom H. Peder Poulsen
 Lunde oc Outrup H. Christen Høst
 Quong med sin Annex [Præpositus
 Lyne udi Nørherrit H. Peder Mickelsen
 Lønne H. Oluff Pedersen
 Janderup H. Christen, Capellan

Østerherrit

Torstrup oc Horn H. Christen Michelsen
 Hodde oc Tistrup H. Otte Pedersen
 Antzagger H. Hans Bertelsen
 Ølgod med sin Annex H. Hans Søfrensen,
 Strellof udi Nørherrit Præpositus

Andstherrit

Andst oc Gesten	M. Niels Mortensen
Virst oc Becke	H. Stafen Sefrensen, Præs
Erst oc Jordrup	H. Poul Nielsen [positus
Skanderup	H. Jacob Buch
Hiardrup oc Vamdrup	H. Lauge Andersen
Siest	H. Simen Andersen

Riberhus

Vor Frue K.	M. Søffrin Andersen
Catharinæ	M. Niels Glud

Kalffslundherrit

Hiortiund oc Kalslund	H. Oluff Brun
Fardrup	H. Laurtz Hansen

Listen har ikke:

V. Vedsted	M. Hans Olufsen
Seem	H. Jørgen Christensen
Manø	H. Rasmus Hansen

Jeg skal derpaa prøve at oplyse, hvad vi ved om disse Præsters Slægt og Familieforbindinger, idet jeg dog kun medtager, hvad der direkte belyser Emnet.

Gørding Herred.

1. *Vilslev*. Peder Madsen (Mathiesen) Pors var Søn af den i 1616 fra Embedet som Sognepræst ved Domkirken i Ribe afsatte Mag. Mads Pors. Han var Student fra Ribe Skole og havde studeret ved Leydens og Oxford Universiteter 1612—13. 1618 var han kommen til Vilslev, kun 27—28 Aar gammel.

2. *Darum*. Jakob Nielsen (Bonum) var Søn af Borgmester i Ribe Niels Poulsen, der var Broder til Hr. Morten Poulsen Grum i Aastrup og til Hr. Grumme Poulsen i Gørding, og tilhørte saaledes en Slægt, der

har en bevæget Historie, og som rummer mange mærkelige Mennesker. Han var Student fra Ribe og var 23 Aar gammel bleven Magister i Wittenberg. Før han kom til Darum, havde han været Hører ved Ribe Skole. Han var Præst i Darum 1600—1649. Gift med en Datter af Biskop Peder Hegelund.

3. *Aastrup*. Niels Baltersen, der er Stamfader til Slægten Collin, kom til Aastrup i Tiden omkring 1619 og sad i Kaldet til 1659, i hvilket Aar han som Flygtning var i Ribe. Hvem hans Forældre er, kendes ikke.

4. *Gørding*. Niels Pedersen (Præstkjær) var Søn af Præsten Peder Nielsen i Brørup, der var en Borgmesterson fra Varde. En Broder til ham er Præst i Brørup, en Søster gift med Præsten Peder Nissen i Malt. Han var i Gørding 1604 til 1651.

5. *Bramminge*. Eske (Eskil) Jørgensen var Søn af Præsten Jørgen Pallesen i Jerne. To Brødre til ham var Præster i Jerne. Gift med en Datter af Præsten Jens Pedersen Terpager i Brande.

6. Om Præsten i *Jernved* Lauge Sørensen vides kun, at han er ordineret 24. Febr. 1608. Han er rimeligvis død under Krigen 1659.

Skads Herred.

1. *Sneum*. Claus Lauridsen Barfod var født i Sædding i Nr. Nebel, hvor Slægten kan føres tilbage til 1455, da den adledes, uden at Adelskabet dog senere blev hævdet. Den har ejet en større Gaard, og flere af dens Medlemmer har været Herredsfogeder og Herredsskrivere. Claus Barfod er Stamfader til alle de mere kendte Mænd af Navnet Barfod. Selv var han Student fra Odense og kom til Sneum 1593, vel de første Aar som Kapellan.

2. *Nykirke*. Søren Lambertsen var Søn af Præsten

Lambert Sørensen i Øse. Han blev ordineret 2. Juni 1613. Gift med Eline Hansdatter, maaske Formandens Datter. Fire af hans 5 Sønner blev Præster i Amtet, en i Nykirke, en i Darum, en i Lydum og en i Guldager, og en Datter blev gift med Præsten Knud Clausen Barfod i Sneum. Sønnerne kaldte sig Raunsø efter deres Fødeby.

3. *Grimstrup*. Jørgen Jørgensen (Grimstrup) var Søn af Forgængereren i Kaldet, og hans Moder var født paa Sæddinggaard og var en Søster til Claus Lauridsen Barfod i Sneum. En Broder, der blev Præst i Øse, brugte Barfod-Navnet. En Søster var gift med Præsten Søren Pedersen i Brørup, en anden med Præsten Niels Clausen i Henne. Han var i Grimstrup 1618—55. Hans Enke, en Præstedatter fra Bølling, ægtede Eftermanden i Kaldet. (Der kan være Mulighed for, at den Jørgen Jørgensen, der nævnes i Præstelisten, kan være Faderen, til den her omtalte Jørgen Jørgensen. Han hed ogsaa Jørgen Jørgensen, Derfor taler, at han er Provst, men mod det taler, at det siges i Hegelunds Kalender 14. Juli 1601, at han oplod (convenit) Sognet til sin Søn, og at der nævnes en anden Præst her 1603 [Kirk. Saml. 6. R. II, 221]).

4. *Øse*. Poul Jørgensen (Barfod eller Grimstrup), Broder til Jørgen Jørgensen, Grimstrup. Han blev ordineret af Biskop Hegelund 5. Aug. 1601 og sad i Kaldet til 1653. Som Provst var han den første, der visiterede i Skads Herred. Gift med Formandens Datter. Af hans Børn blev Lambert Poulsen Barfod Præst i Thorstrup, Mads Poulsen Buck Præst i Veerst, en Datter gift med Hr. Mads Morsing i Øse og en anden Datter med Hr. Hans Sørensen i Ølgod. — Som ung havde han studeret i Rostock og der sammen med en anden ung Teolog fra Amtet, Hans Sørensen

Brun fra Malt, 1600 forfattet et Bryllupsdigt til Jacob Bonum (se under Darum). Formodentlig har de tre sammen gaaet i Ribe Skole.

5. *Bryndum*. Peder Jensen (Bramming). Wiberg mener, at han maaske er en Præstesøn fra Bramminge, men Præsterækken kan dér ikke følges længere tilbage end til 1584. Han er Broder til den Herredsfoged Søren Jensen Bramming, der i Fuldskab dræbte Biskop Peder Hegelunds Svigerfader Anders Sørensen Klyn i Ribe.

6. *Alslev*. Peder Hansens Slægtsforhold er ukendt.

7. *Nordby*. Claus Pedersen. Slægtsforhold ukendt. En Søn er Peder Clausen Fanø. Præst i Aal.

8. *Sønderho*. Niels Pedersen. Slægtsforhold ukendt. En Søn, Peder Nielsen, efterfølger ham.

9. *Skads* (Jerne). Palle Jørgensen (Jerne). Søn af Forgængerens. Broder til Eske Jørgensen i Bramminge. Han var anden Gang gift med en Datter af den kendte Præst Jon Jensen i Andst. En Søn, Jørgen Pallesen Jerne, var Præst i Varde.

10. *Guldager*. Kapellanen, der betjente dette Sogn, hed Jens Pedersen Strudvad. Det er alt, hvad man ved om ham.

Malt Herred.

1. *Føvling*. Niels Lauridsen var Søn af Forgængerens Laurids Pedersen. Han er ordineret 1589.

2. *Malt*. Peder Nissen var en Borgersøn fra Ribe, Student 1604. Han var gift med en Datter af Præsten i Brørup og er saaledes Svoger til Præsterne Niels Pedersen i Gørding og Søren Pedersen i Brørup. To Døtre er gift med Præster, en med Niels Kragelund i Lejrskov, en anden med Kristen Nielsen i Gørding. Han er Tip-Tip-Tip-Tip-Oldefader til J.B.S. Estrup.

3. *Vejen*. Peder Sørensen Buch. Uden at kunne føre direkte Bevis derfor regner jeg med, at han er Søn af Hr. Søren Jensen Buch i Ølgod. Brødre til ham er saa Hr. Niels Sørensen Buch i Grindsted og Hr. Hans Sørensen i Ølgod. Han blev ordineret 6. Juni 1591 og ægtede samme Aar Kirstine Mortensdatter af Aastrup af den kendte Grum-Slægt.

4. *Brørup*. Søren Pedersen (Præstkjær), Søn af Forgængerens. Broder til Hr. Niels Pedersen i Gørding og Svoger til Hr. Peder Nissen i Malt. Gift med en Datter af Provst Jørgen Jørgensen i Gravstrup. En Datter gift med to Eftermænd. Ordineret 4. Maj 1595.

Vester Herred.

1. *Varde*, St. Jacobi. Mads Buch. Slægtsforh. ukendt.
» St. Nicolai. Peder Madsen. Slægtsforhold ukendt.

2. *Billum*. Ib (Jakob) Christensen (Høst), vistnok en Præstesøn fra Lunde, Broder til Hr. Christen Christensen Høst i Lunde, Hr. Peter Christensen Høst i Nr. Nebel og Hr. Ths. Christensen Høst i Hvidding. Flere Søstre gift med Præster i Amtet (se under Lunde). Gift med Formandens Enke.

3. *Aal*. Niels Philipsen, Søn af Forgængerens. En Datter gift med Efterfølgeren, Peder Clausen Fanø, og deres Datter igen er den som Digterinde bekendte Elisabeth Pedersdatter Heebo, som Paludanerne og Paludan-Müllerne nedstammer fra.

4. *Ho*. Knud Christensen (Ho). Søn af Forgængerens. Ordineret 21. Febr. 1592. Gift med en Præstedatter fra Brøns.

5. *Henne*. Niels Clausen. Slægtsforhold ukendt. Gift med en Søster til Hr. Jørgen Jørgensen i Grimstrup.

6. *Nebel*. Peder Christensen (Høst), Søn af Hr. Chri-

sten Jakobsen Høst i Lunde, Broder til Præsterne i Billum, Lunde og Hvidding. En Søn følger ham i Kaldet, og en Datter er gift med Hr. Hans Pedersen Bartsker i Jerne.

7. *Lydum*. Peder Poulsen. Slægtsforhold ukendt.

8. *Lunde*. Christen Jacobsen Høst. Præstesøn fra Nr. Nebel. Gift med Formandens Datter. Sønner se under Billum. Fire Døtre er gift med Præsterne Kristen Sørensen i Janderup, Oluf Pedersen i Lønne, Peder Mikkelsen i Kvong og Jørgen Kristensen i Kvong.

9. *Kvong*. Peder Mikkelsen. Søn af Forgænger. Gift med Karen Christensdatter Høst fra Lunde. En Broder Præst i Thorstrup.

10. *Lønne* Oluf Pedersen. Slægtsforhold ukendt. Ogsaa gift med en Præstedatter fra Lunde.

11. *Janderup*. Kristen Sørensen. Søn af Forgænger. Gift med en Datter af Provst Christen Høst fra Lunde.

Øster Herred.

1. *Thorstrup*. Christen Mikkelsen. Præstesøn fra Kvong, Broder til Hr. Peder Mikkelsen i Kvong.

2. *Hodde*. Otto Pedersen, Søn af Forgænger. Ordineret 3. Jan. 1602.

3. *Ansager*. Hans Bertelsen, Søn af Forgænger.

4. *Ølgod*. Hans Sørensen, Søn af Forgænger. Gift med en Datter af Hr. Poul Jørgensen Barfod i Øse. Søn følger ham i Embedet.

Andst Herred.

1. *Andst*. Niels Mortensen (Grum) er Søn af den for sit urolige Temperament bekendte Hr. Morten Poulsen Grum i Aastrup. En Broder til ham blev Biskop i Lund og en Søster, gift med Præsten i Kir

kehyllinge, Moder til Mester Ole Vind. En Søn af ham, Søren Nielsen Gamst, blev Præst i Veerst.

2. *Veerst*. Stafen Sørensen. Slægtsforbindelse ukendt. Gift med en Præstedatter fra Egtved. En Søn Præst i Vorbasse.

3. *Erst* (Lejrskov). Poul Nielsen, Søn af Forgænger.

4. *Skanderup*. Jakob Jensen Buch, Søn af Forgænger. I hans Slægt havde Søn efter Fader Skanderup Sognekald fra o. 1550 til 1691.

5. *Hjarup*. Lauge Andersen. Slægt ukendt.

6. *Seest*. Simon Andersen. Slægt ukendt.

Slaugs Herred.

1. *Grindsted*. Niels Sørensen Buch, Præstesøn fra Ølgod, jfr. under Vejen og Ølgod. Han blev ordineret 1588.

2. *Vorbasse*. Christen Steffensen, en Præstesøn fra Veerst.

Ribe Herred.

1. *Ribe*. Domkirken. Søren Andersen Vedel, en Søn af Anders Sørensen Vedel. St. Cathrine, Niels Glud, rimeligvis en Præstesøn fra Glud.

2. *Hjortlund*. Oluf Sørensen Brun, en Præstesøn fra Malt.

3. *Farup*. Laurids Hansen Weibøl. Slægt ukendt.

4. *V. Vedsted*. Mag. Hans Olufsen, f. i Odense. Havde været Rektor i Svendborg og blev efter at have været i V. Vedsted 1614–23 Præst ved Sct. Cathrine Kirke i Ribe. Hans Slægt ukendt.

5. *Seem*. Jørgen Christensen, Søn af Forgænger — han mister paa Grund af sit urolige Levned Kaldet 1632, og det nedlægges. Selv syntes han senere at være bleven Præst i Rejsby.

6. *Manø*. Rasmus Hansen. Slægten ukendt.

Det er et klart og tydeligt Svar, der gennem disse Oplysninger faas paa Spørgsmaalet om, hvorfra Vestjylland fik sine Præster: de kom fra Vestjyllands Præstegaarde. I de 34 Tilfælde, hvor vi ved Besked, er det i de 31 Præstesønner, som rykker ind i Embederne. Af disse Præstesønner kommer een fra Horsenseggen — alle de andre er fra Amtet, og 14 af de 31 faar deres Faders Embede. To kommer fra Stiftsbyen Ribe, og den ene af dem i alt Fald er udgaaet fra et velstillet Borgerhjem, idet Faderen er Borgmester. Der er ikke een eneste Bondesøn fra det jævne Lag — Claus Barfod er fra en større Bondegaard, der i sin Tid har givet Baggrund for hans Slægts Optagelse i Adelsstanden.

Men i de 51 Sogne sidder der 17 Præster, vi intet ved om. Jeg formoder, at der blandt de 17 er nogle Bonde- og navnlig Borgersønner, men at der ogsaa er Præstesønner iblandt dem, nærer jeg ingen Tvivl om. Selv om vi af flere Grunde som Regel ved bedst Besked om Præstehjemmene, skulde det dog være mærkeligt, om Forholdene for de 17's Vedkommende laa helt forskellig fra dem, der gælder for de 34. Det er vel ikke udelukket, at der kan dukke Aktstykker op, der kan gøre vore Oplysninger mere fyldige, men jeg tvivler altsaa paa, at de vil ændre Billedet i dets Hovedtræk.

Har dette Billede nu Gyldighed for mere end Tiden omkring 1600? Ja, utvivlsomt. Tager jeg Præstelisten fra 1584, er Flertallet af de 51 Embeder besat med Folk, hvis Slægt vi ikke kender, som før nævnt 31. Af de resterende 20 er de 13 Præstesønner, de 4 Borgersønner, de 3 Bondesønner, deraf de to Herredsfogedbørn. Med Undtagelse af tre er de alle fra Amtet. Gaar jeg til 1700, er Stillingen den, at der i 46

Sogne (5 Sogne er i den mellemliggende Tid bleven sammenlagt med andre) sidder 25 Præstesønner, 9 er fra velstillede Borgerhjem, væsentlig i Ribe, og 12 ved vi ikke noget om. Der er ikke en eneste Bondesøn. Men een Ting synes dog at have forandret sig i Løbet af det 17. Aarhundrede: Stedbundetheden er ikke saa stor som før. Af de 40, hvis Fødested vi kender, er de 18 født udenfor Amtet.

Selvfølgelig er dette ikke noget for Ribe Amt særligt. Præstebørnenes store Overtal i Teologernes Kreds og deres stærke Bundethed til deres Hjemegn er Træk, man sikkert møder overalt i Danmark paa denne Tid. Jeg skal nævne to Eksempler. Arkivar Hvidtfeldt har i »Sønderjyske Aarbøger 1941« skrevet om Præsterne i den slesvigske Del af Ribe Stift i Tiden 1635—1664. Ialt drejer det sig om 52. Af dem er der 15, hvis Fødested man ikke kender. Af de øvrige 37 var 23 født i Vestslesvig, 5 i det øvrige Nordslesvig, 1 i Flensborg og 8 i Kongeriget. Ikke mindre end 13 blev Præster i deres Fødesogn. Deres Forældres Stilling har Hvidtfeldt ikke undersøgt, men bemærker: »De fleste Præster kom jo fra Præstehjem«. Og i en Anmeldelse i Personalhistorisk Tidsskrift 10. R. II, S. 164 af Rs. Winthers Slægtsbog skriver Dr. B. Kornrup, at man ved Læsningen af denne Bog faar »et fornyet stærkt Indtryk af, hvorledes hele den fynske Præstestand i Slutningen af d. 17. og Begyndelsen af d. 18. Aarhundrede dannede næsten een stor Familie og tillige i vid Udstrækning var indgiftet i den højere Borgerstand i Købstæderne.«¹⁾

Selv om man maaske ikke vil gaa saa vidt at bruge

1) I sin Bog »Præstegaardsliv« bruger Vilh. Bang ogsaa Udtrykket »een stor Familie« om Præsterne paa den Tid.

Dr. Kornerups Udtryk »een stor Fæmilie« om den her skildrede Gruppe af Præster, vil det dog ogsaa her falde i Øjnene, hvorledes der er knyttet talrige Fæmiliebaand mellem de vestjyske Præstegaarde. Tiest hentede Præsterne deres Hustuer fra Hjemegnens Præstegaarde, og Slægterne blandedes paa den Maade sammen. For enkelte Slægter træffer man Repræsentanter omkring i Amtet gennem flere Slægtled. Nogle breder sig over hele Amtet — saaledes den, der stammer fra Provsten Jørgen Jørgensen i Grimstrup, og de fra Sæddinggaard udgaaede Barfod'er — mens andre er mere lokalt begrænsede, f. Eks. Høst'erne fra Nr. Nebel, der mest holder sig til Vester Herred, og de fra Raadmand Niels Hansen Griisbæk i Ribe stammende Friis'er, der har hjemme paa Ribeeegnen. Denne i sig selv saa afgrænsede Præstestand har dog sikkert indenfor sine Rammer kendt til en vis Lagdeling. Kaldenes Kaar var ikke de samme, og Amtet rummede store Forskelligheder — som Ribe-Bispen i 1778 skrev i en Indberetning til Generalkirkeinspektionskollegiet er der mellem Øst og Vest og mellem Syd og Nord i Amtet saa stor en Forskellighed »omtrent som mellem Canaan og Sibirien«.

Indgiftetheden og den lokale Bundethed — der yderligere forstærkedes ved, at Forflytning var et for den almindelige Sognepræst aldeles ukendt Begreb — maatte give hver Egn Præster deres bestemte Fællespræg. Men jeg kan kun slutte mig til, at saaledes maa det være — jeg kender ikke andre Egenes Præstestand og er derfor ikke istand til at foretage den nødvendige Sammenligning. Jeg skal dog nævne eet enkelt Træk. Carl S. Petersen bemærker i sin Illustreret dansk Literaturhistorie I, S. 534 i Anledning af Præsteindberetningerne til Ole Worm fra 1630'erne: »Det er ku

riøst, at medens f. Ex. Menighedens Vogtere i Ribe Stift paa Modersmaalet har gjort sig den største Umæge, behager et Flertal af deres Kaldsbrødre i Aarhus Stift sig igennem sirlige latinske Epistler at udtrykke deres levende Beklagelse over intet som helst at have at berette.« Denne Karakteristik er jo ikke beskæmmende for Ribe Stift, og det kunde vel tænkes, at der var noget om det, idet der fra Stiftsbyen, der kort forinden havde huset Mænd som Anders Sørensen Vedel og Peder Hegelund, og hvor stadig lærd Selsættelse med Fædrelandets Fortid havde hjemme, kan være udgaet Paavirkninger, der prægede Præstegaardenes Indstilling overfor Fædrelandets Fortid og Modersmaalet.

Naar man vil forstaa, hvordan Forholdene blev som her skildret, maa man sikkert, ved Siden af Menighedernes Ret til at vælge deres Præster, i første Linie tage Hensyn til de Forhold, hvorunder Præsterne fik deres Uddannelse. En teologisk Embedseksamen anordnedes først ved Københavns Universitet et Aarhundrede efter Reformationen (1629). I den første Tid efter 1536 krævedes ikke engang et Universitetsophold af de vordende Præster; deres teologiske Uddannelse fik de som Regel i Stiftsbyerne, hvor Biskoppen og en teologisk Læsemester (i Ribe Sognepræsten i V. Vedsted) holdt Forelæsninger for dem. Selvfølgelig tog ogsaa i denne Tid unge Studerende til København og hørte Forelæsninger paa Universitetet, men det har næppe været de fleste. Det var Bisperne, der gennem en Overhøring af den, som Menigheden havde valgt til Præst i et ledigt Kald, sikrede sig, at Vedkommende var bekendt med de kristelige Hovedlærdomme, men en speciel teologisk Lærdom med

Kendskab til Hebraisk og Græsk krævedes ikke. »Valgt til Præst og overhørt af Biskop N.N.« er en almindelig brugt Vending. —

Noget Universitetsophold krævedes altsaa straks efter 1536 ikke. Første Gang, denne Fordring stilles, er i 1569, da Bisperne faar Befaling til ikke at indvi nogen til Præst, uden at vedkommende havde studeret en vis Tid ved et Universitet, enten herhjemme eller i Udlandet, og havde faaet et Testimonium deraf, der dog ikke handlede om hans Kundskaber, men om Studietid og Levned. Den teologiske Prøve var stadig Biskoppens Sag, og den teologiske Undervisning i Stiftsbyerne fortsattes. At det ikke er gaaet saa let med at faa Fordringen om Universitetsophold gennemført — selv om der i alt Fald til at begynde med ikke forlangtes mere end eet Aar — kan man se deraf, at Paabudet maa indskærpes flere Gange senere.

Men dette betød, at Præsteuddannelsen igennem nogle Aartier i det væsentlige var knyttet til Stiftsbyerne, og deraf fulgte, at det blev de unge med Hjem i Stiftet, der søgte til Stiftets Uddannelsessted, og at det naturligt maatte blive den Ungdom, der studerede i Stiftsbyen, som Sognene fæstede deres Interesse ved, naar en ny Præst skulde vælges. De unge dør kendte Biskoppen selv gennem sin Deltagelse i deres Undervisning, og mangen Gang har det været ham, der har henledt Menighedernes Opmærksomhed paa brugbare Emner. Mange Præster fik Capellaner, og de udtoges naturligt af den Kreds, der var i Stiftsbyen, og mange Gange rykkede Capellanen nogle Aar efter ind i Sognepræstens Kald.

Dette Forhold kunde føre til, at man tillagde Stiftets egne en Fortrinsret overfor Stiftets Embeder. Jeg kender dog ingen Eksempler herpaa fra Ribe Stift.

Men jeg skal nævne et fra Aarhus Stift. I et Sogn under Rosenholm skal der 1558 indsættes en ny Præst, og Biskop Jørgen Bertelsen i Aarhus har udset en Præst fra et Naboherred til Kaldet. Men da mødte Ejeren paa Rosenholm frem og ønskede en ung Mand fra Vejle som Præst. Mod denne Fremmede og ukendte protesterede Biskoppen i et Brev, hvori det hedder: »Hvad var det andet, end at mange gode unge Personer, som søger Skole og Lærdom, maatte saa godt som falde udi Mishaab og plat overgive Bogen, naar de saa *Fremmede af andre Stifter* skulde komme og blive forset med Kirkens Forsyn, og de, som *indfødt* var udi Stiftet kunde ingen Forsyn fange«. Og han beraaber sig paa, at Kongen mundtlig havde befaleet alle Superintendenten, »at hver skulde i sit Stift gjøre sig Flid til, at de Personer, som enten havde været eller endnu var til Studium, kunde besynderligen forses udi samme Stift, naar der blev noget Kald ledigt«. Er dette sidste rigtigt, saa har det ligefrem været Regeringens Mening, at Stifterne skulde være selvforsynende med Præster. Som Forholdene laa, maatte de reelt blive det. — Men at man igen indenfor Stiftet har holdt sig til det nærmeste Nabolag, naar man skulde have en ny Præst, forklares ikke herigennem.

Da den teologiske Embedseksamen indførtes i 1629, sygnede den teologiske Undervisning i Stiftsbyerne hen, og selv om Kandidaten efter Eksamen skulde melde sig til »videre Eksamen« hos den Biskop, i hvis Stift han vilde søge Embede, bandt Forholdene ikke mere i samme Grad til Fødestiftet som tidligere. Med Enevældens Indførelse ophørte Menighedernes Valg af Præst. Som før paavist er Stifterne da ogsaa knap saa selvforsynende med Præster ved Aar 1700 som tidligere. Men Traditionens Magt var stærk, og

den lokale Bundethed gjorde sig gældende ogsaa ind i det næste Aarhundrede. Og ogsaa da var det Skik at Sønnen fik samme Gerning som Faderen. Men Tiderne ændredes efterhaanden. Ved Aar 1800 sad der i de 45 Embeder i Ribe Amt 20 Præstesønner, 13 Borgersønner, 2 Embedsmandssønner, 4 Sønner af større Landmænd og 4 af Lærere. Fire havde faaet Faderens Kald. Og kun 15 af 44 var født i Amtet.

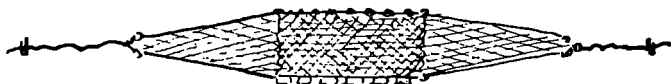
Gamle Fiskeriredskaber.

Af T. Kragelund.

I Historisk Samfunds Aarbog for Ribe Amt, ottende Bind 1932–35 Side 275–305 skriver H. P. H. Novrup om Smaafiskeri i gamle Dage, bl. a. ogsaa om Togger og Kurre.

I Feilbergs »Jydske Ordbog« findes en Beskrivelse af *Togger*, der er en Sammenblanding af to Redskaber. Der skelnedes i gamle Dage mellem en *Ringtogger* og en *Garntogger*.

Garntogger var, som Feilberg skriver, sammensat af 3 Garn, et meget fintmasket Stykke i Midten og stort masket ved Enderne samt Reb til at tage fat i.

Garntogger.

Ved Brugen af dette Redskab var Hovedbetingelsen for at fange Fisk: Hurtighed.

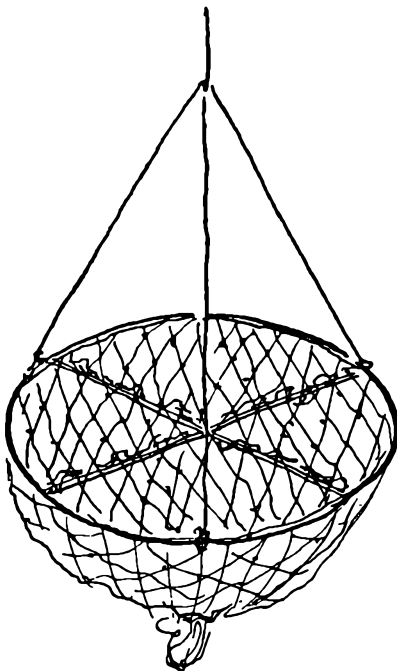
Paa Fanø har Garntogger, ogsaa kaldet *Vod*, været brugt til Skulderfangst. I et *Vod* har Midterstykket en Kalv (Ruse). Der siges derfor ogsaa *Vod* uden Kalv (Togger). — Paa Fanø brugte man som anført saadanne Garn, naar Vandet var ude (Ebbe). Da fi

skedes der i de smaa Strømme eller Sejlrender, der findes i den tørslagte Forstrand. I Garnet er der »Synk« (Blystykker) i den ene Side af Garnet og Korkstykker (Flydere) i den anden, og saa tager to Mand fat i hver sin Rebende. Den ene Mand vader eller sejler over Strømmen, og de løber saa een paa hver Side et passende Stykke. Den ene Mand vader eller sejler saa atter over Strømmen til den anden, og begge trækker da saa hurtigt som muligt Garnet op paa det tørre eller hiver det hele ind i Baaden, baade Garn og Fisk.

Det tætmaskede Garnstykke er paa en Maade Fiskeposen i Garnet.

Fiskeredskabet (Togger) blev en Del brugt i Moser og Mergelgrave. Nu er der ingen, der kender det.

— — —

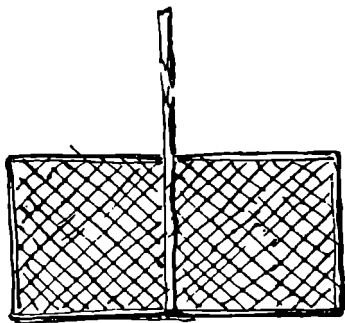
Ringtogger.

Ringtoger er en Jertring, ca. 1 Meter i Diameter. I gamle Dage bestod det af en Træring med Sten eller Metal bundet til Ringen for at faa den til at synke. Over Ringen er fastgjort smaamasket Garn, alt efter hvad der skal fiskes. Garnet poser lidt. Naar der skulde fiskes, blev der trukket Sandorm paa Snore og spændt over Ringen i et Kors. Ormene var Madding for Fiskene. Toggeren sænkedes ned i Havet. Der fiskedes kun, naar Vandet (Floden) begyndte at stige, der sagdes: »Naar Vandet er for indadgaaende«.

5–10 Minutter laa Ringtoggeren stille nede paa Bunden, og saa toges den op med hurtige Tag.

Dette Fiskeri kunde, hvis Held og det rigtige Tidspunkt var, give godt med Fisk. I en saadan finmasket Togger er der fanget mange Aal, men det var mest Skulder, der fiskedes efter.

— — —

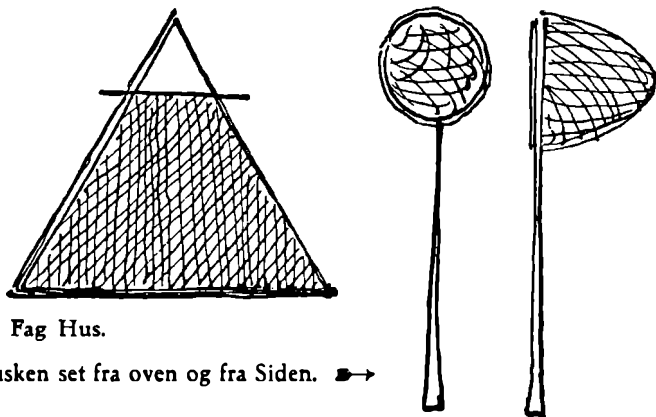
En Kry. (Nettet ca. $2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ Alen).

H. P. H. Novrup har ikke skildret Havkystfiskeriet fra Esbjerg til Ribe. Fiskeriet er paa en Maade det samme som det, han skildrer, men Navnet til samme Redskab er et andet. H. P. H. Novrup beskriver en *Skulderglib*. Paa Strækningen Es-

bjerg—Ribe kaldes samme Redskab en *Kry*.

Paa Strækningen Esbjerg—Ribe bruges et andet Redskab til Skulderfiskeri, kaldet et »*Fag Hus*«, som bestaar af to lange, men stærke Stokke (ca. 4 a $4\frac{1}{2}$ Alen lange), der er samlet i den ene Ende med en Bolt,

saa de kan slaas ud til hver Side. Et godt Stykke oppe paa Stængerne er der en Tværstok, der ogsaa er fastgjort med Bolte, og i den nederste Ende af Stokkene (Stolperne) er der fastgjort et Stykke tyndt Reb, der er bestemmende for, hvor langt Benene kan skræve.

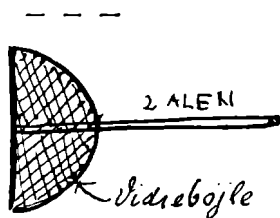

Som anvist paa Skitsen er der spændt Fiskegarn over det meste af den udspilede Flade. Naar Fiskeren gaar til eller fra Havet, løsnes Bolten i den ene Ende af Tværstokken, og saa kan Fiskeredskabet slaas sammen og bæres over Skulderen.

Fiskeriet foregik, naar Floden kom ind over Forstranden. »Fag Huset« anbragtes saaledes, at Vandet strømmede ind i Garnet, der var sat paa, saa det posede bagud, hvor Fiskeren stod.

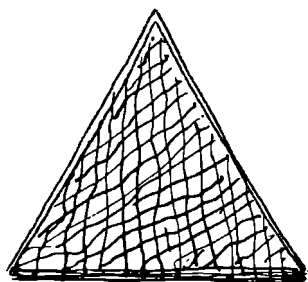
Fiskeren mærker tydeligt, saa snart der gaar Fisk i Garnet og er saa parat med »æ Pusken«, der føres ned i Garnet for at snuppe Fiskene og komme disse i Posen, som Fiskeren har hængende paa den ene Skulder. Tages Fiskene ikke hurtigt af Garnet, svømmer de bort.

Det er ugørligt at løfte »Fag Huset« og tømme Fiskene af Garnet ude i Havet, derfor benyttes »æ Pusken«; den bestaar af et Skaft med en Ring (eller Bøjle) i Enden. I Ringen er fastgjort en Pose af Fiskskenet.

Ravglib.

Trekantet Glib.

I Ho havde de fleste en Glib (men meget lille); det var til Ravfangst (Ravglib). I Eftersommeren, naar der rigtig samles Rav, gik Beboerne ud til Blaavandshuk og vadede ud i Havet, lige naar Flodbølgen kom. Ravstykkerne var tydelige at se, men vanskelige at tage med Haanden. Med en Glib var det nemt.

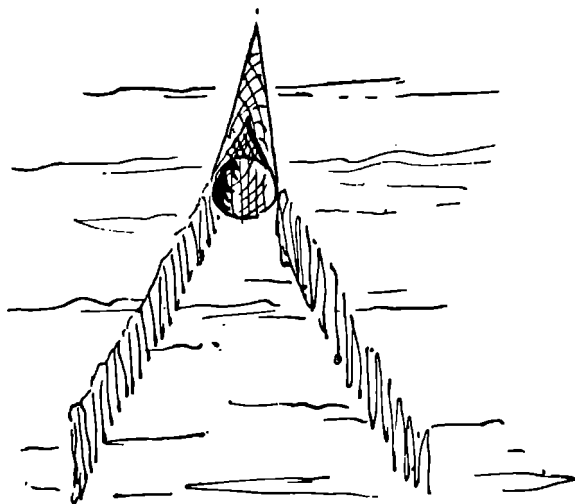
Trekantet Glib var engang en Del brugt paa Ribegnen, væsentligt i smaa Strømme (Bække).

Til dette Fiskeri skulde der altid 3 Karle; den ene tog Gliben og gik ned i Bækken, hvor han skulde staa med Ansigtet imod Strømmen. Gliben satte han haardt ned mod Bunden, og Garnet i Gliben, der var rigelig, buede ud i en Pose og berørte Karlens Ben. De to andre Karle gik et Stykke tilbage og sprang ned i Bækken, hvor de begyndte at pluse og sparke i Bækkens Mudder, saa Vandet blev helt sort, saaledes vadede og mudrede de hen mod Karlen med Gliben, der stod meget spændt, om der skulde komme en stor Fisk. Saa snart han mærkede en god Fisk i

Garnet, rev han Gliben op, thi ellers gik Fisken tilbage.

Ideen med dette Fiskeri var at gøre Vandet saa mudret, at Fiskene ikke kunde orientere sig, men blev forskrækkede; og saa dette, at Gliben hurtigt skulde rives op for at give Fangst.

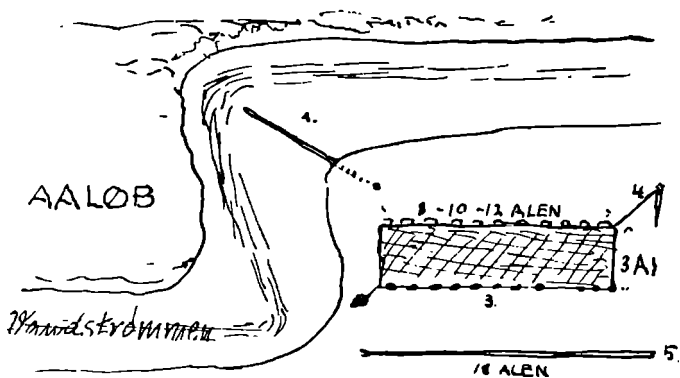
— — —

Skuldergaarde anlægges endnu næsten hvert Efteraar paa Vaderne ved Sædding Strand.

Det er Ris (Grene) gravet ned i Sandet. Grenene sættes i to Rækker som en Kile med Spidsen nd mod Havet, og i Aabningen i Spidsen anbringes en Skulderruse. Dette Fiskeri virker i udadgaende Flod, derfor anlægges *Skuldergaarden* med Fangarme ind mod Land. Risgærderne forsvinder altid om Vinteren — Isen river dem bort.

— — —

1. Skydegarnet, sat i Aaen.	5. Skydestagen med Kløft i Enden til at gribe om Bundstenen, naar Garnet skulde skydes ud i Aaen.
2. Bundsten til Garnet.	
3. Skydegarnet med Synk og Flydere.	
4. Tøjrerreb med Stage.	

Laks eller Ørredfangst i Aaerne Sneum Aa eller Kongeaaen blev i tidligere Tid udført med Skydegarn. Der taltes altid i den Forbindelse om et godt Garn sæt i Aaen; det var et Sted, som anført paa Skitsen, hvor Vandet løb rundt, eller, som der ogsaa sagdes: Vandet stod stille. Strømmen i Aaen gaar ikke altid midt i Aaen, i Bugter gaar Strømmen ved den ene Side og modsat i det efterfølgende Sving.

I den Side, hvor ingen Strøm gaar, bliver Aaen ofte fyldt med Mudder, det sker ogsaa, at Aaen netop der er meget dyb, og saafremt det er Tilfældet, da tales der om et Skydesæt eller Fiskesæt, og her sættes »æ Skydgaalen«. Naar Garnet var sat, skulde Garnmaskerne staa stille eller bevæge sig lidt frem og tilbage, ellers fangedes der ingen Fisk.

Fiskeriet ved Nymindegab.

Af J. Carl Christensen.

Nymindegab, som Udløbet fra Ringkøbing Fjord til Havet kaldes, har gennem Aarhundreder skiftet fra Sted til Sted; i en ældgammel Beskrivelse af den jyske Halvø siges det, at Skjernaa løber ud i Vesterhavet. Paa Johannes Meyers Kort fra ca. 1650 er Klitrevlen afsat, men Ringkøbing Fjord har dog endnu her et Udløb gennem Klitterne ligefor Skjernaens Munding. Udløbet arbejdede sig dog efterhaanden længere og længere syd paa. Da Videnskabernes Selskabs Kort udsendtes 1796, var Udløbet naaet helt ned til Nymindegab Kro, som den Gang laa, hvor den ligger endnu.

Efterhaanden som Klitstrimlen uden for Ringkøbing Fjord gik sydpaa, vandrede Menneskene med. Nogen Betydning som Havneplads fik Stedet dog ikke før senere op imod vor Tid.

I en Indberetning fra 1829 oplyser Svenning Lods ved Nymindegab, at Fiskeriet ved Nymindegab da er omtrent 20 Aar gammelt, det er altsaa først fra omkring Aar 1800, at der er blevet drevet Fiskeri fra Nymindegab.

Det var jo nærmest Stedets Beliggenhed, i Læ for Havet, som gjorde, at Fiskerne søgte hertil; naar de ellers kunde klare sig ind gennem Udløbet, laa Baa

dene saa temmeligt sikre i Læ af Klittangen, der var jo ganske vist ikke nogen egentlig Havn, men dog en ret god naturlig Havn.

Der var efterhaanden samlet omtrent en Snes Fiskerifartøjer ved Nymindegab; disse skulde jo bruge ikke saa lidt til Mading, Es, som det kaldtes, til Fiskerørogene; Sandormene var imidlertid forsvundne, der mentes paa Grund af nogle strenge Vintre. Fiskerne begyndte derfor at fange Sild i Udløbet fra Ringkøbing Fjord, for at benytte disse til Es.

Men nu begyndte Fiskerne oppe ved Fjorden, at røre paa sig; de paastod, at Sildefiskeriet i Udløbet var til stor Skade for Fiskeriet i Fjorden; der blev endog fremsat den Paastand, at hvis det tillades at fiske Sild ved Nymindegab, vilde det medføre, at Fiskeriet i Ringkøbing Fjord helt vilde blive ødelagt.

Omkring 1830 var der stærk Strid om Sildefiskeriet, mange og lange Skrivelser fra begge Sider udveksledes, der blev indberettet fra stedkendte Folk, der kom Indberetninger baade fra Amtmændene i Ribe og Ringkøbing, fra Nymindegab paastodes det, at den Smule Sild, som fiskedes til Es kunde »hverken gøre fra eller til«, men var saa nødvendig for Havfiskeriet, at dette stod og faldt med Sildefiskeriet ved Gabet.

Mens der stredes — paa Papiret — fiskedes der stadig Sild ved Nymindegab til Es for Havfiskerne, men endelig 1829 greb Myndighederne ind med et Magtbud.

I Collegial-Tidende 9. Maj 1829 findes følgende: Fra det kongelige Rentekammer er 10. April sidstleden udfærdiget følgende Plakat:

»Under 11. i forrige Maaned har det behaget Hans Majestæt Kongen allernaadigst at resolve saaledes:

»Det skal herefter være alle og enhver forbudet at drive Fiskeri med Garn, være sig enten staaende eller

Vaad, i Indløbet til Ringkjøbing Fjord, Nymindegab kaldet, udenfor Linien imellem det forhen Anders Heide, nu Søren Mathiassen tilhørende Hus paa Holmslands Klit og Lønborg Kirke inde i Landet, under Straf af Fiskeredskabernes Confiskation, hvorimod det paa den anden Side af nysnævnte Linie ind imod Fjorden bliver, som hidtil, tilladt at fiske med Garn.»

Om Forbudet hjalp, er noget helt andet; i min Barndom kunde de gamle ved Nymindegab i hvert Fald fortælle om, at Fiskerne dér ganske roligt fiskede Sild, maaske knapt saa aabenlyst som forhen, der droges vist ofte Vaad om Natten for at faa fat i Sildene.

Myndighederne saa vist en Tid lang gennem Fingrene med det forbudte Fiskeri, men omkring Midten af det nittende Aarhundrede blev der sat en Undersøgelse i Gang angaaende Fiskeriets Tilstand i en stor Del af Landet.

Statens Konsulent i Fiskerisager, Anton Julius Smidth foretog en lang Rejse rundt til de nordfynske og jyske Kyster. Paa sin Rejse kom han ogsaa til Vestjylland og har herfra skrevet flere lange og omhyggelige Indberetninger; han kom ogsaa ind paa Sildefiskeriet ved Nymindegab og giver en udmærket Skildring af Fiskeriet der.

Det følgende er Uddrag af Hr. Smidths Indberetning, men da hans Indberetninger er meget vidtløftige, vil det fylde for meget her at gengive alt, hvad han skriver, derfor følger kun det vigtigste i Uddrag.

Han skriver bl. a.: »Den i Nymindegab stedfindende Vaaddragning efter Sild til Mading foretages nu for Tiden med 12 Vaad (1 Vaad for hver 2 Baade som driver Havfiskeri). Vaaddene, som anvendes, have omtrent 26 Favnes Længde og paa det dybeste 200 Maskers Dybde. Med Hensyn til den Tid af Døgnet,

som vælges til Dragningen, da er det vanskeligt at angive noget bestemt; kun saa meget kan jeg sige, at der altid drages med udløbende Strøm (dette dog kun medens Sildene gaar ind. Mod Slutningen af Foraarsfiskeriet, naar Sildene, efter at have leget, vandrer ud igen bliver Forholdet det modsatte). Der drages især Vaad ved den Tid, da Strømmens Fart begynder at slappes.

Hvad selve Arbejdet angaar, da finder følgende Forhold Sted: Til at fiske med det Vaad, som skal forsyne to Havskibe med Sild til Es (Mading), afgiver hvert Skib en Karl og en Pige; Manden er et ungt Menneske paa 16—17 Aar, Pigen en af de saakaldte Esepiger (dem, som sætter Madingen paa Krogene).

Vaaddet roes ud i en lille Baad, saaledes at dets Aabning vender mod Syd, altsaa mod Gabets Munding. Der fiskes kun det Parti Sild, som er nødvendig til Mading i Øjeblikket; naar saamange er fangede, standses Sildefiskeriet.«

Efter at have omtalt Sildenes Vandringer, fortsætter Hr. Smidth:

»At Silden virkelig begiver sig ind i Fjorden for at lege er ganske givet, dels fordi alle de opgaaende Sild, som fanges, have gydefærdig Rogn eller Mælk; dels fordi Silden, naar den igen begynder at gaa ud af Fjorden, ikke blot er tom, men ledsages af spæd Yngel. Sildens Opgaaen siges at tage sin Begyndelse efter »Peders Stol« (22. Februar). Vejr og Vind kan jo dog baade fremskynde og forsinke denne Vandring noget. Sildene nærmer sig i Almindelighed Kysten i flere Stimer, gerne med nogle Dages Mellemrum mellem Stimerne, saa der imellem disse gerne er en Mellemtid, hvori der kun fanges faa eller ingen Sild. Naar

alle Sildestimerne er gaaet op i Fjorden følger der som Regel et længere Melletrum, inden de atter gaar ud mod Havet.«

Efter disse indledende Bemærkninger kommer Hr. Smidth ind paa Spørgsmaalet om, hvorvidt Vaaddragningen i Gabet hindrer Sildens Opgang i Fjorden; det var jo den Sag, som der i mange Aar var talt og skrevet baade for og imod af de interesserede Parter. Efter hans Mening kan det jo selvfølgelig ikke undgaas, at en Del Sild fanges, før de kommer op i Fjorden, men det bliver sikkert kun en ganske lille Del af de opvandrede Sildestimer, som fanges, og det Fiskeri, som sker, bortskræmmer ikke Hovedparten af Sildene eller forhindrer den i at gaa op i Fjorden. »De, der tillægger Vaaddragningen i Gabet nogen ødelæggende Indflydelse paa Sildefiskeriet i Fjorden, ved at skræmme Stimerne ud i Havet igen, tager sikkert fejl«, mener Hr. Smidth. Han fremsætter flere Ting, som selv hos dem, som mener, at Vaaddragningen efter Sild i Gabet er skadeligt for Fjordfiskeriet, maa vise, at den slet ikke er saa slem.

Havfiskeriet og saa ogsaa Vaaddragningen efter Sild ved Nymindegab begynder i Almindelighed omkring den første April, til Tider endda noget senere, men aldrig før, og varer til St. Hanstid, altsaa omtrent 12 Uger. Silden gaar op i Fjorden fra omkring den 20. Februar og vedbliver at komme til Slutningen af Maj. Silden begynder altsaa at gaa op i Fjorden, længe før Fiskerne drager Vaad, og har lang Tid til uforstyrret at vandre mod Fjorden. Tillige maa bemærkes: Om Løverdagen eller andre Søndage før en Helligdag drages der aldrig Vaad i Gabet, da Fiskerne ikke gaar til Havs paa en Helligdag; Resultatet bliver derfor, at i en stor Del af den Tid, der fiskes og før denne

Tid, om Foraaret, kan Sildene uhindret gaa gennem Udløbet og ind i Fjorden.

Naar nogle, især Beboerne omkring Ringkøbing Fjord, siger, at Sildefiskeriet er gaaet tilbage i de senere Aar, mener Hr. Smidth, at dette i hvert Fald ikke kan skyldes, at der drages Vaad en kort Tid om Foraaret ved Nymindegab. Fiskerne ved Nymindegab mener da ogsaa, at Sildefiskeriet i Ringkøbing Fjord nu (ca. 1860) er lige saa rigt og godt, som det nogensinde har været. Det samme Resultat er Hr. Smidth da ogsaa kommen til ved sine Undersøgelser. Han mener derimod, at Sildefiskeriet i Fjorden nu er meget bedre, end det har været i ældre Tid; han fremsætter som Bevis herfor, at der ikke noget Sted findes anført, at der er blevet leveret Sild til Omegnens Herremænd, til Ringkøbing Købstad eller Egnens Gejstlighed, men derimod nok andre Sorter Fisk; man kan altsaa med ret stor Sikkerhed gaa ud fra, der i ældre Tid ikke har været noget Sildefiskeri i Ringkøbing Fjord, men dette er kommen senere op imod vor Tid.

Fiskerne i Sønderby paa Holmsland har meddelt, at der før 1823 kun blev drevet Sildefiskeri derfra med tre—fire Baade, men senere er der kommen flere Baade til; dette tyder da ogsaa paa, at Sildefiskeriet i Fjorden er blevet til mere, siden det saa ilde omtalte Vaadfiskeri ved Nymindegab begyndte.

Først i 1830'erne blev der fra Ringkøbing udført ret betydelige Partier saltet Sild, og ved et Besøg mange Aar senere saa Hr. Smidth, at der blev falbudt Sild meget billigt, der var endnu hen paa Eftermiddagen ikke udsolgt fra Baadene, alt dette tydede jo ogsaa paa, at der var ret rigeligt med Sild i Ringkøbing Fjord.

I en Erklæring fra Stiftamtmand Sponneck i Aaret 1831 siges der tilmed, at Sildefiskeriet har ikke i mange Aar været rigere end netop i de to sidste Aar, »en Sandhed, som jeg selv paa Stederne har hørt Fiskerne bekræfte, og som den lave Pris paa Silden synes at stadfæste.«

Der var blevet fremsat den Paastand, at Vaaadragningen ved Nymindegab skulde være til Skade for al Fiskeri i Fjorden, da denne skal have sit Tilskud af Fisk gennem Gabet; herom mener Hr. Smidth dog, at de Ferskvandsfisk, som lever i Ringkøbing Fjord, Gedder, Aborrer og flere andre Fisk, slet ikke kommer i Berøring med Vaadragningen, da de som udprægede Ferskvandsfisk lever al deres Tid i Fjorden, og slet ikke kommer ned gennem Gabet, der maa betragtes som en Saltvandsstrøm.

Der er fra begge Sider fremført ældgamle Love og Bestemmelser angaaende Lovligheden af at fiske Sild i Gabet, Hr. Smidth mener imidlertid, at den eneste Lov eller Bestemmelse, der kan blive Tale om, er Plakaten af 10. April 1829, som forbyder Sildefiskeriet i Gabet. At ophæve denne Plakat, mener han, vilde være rimeligst, men ser sig ganske vist ikke istand til at sige, hvorledes man skal træffe en Bestemmelse, der kan tilfredsstillе begge Parter, hvad angaar Sildefiskeriet ved Nymindegab. Dette blev dog sikkert ved at finde Sted, selv om det maaske nok dreves saa nogenlunde i det skjulte, og Myndighederne lukkede i Almindelighed Øjnene for det.

Nærmere op imod vor Tid tabte Fiskeriet ved Nymindegab jo næsten helt sin Betydning, se herom Torben Klitting: Fiskerne ved Nymindegab.

I sin Indberetning om Fiskeriet har Hr. Smidth gengivet, hvad Zoologen Professor Krøyer tidligere havde skrevet om Fiskeriet ved Nymindegab, dennes Indberetning er saa interessant og giver saa udmærkede Oplysninger om Fiskeriet der paa Stedet, at jeg mener, den kan læses med Interesse i vor Tid, hvorfor jeg gengiver den, omtrent som Hr. Smidth har brugt den i sin Beretning.

Det er altsaa Professor Krøyers Indberetning, som i det følgende gives væsentligt med Hr. Krøyers egne Ord:

Havfiskeriet ved Nymindegab dreves i Foraaret 1843 med 24 Baade, af hvilke 13 hørte til Lønne og Henne Sogne, de øvrige til Holmsland og Bork.

Af disse saakaldte Havskibe er 7 bemandede med hver 7 Fiskere, 9 med 6, 5 med 5, og 3 med 4 Mand. Havfiskernes Antal er altsaa 140. Hver lejer for Fiskeritiden en Esepige, hvis Arbejde det er at forsyne hans Kroge med Es (Madding), ligesom hun ogsaa skal deltage i andre med Fiskeriet forbundne Forretninger.

Til hver Baad lejes desuden for Fisketiden en »Drejer«, d. v. s. en stor Dreng eller ung Karl, hvis Arbejde det er at drage, (eller som det her kaldes: dreje) efter de til Es nødvendige Sild, disse Sild er det jo som fanges med Vaad i Gabet. Tillige lejes en Løber, en rask, ung Mand, som skal løbe rundt i Oplandets Sogne, for at søge de indfangede Fisk afsat.

Antallet af de ved Fiskeriet ved Nymindegab beskæftigede Mennesker blev ved den Tid ialt ca. 325. De fleste af disse kom fra Ringkøbing Amt, men omtrent lige saa mange fra Sognene i Ribe Amt, flest fra de nærmest Gabet liggende Sogne Henne og Lønne, men en Del dog ogsaa længere borte fra. Af Fiskerne

fra Ringkøbing Amt kom de fleste fra Holmsland og Holmslands Klit.

Baadene, som bruges til Havfiskeriet, er af forskellig Størrelse, hvilket jo ogsaa kan sees af det forskellige Antal Fiskere, som haves ved hvert Fartøj. De har i Almindelighed afrundet Bund og ingen Kjøl, for lettere at kunne komme ind gennem Gabet. Stævneene er ret høje, dog ikke saa høje, som Baadene længere nord paa har dem. Ligesom de hollandske Baade har de »Sværd« paa Siderne. Af Sejl fører de Storsejl, Fok og Klyver, men de er dog ogsaa forsynet med Aaretolle. Som Ballast plejer de at have en Del Sand med, gerne omtrent et Skippund i hver Baad, naar der er kommen saa megen Fangst i Fartøjet at Sandet er overflødigt, kastes dette i Havet.

Baadene fører altid Kompasser og Lanterner med sig.

En Fiskerbaads Værdi anslaaes til ca. 80 Rdl. med Sejl (der siges, at der gaar 90 Alen Sejldug med til en Baads Sejl), alt det øvrige Tilbehør anslaaes til 130 Rdl. Vaadbaadene, som bruges til Sildefiskeriet, er gerne smaa Skibsjoller eller Pramme, købt enten ved Strandingsauktionerne eller af de Nordnænd, som kommer gennem Gabet med Træ til Ringkøbing. Af Fiskeredskaber bruges ved Havfiskeriet udelukkende de saakaldte Bakker. Hver Line med dens Kroge anbringes paa en Træpind, en saakaldt Splidstikke. Bekostningen af disse Bakker er af Fiskerne angivet til omtrent 18 Rdl. Professor Krøyer mener dog, at denne Sum er en Del for højt angivet.

For hver Fiskerbaad er der i Almindelighed bygget 3 Hytter, som i Fisketiden er Bolig baade for Fiskerne og deres Esepiger. Da Hytterne ikke er beregnet til Helaarsboliger er de ret simple, de er som oftest opført af Græstørv og Lyng eller Halm. Indgangen er

i Gavlen, og ved den modsatte Gavl findes to Sovepladser. Lige indenfor Indgangen findes et Ildsted med Skorsten uden for Hytten. En Hytte regnes at kunne opføres for ca. 6—7 Rdl. Heri endda indbefattet Sengepladser og en Smule Husgeraad.

Esepigerne faar i Løn omtrent 9 Rdl. for den Tid Foraarsfiskeriet varer, fra April til St. Hansdag; men de skal i Almindelighed holde sig selv med det meste af Kosten, Fisk er der selvfølgelig nok af. Naar Fiskeriet gaar godt og er begunstiget af Vejr og Vind er Pigerne Arbejde ret strengt, de skal hver Dag sætte Madding paa Krogene, tillige tager de skiftevis Del i Vaaddragningen efter Sild i Gabet. Ofte faar de utilstrækkelig Søvn, maa døje baade Kulde og Fugtighed; Følgen bliver da ogsaa, at de ofte plages af Gigtsygdomme.

Professoren finder det ret mærkeligt, at Samlivet af saa mange unge Karle og Piger, som endog bor sammen i Hytterne, ikke har mange uægte Børn tilføje, men han maa dog oplyse, at dette aldeles ikke er Tilfældet.

Drejeren, eller den halvvoksne Dreng, som skal fange Sild til Mading, faar omtrent 14 Rdl. i Løn for Fisketiden, men skal saa ligesom Esepigerne holde sig selv med det meste af Kosten. Naar der gaar rigeligt med Sild op gennem Gabet, er hans Arbejde ret let, men er der kun faa Sild, saa han skal trække Vaad flere Gange for at faa de nødvendige Sild, kan Arbejdet blive ret anstrengende, saa der bliver kun lidt Tid til Søvn og Hvile.

Løberen, eller den Karl, som skal løbe rundt for at afsætte Fisken, faar gerne 16—20 Rdl. for hele Fisketiden, men skal saa ogsaa holde sig selv med Kost, ligesom Pigerne og Drejeren. Løberne faar saa høj en

Løn, fordi deres Arbejde er ret besværligt, de maa ofte være i uafbrudt Bevægelse i længere Tid, gaa 5–6 Mil op i Landet for at skaffe Kunder, og dog næste Dag være ved Stranden for at faa Besked om, hvordan det gaar med Fiskeriet. De maa passe paa, at de ikke faar Folk fra Oplandet til at køre til Nymindegab, naar Fiskeriet har givet daarligt Udbytte, da de kørende i saadan et Tilfælde bliver misfornøjede, ja maaske endog kan forlange Erstatning, fordi de har maattet køre forgæves. Det beror for en stor Del paa Løberens Bekendtskab i Egnen og paa hans Talegaver, om den fangede Fisk kan blive afsat.

Af ovenanførte sees, at de Udgifter, som et Baadelskab har, inden der kan være Tale om ren Indtægt, er ret betydelige, de vil omtrent blive saaledes:

Løn til 6 Esepiger a 9 Rdl.	54 Rdl.
Do. til 1 Drejer	14 »
Do. til 1 Løber	16 »
Et nyt Sildevaad aarligt	8 »
To nye Bakker aarlig	4 »
Forskellige andre Udgifter	1 »
	<hr/>
	97 Rdl.

I denne Beregning er intet anført for Baaden; denne ejes nemlig ikke i Almindelighed af Fiskerne i Fællesskab, men af en enkelt Mand, som for Baaden faar en bestemt Del, naar f. Eks. 6 Mand fisker med en Baad, faar Ejeren $\frac{1}{7}$ af hele Udbyttet.

Udbyttet af Fiskeriet, efter at alle de her opregnede Omkostninger ere fradraget, er jo vanskelige at angive med nogen Sikkerhed, Udbyttet vil jo altid være forskelligt i de forskellige Aar. Man synes imidlertid temmelig almindeligt at antage, at en Baad med 6 Mands Besætning i et godt Aar giver en ren Indtægt

paa omtrent 300 Rdl., hvilket fordelt paa 7 Lodder giver mellem 40 og 50 Rdl. for hver. Dette kan vist nok ansees for et meget godt Udbytte, og det kan regnes, at Fiskerne kan naa nogen Velstand, naar de ellers ere ordentlige og vindskibelige.

Da mange ønsker at faa Del i Fiskeriets Udbytte uden selv at gaa med paa Havet, udreder saadanne de nødvendige Fiskeredskaber, men lejer en Karl for Fisketiden til at drive Fiskeriet. En saadan Karl faar saa en halv Lod af Fiskeriet, men er fri for alle Omkostninger, der falder Udrederen til Byrde, dennes Vilkaar er derfor mindre gunstige. En Karl, som deltaget i Fiskeriet paa denne Maade, benævnes ved Nymindegab »Halvlodskarls«.

Den Maade, hvorpaa Bakkefiskeriet drives er saaledes: Man sejler ud og holder om muligt Baaden saa nær Vinden, at man kan sejle tilbage igen. Følgelig tager man efter Vinden, snart en mere nordlig Retning, snart en mere sydlig. Den Afstand, hvori man fjerner sig fra Landet, inden Bakkerne sættes ud, beroer paa forskellige Omstændigheder: Om Fiskestimerne staar nær Landet eller fjernere, om Vinden er mere eller mindre gunstig for at sejle tilbage igen, om Vejret er saa godt, at man med Tryghed kan vove sig langt ud, endelig om de Baade, som ere sejlede tidligere ud, have indtaget de nærmeste Pladser, saa at man for at undgaa Kollision maa søge længere bort. I Begyndelsen af Fisketiden og overhovedet, naar Vejret er mindre gunstigt og stadigt, gaar Fiskerne ud om Morgen og vender tilbage samme Dag; saasnart Vejret er godt, gaar derimod Fiskerne gerne ud om Eftermiddagen, bliver Natten over paa Søen og kommer hjem næste Formiddag, dog finder ingen sikker Iagttagelse heraf Sted, thi stundom gaar

paa samme Dag nogle Baade ud tidligt om Morgen, andre derimod om Eftermiddagen.

I Almindelighed kan man vel antage, at Baadene kun fjerner sig 1 à 2 Mile fra Landet, undertiden skulle de dog gaa 5 à 6 Mile ud i Havet, saa at de ganske har Landet af Sigte. Skjønt en Fisketur i Regelen er tilendebragt i Løbet af et halvt Døgn eller lidt længere, nødes dog Fiskerne til af og til at holde Havet i et Par Døgn, naar de er ude og træffer Modvind. Baadene synes at være gode Sejlere og selv i en Storm godt at kunne holde Søen.

Med vestlig Storm, der gjør Indsejlingen gennem Gabet farlig, da Baaden er udsat for at kæntré, tager man efter Landet (d. v. s. man sejler lige ind paa Kysten) Nord eller Syd for Gabet. Østlige Vinde, der altid tillade Fiskerne at sejle ud, og som tillige giver smukt Vand, ansees overhovedet som de gunstigste for Fiskeriet. Men staar de stadigt i længere Tid, fjerner de maaske Fisken fra Kysten, hvorfor man ikke ugerne ser, om de nu og da afbrydes ved en eller to Dages vestlig Vind.

En meget vigtig Ting for Fiskeriets Fremgang er Fangstens Afsætning. Ovenfor er allerede berørt, at det er Løberens Forretning at skaffe Kunder tilveje, der ikke blot kommer fra den nærmeste Omegn, men selv fra en Afstand af 7 til 8 Mil. Bondens vigtigste Udførselsartikel fra disse Egne er Flæsk og Smør, som udgaar især fra Varde, og hvilke han for en meget stor Del vilde være nødt til at consumere hjemme, dersom ikke det betydelige Fiskeri og det dermed i Forbindelse staaende stærke Forbrug af Fisk i hans Husholdning hele Aaret igennem satte ham istand til at afse meget af disse Artikler (Bønderne i disse Egne siges at spise Fisk tre Gange om Dagen). Fiskeriet

er derfor vistnok af stor Vigtighed for Oplandet; man ser næsten altid Bondevogne langs Strandbredden ved Nymindegab, og der er Dage, da maaske henimod 100 Vogne hente Fiskelæs derfra.

Men Havets Fiskerigdom er ogsaa betydelig paa denne Kyst, og et Antal af 12000 til 14000 Kroge for hver Baad maa altsaa love et tilsvarende Udbytte. Ogsaa antager man, at en Baad paa den Tid Betingelserne for Fiskeriet er ret gunstige (godt Vejr, store Fiskestimer, tilstrækkelig Madding og følgelig det fulde Antal Bakker) kan gøre en Fangst paa omtrent 200 Snes Kuller og henimod 200 store Torsk foruden Rokker, Rødspætter o. s. v. En saadan Fangst af giver 6 til 7 Læs Fisk, thi 30 Snes Kuller, henimod en Snes Torsk og nogle Rødspætter o. s. v. udgør allerede et svært Læs. Ansættes for alle de 24 fra Nymindegab fiskende Baade en forholdsvis Fangst, efter deres forskellige Størrelser, og beregnes Fangsten i Penge efter de gængse Priser, saa vil det fra Havet paa en heldig Fiskedag lavt regnet kunne beregnes til 400 à 500 Rdl. Deraf sees atter, at skønt Omegnens Forbrug af Fisk er betydeligt, dog Køberne snart maa savnes, naar Fiskeriet gaar frem med jevnt Held i længere Tid. Og denne Omstændighed indeholder den fornemste og næsten eneste Grund til de Besværinger, som Beboerne af Henne og Lønne Sogne have yttret i Anledning af fremmede Fiskeres Bosættelse ved Nymindegab og Deltagelse i Fiskeriet derfra. Thi naturligtvis, jo større den fangede Fiskemængde er, jo vanskeligere bliver Afsætningen, saalænge Salterier i det større savnes.

For at den ene Fisker ikke skal fordærve Priserne for den anden, fastsættes ved Fiskeriets Begyndelse, ifølge fælles Overenskomst, hvad enhver Fiskeart i

Aarets Løb skal gjælde, og i hvad Mulkt Overtræderen af denne Overenskomst skal være forfalden. For Aaret 1843 var en Snes Kuller ansat til 12 Skilling Kurant (en Snes beregnedes til 21 Stk.) en Torsk til 10 Skilling, en stor Rokke til 8 Skilling og en lille til 2 Skilling. Rødspætter, hvoraf der i nogle Aar fanges en stor Mængde og af fortrinlig Godhed, i andre færre og slettere, gælder 18 til 20 Skilling Snesen. Denne Overenskomst illuderes imidlertid, naar Afsætningen bliver vanskelig, idet Løberne lokke Bønderne ved at love dem et større Antal paa hver Snes. Saaledes sælges 26 til 28 Kuller som en Snes, ja stundom skal endog 36 til 37 regnes paa en Snes.

En Mand, der i Begyndelsen af indeværende Aars Fiskeri havde købt et Læs ved Nymindegab for 7 Rdl., fortæller mig, at man senere havde sendt Bud til ham (han bor 5 eller 6 Mil fra Nymindegab) at, dersom han vilde endnu købe et Læs af samme Størrelse, skulde han faa det for 3 Rdl.

Stundom bringer Bønderne Rug til Stranden istedetfor rede Penge, og en saadan Byttehandel er Fiskerne meget villige til. Værre er det for dem, at de meget ofte maa give Kredit i lang Tid, maa have Ulejlighed og Tidsspilde med Indkrævning af det Udestaaende og ikke sjelden tabe en Del af Tilgodehavendet i Omkostninger, naar de nødes til at indkalde deres Skyldnere for Retten.

Anlæggelse af Salterier vilde raade Bod herpaa.

Ogsaa en for Fiskerne skadelig Uskik vilde ved samme Lejlighed hæves: Hver Bonde medbringer, naar han kører til Stranden efter Fisk, en Flaske eller en Dunk med Brændevin og et Sigtebrød eller nogle Kager, hvormed han beværter Baadenes Mandskaber, som derfor giver ham, under Navn af Brændevinsfisk-

langt flere Fisk end Beværtningen er værd. Dette har i to Henseender en skadelig Indvirkning. Dels idet Baadselskaberne, for at tiltrække sig Afsætningen, ofte overbyde hinanden med Mængden af deres Fisk de saaledes bortgive; dels idet Fiskerne vænnes til at drikke mere Brændevin, end de behøver og under andre Omstændigheder ville forbruge. Nu, da Bønderne ikke selv have Tilladelse til at brænde Brændevin, vilde denne Uskik let kunne afskaffes. Ved den Lejlighed kan jeg ikke undlade at henlede Opmærksomheden paa det Krohold, som har været drevet ved Nymindegab. Trangen til en Kro paa dette, udenfor Fisketiden, meget lidt besøgte Sted, synes ikke at kunne have været stor. At den allerede har gjort Fiskerne megen Skade og endnu vil tilføje dem langt mere, lader ingen Tvivl, efterdi mange, især af de nordlige Fiskere, lader sig forlede til at anvende den største Del af deres Erhverv til Kaffe, Punsch o.s.v., og saaledes kun hjembringer lidet til Koner og Børn. Bedre havde Fiskerne vistnok været farne, om intet Privilegium paa Krohold var blevet tilstaaet paa dette Sted.

Naar en Baad er kommen til Land, begiver Fiskerne, dersom ingen Købere ere tilstede, sig straks op til Hytterne, for at spise og maaske sove et Par Timer. Fisker bliver imidlertid liggende i Baaden, og Esepigerne henter blot Bakkerne for at rense dem. Venter derimod Køberne paa Læs, bliver Fangsten straks læst i Land, hvorved Hagen anvendes. Den hyppige og uforsigtige Brug af Hagen er ikke til Fordel for den Fisk, der skal tilvirkes til Handelsvare, og hvorvel Hagen ikke godt kan undværes, burde dog have Omhu for, at den ikke bruges mere end nødvendigt, og at ikke andre Dele end Fiskens Hovede beskadi-

ges af den. Bønderne ønsker i Almindelighed at erholde Fisken rensed (uden Hovede og Indvolde) for at kunne indtage et desto større Læs, og det paaligger Esepigerne at udføre dette Arbejde. Bønderne mister saaledes en god Gødning, der gaar aldeles tabt; ogsaa vilde Leveren af Kullerne give nogen Tran, om just ikke betydelig.

At de paa Stranden henkastede Hoveder og Indvolde af Fisk opfyldte Luften med en modbydelig Stank, fortjener næppe at berøres, da Bønderne ligesaa lidt som Fiskerne synes at afficerer deraf.

Den Fisk, som ikke kan afsættes frisk, tilvirkes ikke saa hurtigt som muligt; tvertimod lader man dem, i Haab om at en Køber mulig kan indfinde sig, ligge saa længe som muligt, hvorved den naturligvis maa tabe meget i sin Godhed som Handelsvare. Næsten altid ser man derfor ved Stranden Fiskedynger, som er næsten tilfløjne af Flyvesandet.

De Fiskere, som have Forældre eller anden Familie i Lønne eller Henne Sogne, lader deres Fisk af disse hjemføre og tilvirke. Andre, som ikke ved Paarørende kunne faa dette Arbejde udført, kontrahere med Bønderne i disse Sogne, om at tilvirke Fisken for Betaling. Betalingen er 2 Skilling for en Snes Kuller; heri er Hjemkørselen, men ikke Saltet, indbefattet. Den rensede og flækkede Fisk lægges 3 á 4 Døgn i Salt (man regner omtrent en Skæppe Salt paa 20 Snes Kuller). Efter at være taget op af Saltkarret og afvaasket, udbredes den paa Jorden paa et tyndt Underlag af Straa til Tørring; hver Aften eller saa ofte man frygter Regn, samles den og lægges i Halm mellem Brædder betyngede af Sten; ved Presenninger beskyttes Fiskehobene mod Regn. De nordligste Fiskere sejle dels med den Fisk, der ikke kunne afsættes fersk

paa Stedet, op til Ringkøbingkanten, for der at finde Købere blandt Bønderne; dels, og i meget større Forhold, tilvirke de den selv paa Stranden ved deres Fiskehytter, hvor den saaledes fyldes med Flyvesand, at næppe nogen anden end disse Egenes Beboere vil være istand til at nyde den. Prisen paa de tilvirkede Kuller er 28 til 32, stundom dog kun 24 Skilling pr. Lispund, hvorpaa kan regnes omtrent 3 Snes, naar Fisken er forsvarlig tørret. Torsken, hvoraf i Gennemsnit kun gaar 4 eller højst 5 paa et Lispund, betales med $3\frac{1}{2}$, 4 til 5 Mark. De tørrede Fisk opkøbes af en Slags Fiskeprangere, som kører med den til de slesvigske Markeder, ja selv fører den til Fyn.

De Bønder, der træffer at komme til Stranden paa en Tid, da ondt Vejr har standset Fiskeriet, køber i saa Tilfælde ofte tør Fisk, som sælges dem i Sneservis, og hvilken de ikke betale højere pr. Snes end den ferske Fisk, hvorved imidlertid maa bemærkes, at Snesen da kun regnes til 21 Fisk og ikke til 25 eller 26, og saaledes gaar Tilvirkningen op imod Over-tallet. Fiskerne samler Leveren, især af Torsken, i Tønder og koge deraf Tran, hvormed dog ingenlunde synes at iagttages den bedste Økonomi.

Endnu kan her bemærkes, at Præsten i Henne og Lønne Sogne erholde en Slags Fiskertiende, dog frivilligt. Han kører en Dag i Fiskertiden til Stranden med Brændevin og Brød og skænker for Fiskerne, hvilke da giver ham et Antal Fisk efter Godtbefindende (omtrent 3 til 4 Snes for hver Baad, saavidt jeg har kunnet erfare).

Hvad hidtil er anført gælder blot Foraarsfiskeriet, der, som før bemærket ender ved St. Hans Dag. Aarsagen til, at dette Fiskeri da ophører, er den, at Kul-ler og Torsk paa denne Tid fjerner sig fra Kysten,

hvorimod disse Fiskes Plads indtages af Hajen, hvis Kød er ringeagtet og af næsten ingen Værdi i Handelen. Imidlertid vilde det upaatvivlelig kunne lønre sig, at drive Fiskeri efter Hajeerne blot for det Tran, som kan vindes af deres Lever, især dersom Fangsten fandt nogen Opmuntring ved Trankogeri lagt i Forbindelse med Salteri. Nogle faa af de nordligste Fiskere benytte om Sommeren deres Havskibe til at fiske Aal i Fjorden med Bakker, omtrent paa samme Maade som Furboerne i Limfjorden.

Efteraarsfiskeriet fra Nymindegab, som drives fra Mikkelsdag, til det urolige og stormende Vejr begynder, er af ulige mindre Betydning end Foraarsfiskeriet, og viser andre Forhold. Ingen Fiskere kommer paa denne Tid nordfra for at deltage i Fiskeriet. Af Sild synes da kun en ringe Mængde at findes i Fjorden eller Gabet, og Silden kan derfor kun undtagelsesvis benyttes som Mading. Det kan dog ske, at man ved at drage i Gabet kan træffe en Stime Sild, disse er paa denne Tid fede og har i Reglen ikke Mælk eller Rogn, de gaar altsaa ikke op i Fjorden for at lege. Derimod anvendes, da dette Fiskeri falder sammen med Slagtetiden, især Kreaturlever. Af disse anses Hesteleverne for de bedste, og man har ikke sjelden Lejlighed til at erholde dem, fordi mange gamle og udslidte Heste slagtes ved Indstaldningstiden. Ogsaa Kødets af Heste kan anvendes. Svinelever ansees som den sletteste Mading af den Slags, efterdi den er skør og ikke holder godt paa Krogene. Med en Okselever af et voksent Kreatur skulle 2 Bakker eller 1200 Kroge kunne eses. En Lever sattes i Handelen lig med en Torsk.

Det øvrige Fiskeri som drives fra Nymindegab, er Marsvinefangst med Garn. Torsk med saakaldte Storm-

bakker, og Rødspætter med Vaad; men det er for Tiden af saa ringe Vigtighed, at det neppe fortjener at omtales.

Kun et Par Mand bruger Marsvinegarn, som sættes nær udenfor Gabet, hvor Sildene lokker Marsvinene hen. 3 à 4 Garn sættes i en Lænke, hellere langstrøms end tverstrøms, fordi de i sidste Tilfælde kommer til at staa for stramt. Garnene have omtrent to Favnes Dybde, 24 à 25 Favnes Længde, og er bundne af Traad med firedobbelt Tvinding og omtrent af Tykkelse som tyndt Sejlgarn. I gode Aar kan en Lænke give et Udbytte af mere end 30 Marsvin, i mindre gunstige af 14 til 16. Et Marsvin giver i Almindelighed 12 til 14 Potter Tran og anslaaes i Gennemsnit til en Værdi af 2 Specier. Et Marsvinsgarn skal koste 8 Rdl.

Marsvinefangsten drives i Syd indtil Blaavand, i Nord indtil henimod Torsminde, men ingensteds ret med nogen Kraft. Dog fortjener dette Fiskeri meget at opmuntres, ikke blot for det direkte Udbytte det giver, men ogsaa formedelst den Ødelæggelse Marsvinene anretter blandt Sildestimerne; Marsvinene omgiver Sildestimerne og skulle drive dem, idet de ikke kunne undvige til nogen Side, saa tæt sammen, at de ligesom danner smaa Høje over Havoverfladen, idet den ene Sild ligesom kryber eller springer op over den anden, for at undgaa Ødelæggelse. Men uagtet dette foregaar ideligt og det ene Aar efter det andet, indvirker det ikke paa Stimernes Gang eller Retning, der uforandret bliver den samme.

Marsvinenes Tarme afgiver ogsaa den allerbedste Mading, endogsaa naar de er halvraadne. Ogsaa Kødet af Marsvinene er meget anvendelig paa Krogene. Langs hele Kyststrækningen, dog længere ude i det

aaabne Hav, træffes et meget større Slags Marsvin, den saakaldte Sværdfisk (*Delphinus orca* *), der udmærker sig ved sin høje Rygfinne. Tilfældigvis kan en Unge af denne tit fanges i Marsvinegarnene (de større slæber Garnene med sig eller rive dem itu), men ellers efterstræbes den aldeles ikke. Hvorvel den forholdsvis har mindre Spæk end Marsvinet, burde deres Fangst dog ikke ganske forsømmes, især da deres Dristighed synes at ville gøre Harpuneringen af den temmelig let.

Stormbakkerne adskiller sig kun deri fra Kullerbakkerne, at de have større Kroge, men i ringere Antal, ca. 200, de bliver staaende ude Natten over, ja vel endog i flere Døgn, men sættes ganske nær Land. Med dette Fiskeri beskæftiger kun ganske enkelte sig.

Ogsaa Flynderfiskeriet med Vaad er højst ubetydeligt; det foregaar paa Havsiden i Sommermaanederne og er vel ganske indskrænket til eget Forbrug.

Naar hertil føjes lidt Aalefiskeri, fornemmelig om Vinteren paa de tilfrosne Indsøer i Nærheden, med Aalestænger, samt om Sommeren med Kroge i Gabet (det er især Klægaal, som fanges her paa Krogene), saa er omtrent alt det Fiskeri, som drives ved Nymindegab, og som kan komme i nogen Betragtning, omtalt. Og det bliver deraf tydeligt, at det ene er Foraarsfiskeriet med Kullerbakker, som for Tiden er af Betydenhed.

*) Det er den Hval, der nu er bedst kendt under Navnet Spækhuggeren. Blandt Søfolk kaldes den »Sværdfisk«, da de ofte ser Hannens mægtige Rygfinne, dirrende som en Sværdklinge, over Vandet, naar Dyret nærmer sig Overfladen.

Hvad Tankgravene kan afsløre.

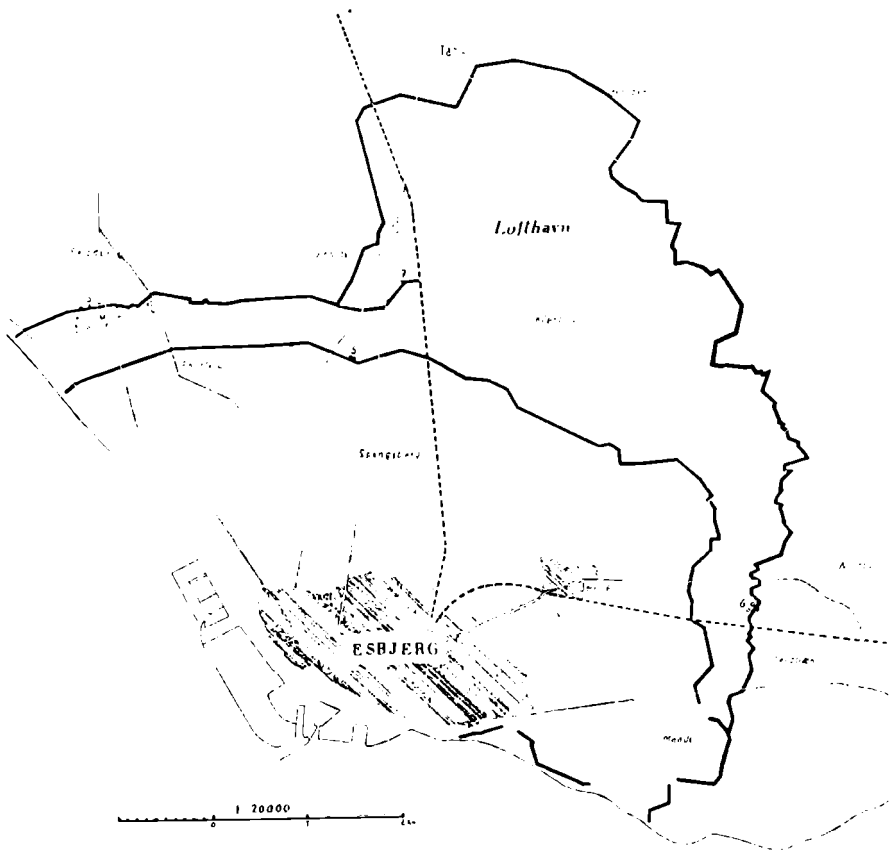
Af N. Thomsen.

Omkring Esbjerg strakte sig i Besættelsestidens sidste Aar, som adskillige andre Steder i Jylland, en dobbelt Række Tankgrave, flankeret af Minefelter, Pigtraadspærringer og Løbegrave. Fra Hjerting-Bugten ved Sædding i Nord, over Gjesing, Kjærsing, Tourup, Nourup, Veldbæk til Kysten ved Maade i Syd zigzag'ede de sig i en ujævn Halvbue omkring Byen og Lufthavnen, hensynsløst ødelæggende mange Hektar god Landbrugsjord.

Disse Grave kom, til Held for os, aldrig til at bestaa deres Prøve. Nu er de dækkede til igen, Minefelterne og Pigtraaden er borte, og Saarene i Egnens Struktur vil snart være fjernede af Landmandens Plov.

For arkæologisk, og vel ogsaa for geologisk Interesse var den Tanke nærliggende, at her maatte være noget af finde, og Tankgravene med deres 3 m dybe, lodrette Sider var da ogsaa ved Siden af deres noget tvivlsomme militære Formaal, storstiledede Søgegrøfter, med oplagte Chancer for at kunne afsløre adskilligt om Egnens Fortidshistorie.

Vandringer gennem Størsteparten af Esbjerg-Egnens ca. 35 km lange Tankgravssystem, har da ogsaa givet Resultater, der, selv om de ikke kan siges at være det helt Store, dog kan fortælle os noget om Egnens Bebyggelse, især i et bestemt Afsnit af Oldtiden.

De tyske Tankgrave omkring Esbjerg.

1. Stort Affaldslag fra Folkevandringstiden.
2. Brønd eller Vandhul.
3. Affaldslag omkring Sædding Skole.
4. Urne fra Sædding.
5. 2 Urner fra Spangsbjerg.
6. Mindre Affaldsgruber og en Brandgrube. Romersk Jernalder.
7. Brandgrube, udateret.

Førstelærer Randløv, Sædding Skole, var under Besættelsen, forøvrigt af en interesseret tysk Ober-Leutenant, blevet gjort opmærksom paa flere Forekomster, der formentlig hidrørte fra Oldtiden. Disse, der var kommet for Dagens Lys ved Anlæg af Løbegrave o.l., kunde naturligvis ikke dengang undersøges nærmere.

Især var Randløv opmærksom paa, at en Løbegrav paa Marken Nord for Knud Jørgensens Gaard og tæt Vest for den gamle Fourfeld-Guldager-Vej, gennemskar et dybtliggende Lag af Sten og Lerkarskaar.

Med nogen Spænding gik man ikke længe efter Kapitulationen i Gang med en foreløbig Undersøgelse. Paa et Punkt, hvor 2 Løbegrave mødes omtrent vinkelret, fandtes ca. 1 m under Jordoverfladen et ca. 20—30 cm tykt Kulturlag, bestaaende af kulsort, næsten fedtet Jord, stærkt iblandet med rødlig og graalig Aske og tildels formuldet Trækul.

Dette Bælte var fyldt med haand- og hovedstore Marksten, og imellem disse Lerkarskaar og atter Lerkarskaar. Laget var dækket af mørkfarvet Jord, der skarpt skiller sig ud fra det normale Sandlag under Muldlaget.

Førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, blev underrettet, og han deltog i Udgravningen paa Stedet.

Der fremgravedes et meget stort Antal Lerkarskaar, hvoraf mange med Mundingsrande, og enkelte Stykker med bevarede Ører, men de kunde i intet Tilfælde samles til hele Kar eller Potter.

Til at begynde fandtes kun Randskaar med let udadbuede Kanter, der var lidet karakteristiske, da disse kendes gennem hele det vidtstrakte Tidsrum Ældre Jernalder (400 f. Kr. — 400 e. Kr.).

Karrene har været ret store, Mundingsdiametre paa ca. 40 cm og mere var almindelige, Bunddiametrene

gennemgaaende 15–20 cm. De har været groft udførte, store Forraadskar fra Husholdningen, oftest tykvæggede, eller med en ekstra paalagt ru Lermasse udenpaa til Forstærkning og maaske for at gøre det lettere at holde ved Karret.

Farverne var rødlige, graa og brune, kun enkelte mindre Krukker og Skaale var smukt sorte og glattede.

Det lykkedes dog omsider at finde frem til en sikker Datering, idet der fremkom en Del Skaar, hidrørende fra en stor bredbuget Krukke, ved Mundingsranden ca. 45 cm i Diameter. Paa Bugens bredeste Sted og foroven, lige under Mundingsranden, fandtes et paalagt Lerbaand med tætsiddende Fingerindtryk, en Ornamentering, der her i Landet brugtes i Folkevandringstid, det sidste Aarhundrede af Yngre romersk Jernalder. Disse, og en Del andre Lerkarskaar indsendtes til Nationalmuseet til nærmere Bedømmelse.

Senere er Udgravningen lejlighedsvis fortsat, uden dog at Billedet har ændret sig. Der fandtes Skaar af en større sort Krukke, der havde et kraftigt paalagt Baand under den profilerede Mundingsrand, derudover var der ingen Tegn paa Ornamentpynt. Blandt de opgravede Sten fandtes flere Knusesten, Oldtidsmandens Hammer, og et Fragment af Underliggeren af en Skubbekværn.

Forekomsten dannede tilsyneladende en ujævn Rundkreds, maalt i Løbegravene ca. 7×9 m. Uden Tvivl staar vi her over for et Affaldslag fra en Jernalderboplads, formentlig fra sidste Del af Romertiden, omkring Aar 400 e. Kr. Antagelig er et Hul, maaske fremkommet ved Gravning efter Ler eller Sand, senere blevet benyttet til Henkastning af Husholdningsrester, (den sorte, fedtede Jord turde tyde paa det) de mange ituslaaede Forraadskar, og Sten, bortryddede fra Ag-

rene. Efterhaanden er Hullet saa blevet helt opfyldt.

I den yderste Tankgrav, ca. 100 m Øst for Terpshagevejen og ca. 250 m Vest for den foran beskrevne Forekomst, kunde man se Profilen af en Grube, ca. 150 cm bred, og hvis Bund laa ca. 180 cm under den nuværende Jordoverflade. Grubens nederste Lag var ogsaa her sort Jord, forskelligfarvet Aske, Sten og Lerkarskaar.

H. K. Kristensen, der ogsaa undersøgte denne Forekomst, bemærkede et enkelt Randskaar, der tydede paa Keltisk Jernalder, men dette var dog alt for usikkert til en Datering. Endvidere paavistes, at der i Bundden var Spor af Slam, hvilket maaske kan tyde paa, at vi her har fundet en gammel Brønd, i hvert Fald maa der paa et bestemt Tidspunkt have staaet Vand i Hullet.

Hvor meget, der er bortgravet ved Tankgravens Anlæg, vides naturligvis ikke, men 50 cm inde i dens lodrette Side stødte man paa det normale gule Undergrundssand.

I den mørke Jord over »Kulturlaget«, der ogsaa her var 20—30 cm tykt, fandtes intet.

I den samme Tankgrav, paa Strækningen mellem Terphagevejen og Hjertingvejen fandtes 3 smaa Affaldsaffejringer, med sparsomme og ukarakteristiske Lerkarrest. En større Sten, der ragede ud fra Tankgraven i en af Forekomsterne, viste sig at være Underliggeren af en Skubbekværn af Jernalders Type.

Allerede under Tyskernes omfattende Befæstningsarbejder 1940—41 i Terrænet Syd og Vest for Sæding Skole, omkring de nu helt sløjfede »Femhøje«, fremkom et større Affaldslag, der helt bortgravedes. Enkelte af de derfra bevarede Lerkarskaar bedømtes senere af H. K. Kristensen, som værende fra Romersk

Tid. Flere Skaar af en større Krukke kunde samles, den udadbuede Mundingsrand var prydet med tværgaaende Streger, antagelig indtrykket i det vaade Ler med en Negl. Desuden fandtes her en itubrudt Ildbuk, ret groft udformet, og en Tenvægt, 7 cm i Diameter.

Efter Fundet af alle disse Affaldsrester fra Jernalderfolkets Husholdning, skulde det ikke være usandsynligt ogsaa at finde Spor af selve Beboelsen, men saa vidt som til at finde en Hustomt strakte Heldet sig ikke.

Derimod reddede Førstelærer Randsløv Resterne af en Gravurne, der fremkom ved Anlægget af det Løbegravssystem, der ogsaa gennemskar den først omtalte Affaldsafløjring, og ikke mere end 4—5 m Syd for denne.

Urnen, hvorefter Halvdelen mangler, indeholdt intet udover de brændte Ben. Den er lav og buget, ca. 26—27 cm i Diameter paa det bredeste Sted, og er ca. 22 cm høj, men hele Mundingsranden mangler. Urnen, der er sort og glattet, er prydet med en flygtigt indstribet Ornamentering, bestaaende af 3 parallelt rundtløbende Streger under Munderingsranden, og derunder, ned til Bugens bredeste Sted, et treliniet Zigzagmønster. Efter dette at dømme er den fra Romersk Tid.

Den samme Mark har altsaa, paa to hinanden ikke særligt fjerne Tidspunkter, været brugt henholdsvis til Begravelsessted og Affaldsplads.

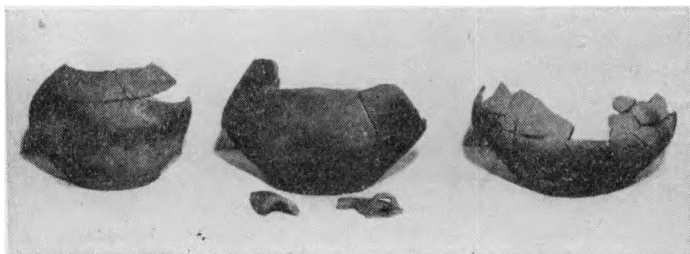
2 andre Urner fandtes siddende tæt under Muldlaget i Tankgraven ca. 100 m Nord for Spangsberg Møllegaard paa Gaardejer Holger Villadsens Jord.

Gravemaskinen havde kappet et Bid af Siden paa dem begge, saa den halve Urnes Profil, med dens Ind-

hold af brændte Ben sad synligt i Tankgravens Side.

Urnerne, der sad ca. 1 m fra hinanden, blev forsigtigt gravet ud, og saa mange løse Skaar som muligt samlet op fra Gravens Bund, hvor de laa spredt og tildels dækket af Sand, Mudder og nedkastet Pigtraad. Mundingerne var forlængst ødelagte ved Pløjning, og kun et enkelt Randskaar af hver Urne var til at finde.

Urnerne er begge ret store, flade og bredbugede. Den ene er 32 cm bred paa det bredeste Sted, og ca. 29 cm høj, den er matsort og ret tykvægget, med stærkt udadbuget Mundingsrand.

Gravurner fra Romersk Jernalder.

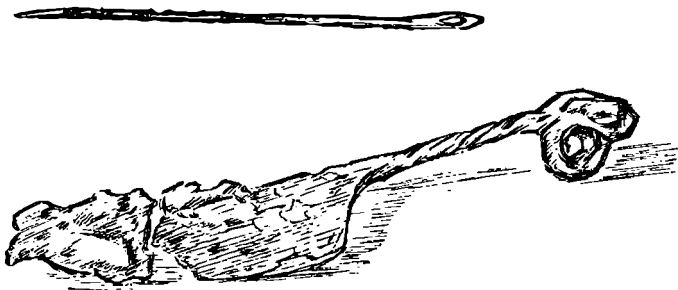
Fra Venstre: Urnen fra Sædding (Den yderst svage Ornamentik har ikke kunnet gengives ved Fotograferingen) og de to i Spangsbjerg fundne, noget større Urner.

Paa et Skaar er et Øre bevaret, det er X-formet, d. v. s. bredt foroven og forneden og smalt paa Midten, en Detaille, der henføres til Romersk Tid. Der fandtes ikke, i de Benrester, der var tilbage, Gravgaver af nogen Art.

Urne Nr. 2 er 33 cm bred over Bugen, og ca. 26 cm høj (Højdemålelene paa begge Urnerne var selv sagt vanskelige at bestemme nøjagtigt), mere tynd-

vægget end den første, men iøvrigt af omtrent samme Form. Deres Farve er graabrun, der er intet Spor af Øren paa de som sagt, sparsomme Rester af Overdelen. Mundingsranden er stærkt fortykket og facetteret, typisk for Romertiden.

Blandt Benresterne her laa et Par Gravgaver, eller maaske Ting, der som Dragttilbehør har fulgt den døde paa Baalet og i Graven. Der fandtes en 14,5 cm lang, stærkt forrustet Krumkniv med snoet Metalskaft, og med en Oprulning i Skaftets Ende, formet som et Øje, antagelig til Ophængning paa Dragten. Bladet har udbuet Æg og indbuet Ryg. Aabenbart den daglige Madkniv.

Synaal og Krumkniv.*)

Desuden fandtes en velbevaret 10,9 cm lang Synaal af Jern, den har aflangt Øje, og ligner mest af alt en moderne, stor Stoppenaal. Disse Ting tilsendtes H. K. Kristensen, der udtaler, at mens Naalen omtrent kan være fra hvilken som helst Tid af Jernalderen, er Kniven romersk, hvilket jo stemmer nøje sammen med

*) Hr. Kunstmaler Niels Holbak, Esbjerg, har af Interesse for Arbejdet udført Tegningen af Naalen og Kniven, hvorfor Forf. er ham Tak skyldig.

de øvrige Iagttagelser. Den sidste Urne skulde vel efter Tingene at dømme, være en Kvindegrav.

Urnebegravelserne under flad Mark kendes i Sydjylland fra Romersk Tid, øjensynlig har Ligbrændingen holdt sig længere her end i det øvrige Jylland, hvor Jordfæstesykkiken i langt højere Grad paa dette Tidspunkt har vundet Terræn.

Maaske kan man faa den Tanke, at de to tæt ved hinanden siddende Urner kunde tyde paa at Marken her har været en Begravelsesplads, men dette er dog næppe Tilfældet, da Tankgraven, der gaar tværs over Arealet, i saa Fald vilde have afsløret flere Grave.

Forøvrigt giver hidtil fundne Urner fra Perioden Indtryk af en vis Tilfældighed ved Hensættelsen i Jorden af disse (jvfr. Urnen fra Sædding). Store Begravelsespladser, som kendes fra Keltisk Tid (Orre, Jernved) kendes ikke fra Romertiden.

I en Tankgrav tæt Nord for Jernbanen i Veldbæk, fandtes 2 Smaagruber af lignende Karakter som de i Sædding fundne. Af de faa udgravede Lerkarrester var alle Randskaarene udtalt romerske, med fortykkede, profilerede Rande.

Her saas ogsaa en ca. 50 cm dyb og 30–40 cm bred Grube, der tydeligt med et eller andet Formaal har været brugt som Ildsted. Bunden var dækket med et tykt Lag Aske og Trækul, samt ildsvættede og skørnede Sten. Den er saa senere blevet fyldt op med Sten og mørkfarvet Jord. En lignende Forekomst, med velbevaret Trækul, fandtes forøvrigt i Gjesing mellem Varde Landevej og Jernbanen. Om disses Brug og Alder kan der næppe siges noget sikkert.

Lange Strækninger af Tankgravens Sider var afstivet med Faskiner, der først blev fjernede umiddelbart før Tildækningen. Her kan enkelte Forekomster

være forblevet upaaagtede. Derudover har der næppe været mere af arkæologisk Interesse i Esbjergens Tankgravs-System. Fund, der ændrer det allerede kendte Billede af Egnens Oldtidsbebyggelse, er der ikke fremkommet, det var heller ikke at forvente.

Bemærkelsesværdigt er det, at de fleste Oldtidslevn er fundne paa Højdedraget omkring Sædding Skole, her maa have ligget en større, ret samlet Boplads gennem Romersk Jernalder. Man kan vist uden videre sætte dette i Forbindelse med, at Navnet Sædding, som de fleste andre -ing-Stedbetegnelser er opstaaet i Romertiden. Vi maa her staa overfor de sparsomme Rester af den Bebyggelse, der, omend den vel ikke er den ældste paa Pladsen, saa dog er den, der har givet Byen Sædding Navn.

Tiggerbreve og Brandvidner.

Af H. K. Kristensen.

I gamle Tingbøger gives der i knap og streng Stil og i en sædvanemæssig fast Form, fri for al Sentimentalitet, Besked om Retshandlingerne paa Tinget Tingdag efter Tingdag. Af og til støder man dog paa indførte Skrivelser af en ganske anden Art, Skrivelser, hvor Lovstilen i det væsentlige er fjernet. Til disse hører Tiggerbrevene og Brandvidnerne.

Det er noget ganske andet end at skrive juridisk tækkeligt, disse Dokumenters Forfattere har haft til Formaal. De har lagt an paa at virke rørende, paa at kalde paa Folks Medlidenhed og Hjælpsomhed. Derfor er Skrivelserne langt mere ordrige og svulstige end det sædvanlige Tingbogsstof. Ja, de virker derved ligefrem afstikkende mod Stilen paa Tingbogens øvrige Blade.

Brevene maatte Tiggerne have for at bevise, at de var værdige trængende og ikke dovne Dagdrivere og Kæltringer. Forfatterne er enten de nødstedtes Sognepræster eller Skriveren paa Herredstinget.

Lige siden Reformationen var der i lang Tid baade gennem Recesser og Kongebreve lovgivet om Tiggerne. I Kristian III's koldinghusiske Reces af 1558, der gælder og udvider Bestemmelserne fra Recessen 1537, og som sammen med Jyske Lov i lang Tid var Fun-

damentet i Lands Lov og Ret, hedder det, at der »findes saa mange Stoddere og Tryglere at løbe her omkring udi Riget og beder Guds Almisse, og somme af dennom er karske og føre, og ere dog kommen udi den Vane, at de ikke arbejde ville og fortjene deres Brød«. Derfor skulde Øvrigheden anvise de arbejdsføre Arbejde eller forvise dem af Byen; men »hvilke som for Sygdom eller Alderdom ere uduelige til Arbejde, eller ere forarmede, og har hjemme eller er født der i Byen, dennom skal gives Tegn og tilstedes at bede og samle Guds Almisse derudi Byen.« Tiggertegnene var allerede indført af Kristian II og var gerne fastgjort til Tøjet. Selv den Hætte, som de om Understøttelse bedende Latinskoleelever bar, var et saadant »Identitetsbevis«. — Det kneb med at faa Ordningen haandhævet. Det ses bl. a. af et Kongebrev til Reformatoren, Biskop Hans Tavsens i Ribe af $\frac{2}{5}$ 1548. Her beordres, at de værdige trængende skulde forsynes med et Tegn »oppaa Brystet«, og Skolepæbninge skulde gaa med Hætte, for at Folk kunde kende dem, de burde give Almisse.

Om de fattige paa Landet bestemmer Recessen, at de maa tigge i deres Fødesogn eller Sognet, hvori de har boet, Hvis Sognet er saa ringe, eller de fattige saa mange, at Sognet ikke kan føde dem, skal Præsten og Kirkeværgen give dem »deres Brev«; de maa da tigge i Herredet. 1552 befaledes det, at Præsten i Brevet klart skal oplyse Aarsagen til, at den fattige maa tigge, »paa det at hver maa vide, hvad det er for Folk, de give deres Almisse.« — Men Bestemmelsen om at holde sig inden for Sogn eller Herred blev slet ikke overholdt.

1587 bestemmes det, at Tiggerne paa Landet ogsaa skal have et Tegn bundet for Brystet med 3—4 Bog-

staver af Sognekirkens Navn, saa det kan kendes, hvor de har hjemme. Der var dog nogle, som stadig maatte gaa med Tiggerbrev, idet § 17 i Recessen siger: »Dog skal med denne Skik og Forordning ikke være ment om dennem, som af nogen *uforvarendis Vaade* fanger Skade enten af *Ildebrand, Skibbrud* eller og *overfaldendes Ulykke*; at Fæ og Kvæg hastigt og iligen falder og dør dennom fran . . . ; dog skulle de have nøjsagtigt Bevis af Herredsprovsten, deres Sognepræst og Tingsvidne, at dennom saadanne overfaldendis Ulykke er paakommen; ligevel skulle de det ikke maa gøre længere end paa et Aars Tid.« — Tillige udgik der et Kongebrev om, at ingen Præstemand maatte give »Tryglerbreve«, men han skulde give de trængende »sin Forskrift (Attest) til Øvrigheden og bevise deres Trang og Nød.«

Den kyndige Forsker af Fattigvæsenets Historie, M. H. Nielsen, nævner i sin sidste Bog, at der i Hægenbjerg Præstearkiv findes en gammel Bog med mange forskellige Optegnelser, heriblandt et »Formularbevis at giffue et forarmt Menniske«. — Visse Præster har altsaa ligefrem haft en Formular liggende, som kunde afskrives og udfyldes, naar den forarmede bad om en Attest. Derpaa kunde Tiggeren gaa til Herredstinget og faa Rigtigheden af Brevet bevidnet. Mange kom ikke saa vidt, men nøjedes med Præstens Bevis. — Det var forøvrigt heller ikke alle Steder man krævede Tiggerbrevet tinglæst. Saaledes forbød Kværn Bys Vedtægt 1717 nok at huse fremmede (d. v. s. ukendte udensogns) Tiggere, men »christelig Fattige, som hører hjemme i dette Herred, maa, naar de har et godt Bevis fra Præsten i deres Hjem sogn, gerne søge Almisse her.«

Det ovenfor nævnte »Formularbevis« indledes med

en paa Latin affattet »Hilsen til den velvillige Læser« (lectori benevolo salutem). I et Tiggerbrev, udstedt af Præsten i Guldager Jens Pedersen Strudvad, findes der en Mindelse om den latinske Indledning. Hr. Jens maa aabenbart have set den enten i en Formular eller paa en Tiggers Anbefaling. Det øvrige af Hr. Jens' Skrivelse er dog langt mere omstændeligt og ordrigt end Hagenbjerg Formularen, ja end noget andet Tiggerpas, jeg har set. Muligvis er det da forfattet af Hr. Jens selv.

Skads Herreds Tingbog 1640 viser, at den skadelidte Mathias Hansen i *Tobel, Guldager Sogn*, den 31. Marts, efter at have haft Brevet i mere end 4 Maaneder, lod det tinglæse, og 11 Mænd aflagde Ed paa dets Rigtighed. Selv tog han Tingsvidne efter det underskrevne og forseglede Brev, der lød saaledes:

»Lectori salutem: Gudfrygtige, fromme Læser. Denne Brevviser, Mattis Hansen, min Sognemand, er nu /: desværre :/ kommen udi nogen stor Elendighed og Fattigdom over en ulykkelig Sejlads udi denne Høst Anno Labentis 1639, han gjorde fra Hamborg, saa at han fattige Mand haver sejlet hans Skude læk i den store Storm, som sig haver rejst imellem 11. og 12. Oktober om Natten og en om anden Dag(en) imod Aften, udi stor Livsfare kommen udi Løne Strandside, hvor hans Skude, som var hans egen alene, er ganske i Stykker slidt, og intet er blevet bjerget af al hvis Gods, han havde inde, uden deres eget Liv, med Sejl, Anker og Tove og hvis Klæder, de stod og gik udi, og er derudover kommen i stor Armod og Fattigdom og ikke kan komme til Rette igen, uden den alsommægtigste Gud og godhjertige, fromme Christne vil hannem komme til Hjælp og Trøst. Hvorfor min ydmyge, tjenstvillige og venlige Bøn og Begæring er til

enhver ædle og velbyrdige, hæderlige og vellærde, ærlige og velagte, gudfrygtige, fromme Christne, hver udi sin Stand, Veendighed og Condition, saa mange som denne min Sognemand hænder for at komme, at I for Guds Skyld ikke vilde tillukke eders Hjerter for samme fattige Mand, men hannem udi hans Elen-dighed komme til Hjælp og Trøst af de Guds Gaver, Gud den almægtigste eder haver med forlenet, at han engang kan komme til Rette igen. Tagendes Løn af Gud allermægtigste, som ingen Velgering vil have ulønnet, som efter hans Forløfte Matt. 25 rigeligen vil belønne i de retfærdiges Opstandelse. Jeg og lover, om nogen af eders udi slig eller andre Maader mig besøgendes vorder, dennem igen at ville tjene med al Tjenstvillighed. Vil hermed have den gudfrygtige, fromme Læser Gud i Himlen til Liv og Sjæl befalet. At saa og (er) i Sandhed, som forved staar, vidner jeg med egen Haand underskrevet, og venligen ombeder jeg Jens Christensen i Fourfeld og Morten Orboesen i Tobil, mine Medhjælpere, med mig til Vit-terlighed at besegle. Datum Guldager Præstegaard den 8. November 1639. Jens Persen Strudvad, Guds Ords Tjener til Guldager Kirke, egen Haand. Morten Orbousen, e. H.«

Samme Dag læstes endnu et Tiggerbrev paa Tinget og indførtes i Tingbogen sammen med et Vidne, som 10 Mand aflagde. Det hele blev da til følgende Tingsvidne: »Christen Poulsen i *Rousthiffue* (Rovsthøje, Grimstrup Sogn) (tog) et Vidne, det (at) Jørgen Nielsen i Roustmølle, Niels Hansen i Rousthøje, Tonis Andersen i Roust, Gregers Jepsen i Orre, Peder Christensen i Enderupmølle, Thamis Olufsen i Orre, Jens Staffensen i Rouest, Eneuold Andersen i Skast, Niels Jensen i Tierborg og Gregers Clemendsen i Arndrup

vidnet for dem (Tinghørerne) med oprakt Finger og Ed, at dennem fuld vitterlig er i Sandhed, at forne Chr. Poulsen formedelst hans Alderdom og Skrøbelighed og i Synderlighed af den Skade, Brok og Vansførsel, han haver i hans Ben, som han for nogen rum Tid siden haver sønderslagen, (og) efter skriftlige Kundskabs Lydelse i Dag for Dom (Tingforsamlingen) læst og paaskrevet, saa godt som intet kan fortjene til sin Føde og derudover er kommen i Armod og Fattigdom, saa han er rettelig trængende til at besøge godt Folk om Almisse i Guds Navn til nogen Hjælp og Undsætning i denne hans bedrøvelige Tilstand. Hvorfor er til alle og enhver from Christen, som forne Christen Poulsen i sin Anlegende, Nød og Trang besøgendes vorder, vores venlig(e) Bøn og Begæring, at I af en kristelig Medynk ville meddele hannem noget af det timelige Gode, Gud allermægtigste Eder med forlenet haver, tagendes Løn udi de retfærdiges Opstandelse. Vi ogsaa gerne vil saadan Velgerning godvilligen forskyldte, om nogen af os udi slig eller andre Maader besøgendis vorder. At saa er gangen og faren, det vidne vi fremdeles med vore Signeter undertrykt.«

Præsterne kunde fristes til at give en plagende Stakkel et Bevis at løbe med, selv om de ikke kendte hans Forhold tilstrækkeligt. I alt Fald finder Biskop Christen Lodberg, der som bekendt var »de uordentlige Præster en skarp Tugtemester«, Anledning til ved Landemodet ^{15/10} 1684 at indskærpe, »at Provsterne eller Præsterne ikke giver nogen Betler Attest eller Recomendation imod Loven, særdeles advares om en Betler med en lam Haand, der er anbefalet af Provsten Hr. Claus i Emmerløf.« — Efter dette ser det ud til, at der var Fare for, at Præsterne ogsaa kunde

lade sig overtale til at give Anbefalinger til ubekendte fremmede.

Vi vil derefter se paa de Tiggerbreve, der udstedes af Herredstinget, og som maa antages at være forfattet af Skriveren. De er ikke saa vidtløftige som ovenstaaende, og de ældste afviger næppe i Formen fra de øvrige Tingsvidner, der blev til under Skrivers Haand.

Som Eksempel skal her nævnes et fra Kærgaard Birk, læst den 12. Oktb. 1621.

»Søren Sørensen i Kiergaard (Aal Sogn), Tøger Eriksen i Børstnose, Chr. Christensen ibidem, vond med oprakt Finger og med otte Mænd, at Djøns (Dynes) Persen i *Wrøgum* hans Hustru er en Krøbel, er stam og kan nu ikke tale, de bær eller ager hende, og er derover kommen i stor Armod og (er) nødt til at besøge godt Folk.«

Lige saa knap er et Tingsvidne fra Vester Herreds Ting 1633 ^{13/4}.

»Tolv Mænd vond, at det er dennem fuld vitterligt i Guds Sandhed, at Niels Colding i *Lund* (e) og Niels Nielsen i *Alderslev* (Ovtrup) er to fattige, forarmede Mænd og haver intet andet end at søge Gud og Godtfolk om Hjælp i Guds Navn«. Endvidere oplyser Tingbogen, at de tog hver »et Vidne«. Derefter har de gaaet med dette som et Tiggerbrev. Her vidnes ikke om Værdighed eller uforskyldte Ulykker.

Det gøres der derimod i et andet Vidne af samme Ting udstedt en Del Aar senere (^{13/10} 1649). Det har den almindelige Tiggerbrevestil. »Søren Madsen i *Ho* i Dag for Dom esket og begærede af menige Herredsmænd, som her i Dag tilstede var, at de vilde velgøre og meddele ham deres Sandfærdigheds Kundskab anlangende hans Søn, som var fangen under de

vilde og grumme Tyrker«. Saa fremkom en lang Række Herredsmænd, som under Ed vidnede, at »det er dem fuld vitterligt udi Guds Sandhed, at bemeldte Søren Madsen havde en Søn ved Navn Knud Sørensen, som for 6 og 7 Aar forleden med sine kære Forældres Vilje, Raad og Samtykke havde begivet sig Skib og Sejlads at sejle, sit Brød med Æren at fortjene, efterdi hans fattige Forældre havde mange flere Børn, som ikke alle kunde opholdes hjemme hos dem. Dog han i sin Ungdoms Aar havde, al den Stund han var her hjemme hos dem, forholdt sig som en lydig Søn og Barn vel anstaar, og nu for flere Aars Tid siden havde de hørt Rygt og Tidende, at forne Knud Sørensen var fangen under de hedenske Tyrker, dog ikke nogen vis Kundskab derom kunde høre, før end nu for kort Tid siden af hans egen Skrivelse, som i Dag for Dom er læst og paaskrevet, at han skal være solgt der for 200 Rdl. efter denne Skrivelser ydermere Bemelding, og forne fattig Danemand Søren Madsen ikke kan selv afstedkomme ej heller tilvejebringe saadan en stor Sum Penge, at han sin fattige fangne Søn kunde med udløse, med mindre han jo nødes og er storlig og højlig forarsaget at besøge Gud og gode barm- og varmhjertige, milde og mskelige (?) Mennesker om Hjælp dertil i Jesu Navn. Bedendes alle og enhver bemeldte fattig Danemand Søren Madsen eller hans visse Bud for kommendes og besøgendes vorder, at I for Guds Skyld og denne vores ringe Skrivelser Skyld vilde forhjælpe hannem noget af det timelige Gode, Gud allermægtigste eder med forlenet haver, tagendes Løn af Gud almægtigste, som al Miskundhed gerne belønne vil. Vi lover det samme at forskyldte, om nogen af eders udi slig eller lignende Maade (os) besøgendes vorder.«

Vi mindes her om Datidens vældige Stormagt Tyrkiet, hvis udstrakte Rige bredte sig fra Asien over Nordafrika og store Dele af Sydeuropa, og som drev et intenst Sørøveri, der ikke mindst gik ud paa at røve Mennesker. 1625 var der 100 Mand fra den danske Konges Riger i tyrkisk Fangenskab, og et Par Aar senere hjemsogte Sørøverne fra Fez og Algier Island, hvor de tog en Mængde Fanger. — Hvorvidt det er lykkedes Søren Madsen at skaffe de 200 Rdl. til Sønnens Befrielse, kan jeg desværre ikke oplyse.

Ogsaa Krigene herhjemme med deres Ulykker og Forarmelse giver Anledning til Tiggerbreve. 1662 ^{17/5} stod saaledes Lambert Skrædder i *Vrøgum* (Aal Sogn), for Tings Dom og begærede et uvildigt Stokkenævn om sin Armod og overgaaede Skade under Svenskekrigene. Selve Fogden paa Hennegaard, Gregers Pedersen, og Forvalteren paa Lydumgaard, Chr. Pedersen, er blandt de 12 Vidner. Der vidnes om, at han »udi denne forleden Ufredstid haver lidt stor Skade og er nu derover kommen til efters, saa at han er en ganske forarmet Mand«, der maa søge Hjælp.

Ofte er det dog Sygdom blandt Folk eller Fæ, der er Skyld i Elendigheden. Det henregnedes til den »overfaldendes Ulykke«, Recessen talte om. Et Stokkenævn vidner ^{28/9} 1650, at S. Jørgensen, født i *V. Kastkær* (Lunde Sogn) paa Ribe Kapitels Gods af ærlige Ægteforældre, for 55 Aar siden, da han var 10 Aar gammel, i en Sygdom blev »rørt og afmægtig ganske paa den ene Side, som hver ærlig Mand her hos er fuld vitterligt, saa han af samme Rørelse, Sygdom og Alderdoms Skrøbelighed ikke kan forhverve sig Underholdning og Føde, ej heller haver noget at hjælpe sig med i nogen Maader, hvorfor han fattige Karl er storligen fornøden at søge Hjælp hos Gud i Himlen

og høj Øvrighed«. — Aaret efter (11. Jan.) vidnede Ovtrupmænd, at Laust Hansen i *Dejrup* (Ovtrup Sogn), havde mistet sine Køer og Kreaturer og var i stor Fattigdom, »og haver nu i denne svare Dyrtyd intet at underholde sig og sin fattige Hustru med.«

Det er en kendt Sag, at dette Tiggeri blev i høj Grad misbrugt. Det var nok kun de færreste, der havde Tegn eller Tiggerbreve. Man havde let ved at finde et Paaskud, og Folk var godtroende. Kinch nævner adskillige Eksempler i sin Bog om Ribe, og her i Aarbøgerne har jeg tidligere fremdraget et, hvor Bedragerne dog blev brændemærkede som Tyve. Saa vidt man kan skønne, i alt Fald fra en senere Tid, foregav langt de fleste at være brandlidte af dem, der i det hele taget havde en Grund ud over den almindelige Armod. »O teg te Brandstød« blev misbrugt saa stærkt, at Folkevittigheden tog det som et taknemligt Emne. Særlig kendt er Historien hos Feilberg, der lader en deltagende Mand spørge en saadan Stakkel, der bad om lidt til det brændte Hus: »Hunær brænd 'et faar dej?« — »Ja, de er ett brænd ino; men vil Guj, saa ska hun fyt' o tekommend' Wonsda At termeja!«

Ulykkelige Ildebrande overgik dog saa mange, at blandt alle Tiggerbreve er Brandvidnet det, der oftest forekommer i Tingbogen.

De ældre Brandvidner er knappe i Formen. Følgende, udstedt paa Kærgaards Birketing 24. Jan. 1612, kan tjene som Eksempel: »Oluf Christensen i *Vrøgum* tog et Tingsvidne efter 12 Mand, som vond med ham, at 8 Dage før St. Mortens Dag afbrændte der for ham 18 Fag Salshus med Korn og andet derudi.«

Men Vidnerne bliver snart fyldigere ligesom de øvrige Tiggerbreve. Fra Torstensonskrigen kan nævnes

følgende, læst paa Vester Herreds Ting 2. Nov. 1644: »Peder Sørensen i Gammelgaard (Ovtrup Sogn), Chr. Jessen, Lundager (Lunde Sogn), Søren Jepsen, Henneberg (Henne Sogn) og Thue Nielsen, Raterp (Ovtrup Sogn) vond, at nu i forleden Sommer 14 Dage efter St. Hans satte Fjenderne Ild paa Søfren Christensen i *Tebelgaard* (Henne Sogn) hans Hus og Gaard, saa at det ganske blev forbrændt, med hvis (hvad) han fattige Mand havde udi Forraad at underholde sig med (og) sin fattige Hustru og Børn, og nødes til at besøge Gud og godt Folk om Hjælp udi Jesu Navn.« Søfren Christensen tog Vidnet.

Samme Aar brændte endnu et Par Gaarde i Vester Herred. 24 Mænd vidnede, at »i næst forleden Foraar da er der opkommen Vaadeild i den danne Kvinde Maren Jeskone saavel som hendes Søn Jacob Jensen i *Gedbjerg* (Aal Sogn) deres Gaard og Hus, ganske forbrændt al Salshus med 8 levendes Høvder, nemlig 5 Køer og 3 andre Nød, saavel som andet Husgeraad, som de Godtfolk havde udi Huset, saa de derover haver dræbt en stor Skade og Ulykke formedelst samme Ildebrand, hvilket vores sandfærdige Bevis og Kundskab, vi ikke kunde eller nægte ville.« — Ogsaa hos Nis Pedersen i *Skødstrup* (Aal Sogn) var der opkommen en Vaadeild, der »ganske forbrændte« hans Hus, saa han »er derover kommen i stor Armod og Skade og kan ikke komme tilrette, med mindre han jo nødes til at aarsage Gud og godt Folk om Hjælp i Jesu Navn.« — De to Brandvidner staar indført Side om Side i Tingbogen for 9. Nov. 1644. Fra 22. November til 8. Marts holdtes der ikke Ting »formedelst Suenskens Indfald«, skriver Skrивeren 8. Marts, og han fortsætter: »vil derfor nu udi Jesu Navn indtegne i denne Bog indtil videre . . . saavidt den kan

tilstrække.« Og til de første Sager hører et Brandvidne fra *Vittarp* (Ovtrup Sogn).

1650 er der atter et Par Brandvidner, et fra *Vrøgum* og et fra *Kvong*. Sidstnævnte lyder paa, at 25 navngivne Mænd vidnede under Ed, »at det er dennem alle fuld vitterligt udi Guds Sandhed, at i Dag 8 Dage, da er der opstaaet Ild udaf Vaade i den fattige Dannemand Mads Laussens i Quang hans Salshus og den ganske forbrændt med Mestenpart af al hans Hø og Korn, Boskab og andet hvis Husgeraad, som han fattige Mand havde, saa han en ganske ringe Ting fik reddet deraf, saa at han fattig Mand derover fik en stor Skade og kan ikke komme til Rette igen, med mindre han er jo storlig foraarsaget at søge Hjælp hos Gud og Godtfolk udi Jesu Navn.«

Atter det følgende Aar viser Tingbogen 3 Brandvidner fra Herredet, alle fra *Oksbøl* (Aal Sogn). Det sidste var særlig ynkeligt. 20 Mænd vidner, at Ilden opstod 3. Paaskedag i Volle Madsens Salshus »under Prædiken og Gudstjeneste, da Folket var i Kirken, og ingen var, som kunde redde det, og da ganske forbrændte alle hans Gaards Bygninger, Gode og Gods med hvis Husgeraad, han fattige Mand havde, saa at den Tid, Folk kom af Kirke, laa det udi Aske, og ikke han havde da til sig, sin fattige Hustru og Børn et Maaltid Mad at fortære, hvorudover han er kommen i største Skade og Armod og er højlig tilfornøden at besøge Gud og godt Folk om Hjælp i Jesu Navn.«

Smedene var naturligvis særlig udsatte for Ildebrand. Tingbogen for 1652 nævner et Eksempel fra *Kærup* i *Janderup Sogn*. 17 Mand vidnede, »at ved Ribe Markeds Tide nu sidst forleden er der om Nattetider udi Mørke og Mulm ud af Vaade og Vanlykke op

tændt Ildebrand udi den Dannemand Christopher Smed i Kierup hans Smedje, og da der ganske forbrændt den med Bælge og andet Redskab«, saa den fattige Mand maatte ogsaa gaa i Jesu Navn.

Paa Snapstinget den 10. Jan. 1657 indtraf der det sjældne Tilfælde paa Vester Herreds Ting, at fire brandlidte, nemlig Søren Hansen i *Hillerslev* (Janderup Sogn), Niels Hansen i *Vejrs* (Aal Sogn), Jens Persen i *Vrøgum* og Chr. Gundersen i *Hosterup* (Houstrup, Henne Sogn) samtidig »paa egne Vegne i Dag for Dom æskede og begærede et uvildigt, sandfærdigt Kundskab og Bevis af øvrige Herredsmænd, som her i Dag tilstede var, anlangendes den skadelige Tilfald de fattige Mænd udaf Ildebrand er vederfaret.« 26 Mænd vond da alle »endrægtelig«, at deres Huse var brændt af Vaadeild, »saa de ikke kunde komme til Rette med Næring og Bedring, med mindre Gud allermægtigste, fromme Øvrigheder og gode Kristne miskundelig viser dem noget vel Behjælp.«

Hen i 1700'erne bliver Brandvidnerne endnu fylldigere. Der kommer nu nøjagtig Tidsangivelse med Dato og Klokkeslæt. Det sidste kunde dog angives ved en Vending som »sidst om Aftenen, da Dag og Nat vilde skilles ad«. Der fremdrages ofte flere Detaljer, og der fremstilles Vidner til selve Branden. I Reglen er der stadig den samme malende Fremstilling af de Forhold, der kan vække Folks Medlidenhed.*)

Efter 1792, da der blev oprettet en Brandforsikring for Landbygninger, kunde det kun undtagelsesvis tilledes »at tigge til Brand«.

*) Herpaa findes der Eksempler i mine Bøger Øster Horne Herred S. 300 og Ovtrup Sogn S. 425—30.

KILDER:

M. H. Nielsen: Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid. Rørdam: Danske Kirkelove. V. A. Secher: Forordninger og Recesser. Ny kirkehistoriske Samlinger III. Ribe Landemodeprotokol 1684^{15/10}. Kærsgaard Birks Tingbog 1612^{24/1}, 1621^{5/10}. Skads Herreds Tingbog 1640^{31/3}. Vester Horne Herreds Tingbog 1633^{13/4}, 1644^{2/11}, 9/11, 1645^{8/3}, 1649^{13/10}, 1650^{28/9}, 7/12, 14/12, 1651^{11/1}, 25/1, 30/8, 1652^{9/10}, 1657^{10/1}, 1662^{17/5}.

Ho—Oksby Sognes Skolefundats.

Af J. Andreassen.

Der er allerede fremdraget mange Skolefundatser fra vor Folkeskoles Grundlæggelse efter Forordningen af 1739. De fleste ligner hinanden overmaade meget. Fundatsen fra Ho—Oksby indtager dog paa mange Punkter en Særstilling. Ligesom Sognene har den sit eget Ansigt, forskellig fra Amtets øvrige. Der er derfor Grund til at fremdrage den her.

Af Fundatsen for Ho fremgaar der det interessante, at der, ogsaa før Loven befalede Skoler oprettede, havde været drevet Skoleundervisning i Ho, bl. a. heder det, at skolesøgende Børns Forældre »som forhen» maa betænke Degnen med en Potte Mælk. Og naar det hedder, at nogle søfarende Folk i Byen forlanger, at deres Børn ogsaa skal gaa i Skole om Sommeren, viser det en Skoleinteresse langt ud over det almindelige paa Landet i den Tid. Ogsaa i Oksby ser vi, at der har været holdt Skole, før Loven kom, og at Sognet allerede da var inddelt i 4 Distrikter. Fundatsen stadfæster i Virkeligheden Forhold, der allerede var i Gang. Endvidere ser vi ogsaa, at Fundatsens Forfattere, Sognepræsten N. Arctander Kingo, Proprietæren R. Bundesen til Søvig og endnu en Mand, af Hensyn til de fattige og vidtstrakte Sogne (Ho og Oksby er Danmarks femtestørste Pastorat i Udstræk-

ning; men har kun faa Indbyggere, f. T. ca. 1000) søger at formindske den Løn, Degnen kan tilkomme efter Forordningen, men Approbationspaategningen viser, at Stiftsøvrigheden nok godkender Fundatsen, men dog sikrer Degnen hans retmæssige Løn. Han skal ikke snydes.

Nedenfor gengives Fundatsen i sin Helhed efter et Dokument i Ho Præstegaards Arkiv.

»Deres Excellence,
Hr. Velbaarne Hr. Geheimeraad von Gabel,
Stiftsbefalingsmand,
Amtmand over Riberhus Amt.
saa o:
Højædle og højærværdige Hr. Biskop Brorson.

Det har behaget hans Majestæt Kongen ved aller-naadigste Plakat af 29. April sidst afvigte Aar at forandre og moderere de Omkostninger, som ved den allernaadigste Forordning af 23. Januar 1739 var paa budet udi de danske Skolers Indrettelse og i Særdeleshed yderligere at forklare højtbemeldte Forordning derhen, at det ikke er Hans Majestæts allernaadigste Villie, at Skoler skal bygges, og Skoleholdere bekostes, hvor det ikke formedelst Byers og Stæders Vidtløftighed og Almuens Vanmagt kan være til Nytte, men at det paa den bedst mulige Maade maatte indrettes saaledes, at . . . Hans Majestæt Kongens allernaadigste Øjemærke udi dette gudelige Værk dog kunde naa sit fuldkomne Maal.

Saa efterdi der bevislig ikke til nogen Nytte kan blive eller bygges uden een fastsat Skole udi de tvende Sogne Hoe og Oksby, og hvilken være udi Hoe By, fordi det ene Sogn ligger saa vidtløftigt adspredt imellem Sandbakkerne henved 3 à 4 Mil i Circumference

af lidet Hartkorn, sandet paa hver Sted og en fattig Almue, som hverken formaar de opsættende Skolehuse siden at holde vedlige, mindre at lønne saa dygtige og stændig værende Skolemestre, som den naadigste Forordning befaler, men i dens Sted maa have der flere og udsøge de af Almuen, som med Præstens Forevidende findes bedst tjenlig dertil, og dog en Part har noget andet at nære sig af, naar Skoletiden, som herefter meldes, er forbi. Thi naar Børnene blive saa store, at de skal til Konfirmation, maa de dog nogen Tid tilforn ved Præstens og Degnens Undervisning dertil præpareres, ligesom de og desmidlertid desoftere af dem maa overhøres.

Haver da underskrevne som største Lodsejere med Sognepræsten været forsamlede for ifølge højbemeldte allernaadigste Plakats bydende og højstsammes Efterlevelse at overveje og regulere, hvor den faste Skole for det ene Sogn skal bygges og bestandig skal holdes, saa vel som og, hvor mange Omgangsskoler og Skoleholdere for det andet Sogn, og hvad Løn enhver efter Almuens fattige Tilstand kan nyde med videre, som derved er at erindre, nemlig:

Hoe Sogn.

Siden dette Sogn, som alene bestaar af 53 Td. 3 Skp. 3 Fd. og 1 Album Hartkorn, ikkun bestaar af een By, fornævnte Hoe, undtagen en liden Gaard af 2 Beboere, vester Bredmose og 3 Huse, Almose og Sønder side kaldet, saa vil da for samme være en fortsat Skole udi bemeldte By Hoe, hvilken af Degnen maa holdes Vinter og Sommer, formedels der findes nogle søfarende Folk i denne By, der forlanger at have deres Børn i Skole ogsaa om Sommeren, item lære dem noget at skrive og regne. Og kan da tillige den Gaard

af Oksby Sogn, øster Bredmose, som haver nærmere til samme end til nogen af Omgangsskolerne i deres eget Sogn.

Denne Skole vil da være ved Kirken, og som Degnen til disse Sogne ikke med Degnebolig er forsynet, men bor i et godt Hus paa et andet Proprietærgods, ved hvilket vi vil gøre Tilbygning af Skolestuen, ikke er Rum til et eneste Fag, saa maa Kirkens Patron først lade indrette en Degnebolig for Degnen, hvor bekvemmeligst kan falde for Skolehold, skal de fornødne Fag til en Skolestue blive vedbyggt og behørig indrettet, som eragtes vil være 4 Fag.

Lønnen belangende. Da siden der udi Anexet for medels det vidtløftige og adspredte maa være saa mange Steder Skoleholdere, og til hvilken Belønning intet svarer eller afgaar, men nyder sin fulde Degneindkomster af begge Sogne, saa kan han ej heller videre tillægges hverken af Kassen eller Lysepengene for Skoleholdet i Hoe Sogn, end som sædvanlig Skoleløn af den skolesøgende Ungdom 2 Sk. ligelig af hvert Barn, der læser i Bøger, og 3 Sk. af dem, som regner eller skriver, de fattige dog undtagen, som ere fri, item af hver Mand, som sidder for Gaards Parter og haver Heste og Vogn, leverer ham et forsvarligt Læs Tørv til Vintervarme for Børnene udi Skolestuen, enten de have Børn eller ikke. Derforuden nyder han af Ungdommen, som skal præpareres til Konfirmation — hvilket han ingenlunde maa vægre sig ved at udsdervise af begge Sogne — ugentlig 2 Sk. danske af hvert Barn.

Og da Græsningen falder saa knap ved denne By, at ingen har noget at overlade, ja, mange ikke har det fornødne, de kan hjælpe sig selv med, men maa lade deres Kreaturer gaa paa Forten, kan ej heller

Degnen Græsning til en Ko tillægges, men enhver derimod, som har Børn, der søger Skolen, maa som forhen betænke ham med en Potte Mælk undertiden, siden ingen Lejlighed er for ham at holde en Ko.

Oksby Sogn.

Formedels dette Sogn, som forhen er meldt, ligger saa vidtløftigt adspredt, kan dette ikke være til nogen Nytte, at Skolehuse i samme bygges eller opsættes, ligesom det ej heller er den fattige Almue muligt nogen stændig Skoleholder at holde, eller længere end de 4 Vintermaaneder fra Oktober Maanedes Udgang, da Rugsæden er lagt og Kreaturerne indtaget, og (til) Februar Maanedes Udgang, da baade Vaardyrkning og med deres Fisketøjers Tilrettegørelse begynder. — Men i det Sted vil der være ligesom forhen 4 Omgangs-skoleholdere, nemlig een udi Mosevraa for samme liden By og næstliggende Steder i Bordrup, hvilke vil lejes en Stue til hos en af Beboerne, som falder bekvem for Børnene at gaa til fra begge Sider.

Den anden i Vejers, hvortil ogsaa en Stue vil lejes paa det bekvemmeste Sted i Byen for de skolesøgende at gaa til.

Den tredie udi vestre Grandelaug i Oksby, hvor Børnene fra Blaavand og Vandflod med nogle af de fra vester Oksby Grandelaug søger.

Den fjerde et Sted i øster Oksby, hvor nørre Oksby, Hvidbjerg og bemeldte øster Oksby Børn kan gaa til.

Skolelønnen anbelangende: Da siden de to Distrikter Mosevraa og Vejers ikkun er to smaa Byer af ringe Hartkorn og bekvemmelig kunne behjælpe sig med een Skoleholder for begge Byer, men som det ikke er gørligt, formedels bemeldte Byer ligger næsten en Mil fra hverandre, ja, over en stærk Mil fra de

andre Distrikter i Oksby, og derfor maa uforbigænelig hver have en Skoleholder, som kan være en Husmand der i Byerne eller en anden Person, som Præsten dertil finder tjenlig, og desaaarsag ej kan tillægges Løn udi rede Penge uden hver 4 Rdl. og til Indgangspenge 4 Sk. af hvert Barn, de fattige undtagen, som ere fri, desuden et forsvarligt Læs Tørv af hver Mand i Skoledistriktet, som har Heste og Vogn, enten de har Børn eller ikke, til Ildebrand og Vintervarme, og at han derimod Skolen forsvarlig varmer.

De andre tvende Skoleholdere i Oksby skal nyde for 4 Maaneders Skolehold, siden der er flere Børn og Ungdom end i Vejers og Mosevraa, hver 5 Rdl. og 2 Mk. i rede Penge samt 4 Sk. af hvert Barn til Indgangspenge, som søger deres Skoler, item et forsvarligt Læs Tørv af hver Mand, som har Heste og Vogn, enten de har Børn eller ikke, til Skolestuen at holde varm, — til Skoleholder samme Steder kan der optages som forhen en Husmand eller en anden skikkelig Person, som Præsten dertil kunne tjenlig agte, siden bemeldte Skoledistrikt ikke, som før er meldt, formaa at lønne dygtige og stændigværende Skolelærere.

Til bemeldte Skoleholderes Løn samt til Bøger for fattige Børn henlægges Lysepengene af begge Kirker, samt hvis af Multpenge i begge Sogne kan falde, item 4 Sk. af hver Td. Hartkorn Konge og Kirke-tiende, samt Præstegaardens Takst, og hvad samme da ikke kan udgøre til fyldest Betaling, siden Skoleholderen ej videre som meldt maa fordre eller begære af den skolesøgende Ungdom, skal videre dertil blive lignet paa Lodsejerne af Skoledistriktet, som igen kan tage Refusion af deres egne Bønder og Tjenere.

Ved Skoleholdet for begge Sogne maatte erindres:

I. at ingen tager de Børn i Tjeneste, som ej har været til Alters, paa anden Maade og Vilkaar, end at de skal holde dem i Skolen, den Tid om Aaret Skole holdes, som er fra Oktober Maanedes Udgang i Oksby Sogn og (til) Februar Maanedes Udgang, og i Hoe Sogn ligeledes i bemeldte Tid. Anlangende de Børn, som ej har været til Alters, hvilke om de ej har mere Tid formedels Tjenester at undervises i Skolen i Hoe, da uforbigængelig skulle søge Skolen i bemeldte Maaneder, dog Hyrderne undtagne, som skal vogte Faarene, hvilke dog søge Skolen, naar det er Indlukkensvejr, og i Fald Husbonderne, som have samme Børn i Tjeneste, ikke holder dem i Skole, skal de svare for hver Uges Forsømmelse til Skolekassen 4 Sk. danske, som for de skyldige udpantes.

II. Dersom Forældrene forsømmer at lade deres Børn over 8 Aar gammel flittig søge Skolen, naar Skole holdes, skal de bøde for hver Dag, de uden lovlig Undskyldning, enten Børnenes Helbred eller Virkelighedsforhindring, udebliver, til Skolekassen 2 Mk., som skal pantes af den, som holder Kassen.

III. De smaa Børn, som ej kan søge Skolen, bør Forældrene som sædvanlig om Vinteraftener lære dem A B C, Fader vor, Bordlæsning, Aften- og Morgenbønner, samt videre saavidt de selv kan, og Børnene kan fatte, indtil de opnaar den Alder og de Kræfter, at de kan søge Skolen. Og paa det Forældrene ej skal finde Lejlighed til Efterladenhed i denne deres største Pligt, saa bør de være forbunden at møde med samme deres Børn udi den ugentlige Katekissation, som sker i Skolerne af Præsten, at han der kan erfare, hvorledes de vegilerer for samme deres Børnelærdom. Og hvis han der finder deres Brøst, bør For-

ældrene at bøde til Kassen for hvert Barn, der saaledes er forsømt, 4 Sk., som fra dem udpantes.

Siden det er kuns en kort Tid, at Skolen kan holdes i Oksby Sogn, saa maatte det anses for nyttigt som fornødent for Ungdommen for at holde udi Erindring, hvad de i Skolen havde lært, at Degnen ugentlig efter Loven gaar om i Byen i bemeldte Sogn, den Tid om Aaret, Skolen ikke holdes, for at overhøre Ungdommen, hvorom i Kirken næste Søndag kan advares tilforn, hvad Tid paa Dagen, og hvad Sted i Byerne Børnene bekvemmeligst kan samles, som om Sommeren kan ske, naar Kreaturerne formedelst Hede løber hjem og nogen Tid bliver indestaaende, da han af de faa Timer kan betjene sig til de unges Undervisning. Skulde Degnen heri findes efterladen, skal han for hver Uges Forsømmelse, naar han ikke har anden lovlig Forfald, bøde 1 Mark dansk til Skolekassen, som fra ham udpantes.

Saaledes i Overværelse af Præsten og i Betragtning af denne Egns — især Oksby Sogn — slette Vilkaar og vidtløftige Situation paa det bedste og bekvemst for disse Sognes Almue af os overvejet og reguleret, hvilket dog alt henstilles til højbemeldte Deres Excellencer Stiftsbefalingsmands og Hans Højærværdigheds, Hr. Biskoppens nærmere forventende naadigste Approbation.

Hoe d. 3. Juni 1741.

N. Arctander Kingo. R. Bondesen. Martin Lasse (?).

Approbation.

I bemeldte Skolefundats for Hoe og Oksby Sogne bliver saaledes aproberet, at Degnen forretter Skoleholderiet i Hoe Sogn, og nyder derfor efter Forordningen til Ildebrand et Læs Tørv af hver Mand, enten

de har Børn eller ikke, item fri Græs og Foder til en Ko og 4 Faar samt aarlig Løn 6 Rigsdaler foruden Indgangspenge af Børnene, og forskaffer Kirkens Patron Degneboligen, men Skolestuen tilbygges af Lodsejerne.

Angaaende Oksby Sogn, da forholder det sig med Skoleholderiet ialt efter Fundatsen, dog saa, at Lønnen i begge Sogne, som overstiger Lysepengene af fornævnte Sognes Kirker — men ikke paa Konge- eller Kirketiende — reparerer paa Sognets contribuerende Hartkorn.

Bramminge og Ribe d. 6. December 1741.

C. C. v. Gabel.

H. A. Brorson.

/ Petersen.

Af Nørre Grisbæk Bys Historie 1620—1700

Af M. A. Ebbesen.

Den gamle Selvejerslægt.

Efter de store Bondeoprør og især efter det sidste forud for Reformationens Indførelse, var det smaat med Selvejerbønder, saavel i Vestjylland som andre Steder. Hele Landsbyer var efter den saakaldte Grevens Fejde overgaaet i Statens Eje og afhændedes senere til Lensmænd og Herremænd. Enkelte Byer havde dog holdt sig fri, vel sagtens fordi man ikke kunde bevise deres Andel i Oprøret, eller de virkelig ikke havde deltaget i det. Til de sidstnævnte Landsbyer hørte Nørre Grisbæk i Gørding Herred. Saa sent som lige før Enevældens Indførelse 1660 havde endnu ingen Herremand faaet Lov at faa Indflydelse her, og netop paa den Tid havde en gammel Slægt hele Landsbyen i Eje.

Ordet Landsby er maaske dog for stor en Benævnelse for de to Halvgaarde, som dengang udgjorde Nørre Grisbæk, der oprindeligt kun bestod af en Helgaard. Men som det saa ofte var Tilfældet i gammel Tid, levede der flere Familier paa en Gaards Tilliggende. Det er helt interessant og giver et godt Indblik i Datidens Ejendomsforhold at betragte de for

skellige Ejendomsoverdragelser i Tiden før og efter 1660.

Mandag d. 15. Juli 1622 skødede Niels Madsen i Molvad den halve Part af Grisbæk Bondegods til Jørgen Pedersen, Grisbæk, der i Forvejen ejede den anden Halvgaard. Det nævnes i Skødet, at Niels Madsen har købt den omhandlede Part af Anne Knuds i Helle, der var barnefødt i Grisbæk. Denne Handel blev Indledningen til en lang Række Transaktioner. Jørgen Pedersen fik ikke Lov at glæde sig over Købet i ret mange Aar. Hvornaar han døde, vides ikke med Bestemthed; men d. 10. Jan. 1631 var hans Enke Sidsel, blevet gift igen, idet hun den Dag tilskødede sin Mand, Eske Sefrensen (Sørensen) Fjerdeparten af Nørre Grisbæks Tilliggende, altsaa Halvdelen af den ene Halvgaard. Den anden Halvgaard tilhørte stadig Jørgen Pedersens Arvinger. I de kommende Aar købte Sidsel og Eske sig fri af disse Arvinger. Den 4. Juni 1649 erhvervede de saaledes den Part, som Søren Madsens Hustru i Jerne, Maren Jørgensdatter, skulde arve efter sin Fader Jørgen Pedersen og sin Broder Peder Jørgensen, og d. 31. Okt. 1653 købte de den Arvepart, som Grume Jørgensen i Tvile kunde tilkomme efter hans Fader, Jørgen Pedersen og sine to Brødre Peder Jørgensen og Christen Jørgensen, samt den Arvepart, der tilkom Maren Jørgensdatter efter sidstnævnte Broder.

Eske Sørensen og Sidsel havde nu hele Grisbæk i deres Besiddelse. Sidsel overlevede imidlertid ogsaa sin anden Mand, og i 1662 overdrager hun, der nu kaldes Sidsel sall. Eskes, den ene Halvgaard til sin Datter, Karen Eskesdatter. Datteren tilskødede samme Dag Halvdelen af denne Halvgaard til sin Mand, Jens Hansen af Grisbæk. Den Tilskødning var en

Formalitet, der udøvedes ved hvert Giftermaal af Hensyn til Arvingerne.

Et Par Aar før, d. 3. Sept. 1660 havde Sidsel tilskødet den anden Halvgaard til sin Søn, Jens Eskesen, der samtidig tilskødede Halvparten af den til sin »troloufuede Fæstemøe, Karen Eskesdatter«, Datter af Eske Thygesen i Vejrup. Der sad nu to Husfruer af samme Navn paa de to Gaarde.

Det ser ud til, at de mandlige Medlemmer af Jørgen Pedersens Slægt var lidet levedygtige. Selv blev han vel næppe ret gammel, og de to Sønner Peder og Christen Jørgensen døde begge som unge. Kun Sønnen Grume og Datteren Maren naaede at faa Fod under eget Bord. Eske Sørensen og Sidsel havde foruden den omtalte Datter, Karen Eskesdatter, fire Sønner, nemlig Jens Eskesen, Niels Eskesen, Peder Eskesen og Christen Eskesen.

Selvejrerretten gaar tabt.

Tiderne omkring 1660 var vanskelige at komme igennem. Mange frie Bønder, der ellers havde klaret enhver sit, kom i stor Gæld. Skatterne var høje og Indtægterne kun smaa. Det begyndte tilsyneladende ogsaa at gaa tilbage for Slægten i Grisbæk. Paa en eller anden Maade kom man omkring 1660 i et vist Afhængighedsforhold til Endrupholm, vel sagtens ved Optagelse af et Laan. I 1659 fik Jørgen Kraghs Enke oprettet et Pantebrev paa Bondegodset i Grisbæk. Dette Pantebrev fik kongelig Stadfæstelse og gik i Arv til Endrupholms forskellige Ejere, først Erik Kragh og senere til hans Enke, Vibeke Rosenkrantz. Da den usympatiske Provstiskriver Niels Nielsen i 1686 blev Ejer af Endrupholm, kom Pantebrevet ogsaa i hans Besiddelse, og nu var det forbi med Friheden. Alle

rede samme Aar stævnes Jens Hansen og Niels Nielsen af Grisbæk for Skads Herredsting for »som de indbilde dem deris paaboende Gaarde at skulle være Selfeyer Bøndergaarde og efter Lofuen ville tilholde sig fri for Hoveri«. Paa Gørding Herredsting, hvor under de retmæssigt hørte, dømte Herredsfogeden, Andreas Saabye, dem til at forrette Hoveri som alm. Fæstebønder; men de appellerede til Landsretten, og for en Gangs Skyld fik den snu Prokurator-Herremand, Niels Nielsen, sig en Næse, idet Viborg Landssting den 3. Nov. 1686 afsagde følgende Dom: »Saa og eftersom Jens Hansen og Niels Nielsen fremlægger adskillige gamle, saavelsom andre Skiøder og Breffue, hvoraf det ses, at Mand efter Mand her hafuer arfuet og en Del sig tilkøbt deris paaboende Grund, Huse og Ejendom, og en Del samme Huse, Grund og Ejendom til Tinge, førend de blefue solgte, loubundne: Thi kand bemeldte Jens Hansen og Niels Nielsen, eftersom de efter slig befunden Beskaffenhed formenes at være Selfeyere, ike tilkendes pligtig at være, mere Arbejde at giøre, end Kongelig May's Lov dennem tilholder og for videre forskaanit være. Og bør Herredsfogedens Dom ey herudi at komme dennem til nogen Besværing, men som udømte at være.«

De to Selvejere har sikkert glædet sig over Sagens Udfald; men med deres Økonomi var det saa som saa. Her havde Herremanden den lange Ende, og længe varede det ikke, før de alligevel maatte krybe til Korset og afstaa Selvejerretten. Fredag d. 3. Febr. 1688 vidnede nemlig 8 Dannemænd paa Gørding Herredsting med deres Helgens Ed »at de hørde och saa det her i Dag for Retten fremkom Jens Hansen och hans Hustru, Karen Eskesdatter, och Niels Niel-

sen och hans Hustru, Karen Eskesdatter och bekiende och tilstod, at de med deris fri Vilje och samtlig indbydis velberaad Hou och Samtøcke fra dennem och alle deris Arfvinger och til velbemelte Niels Nielsen paa Endrupholm och hans Arfvinger haver solt, skøt och afhændit, saasom de och hermed aldelis sælger skødder och afhænder fra dennem til merbemelte Niels Nielsen och hans Arfvinger ald forn. Nørre Grisbæk Bundeskyld med Selfeyer Bønders Rett och Rettighed, saasom dennem derudi tilhører och berettiget er, nemlig enhver af dem en Fjerdepart i samme Gaard efter deris Skjøders och Adkomsters Formel ding.»

Hermed var det uigenkaldelig Slut med Selvstændigheden. Vel blev baade Jens Hansen og Niels Nielsen boende paa de to Gaarde sammen med deres Hustruer og efter dem deres Børn; men i Stedet for Skøder maatte de nu nøjes med Fæstebreve, og de maatte ligesom Bønderne i de omliggende Landsbyer stille til Hoveri paa Herregaarden og erlægge den dem paalagte Landgilde. Mod Tidernes Ugunst var Kampen forgæves.

Som en talende Illustration til de sørgelige Kaar for Landboerne kan opføres to Takseringer af Godset i Grisbæk. Den første er foretaget i 1662, altsaa lige efter Svenskekrigene, den anden i 1675. Ved Takseringerne opregnes følgende Effekter:

1662: 11 Fag Salshus med Loft, nok 9 Fag Hus, 3 Fag Quisthus, 3½ Fag Laadehus, nok 12 Fag Vestenhus, item 12 Fag Østenhus, Vognredskaber, Plougrredskaber, et Egeskab i Stuen, en Egeskifue (Bord), nok en Egeskifue, en liden Skifue, et gammelt Underbord, et malet Skab, en Valke, 2 Ølkar, et Dejenstrou, to Qvernstene, et Sold, en Skæppe, en Kjælske,

en Rist, 6 Segl, en gammel Hjølle, en Flødebøtte, en Streep, en Trou, en Anker, to gamle Kurve, en Sauge, en Skifue i Køkkenet, et gammelt Skab, et gammelt Landbord (Langbord?), tou gamle Stoule. Hele Gaarden vurderes efter Fradrag af Gældsposter til 384 Dl.

1675: 12 Fag Salshus, med Loft over tre Fag, tre Fang Quisthus, 10 Fag Laadehus, som alt er gammelt og broden, med noget løst Træ, som dertil skal forbruges, Vogns og Plougredskaber (gammelt och forsleet, ubrugeligt til Haabe) en liden Egeskifue i Stuen, et gammelt Underbord (forsleet og musklet) en liden gammel LandSkab af Fyr, en gammel Støcke Forsklædning til en Seng, et ubrugeligt Ølkar, en Flødebøtte, to gamle Stole, en Streep, en Spand, en Øltønde, en Kjelske i Skorstenen, Sengeklæder til dagligt Brug (gammelt og forsleet til Haabe), en hjelmet Kou, en sort Kou, en sort Kvie, en rød hjelmet Stud, en sort Svin, en sort uskaaren Hest, en brun Hoppe, en gammel brun Hest. Efter Fradrag af Gælden er der et Underskud paa 121 Dalere.

Selv om den første Taksering gælder hele Gaarden og den anden kun den ene Halvgaard er Tilbagegangen slaaende. Ved den første Taksering er Gaarden ganske vist ribbet for Besætning, hvad saa godt som alle Gaarde var efter Krigen; men der var dog en vis Velstand, især paa Bygninger. Ved den anden Taksering er alt i Forfald. Med Hensyn til de tre Fag »Quisthus«, der opføres begge Steder, er der næppe Tale om det, man nu forstaar ved Kvist. Kvist betød oprindeligt noget tvedelt, noget fra Stammen udgaaende, altsaa en Vinkelbygning.

Strid mellem Grisbæk og Terpling Bymænd.

Den 23. September 1697 oplevede Skads Herreds

ting en af sine store Tingdage. Foruden samtlige Beboere i Terpling og Bolding, samt en Del fra Grisbæk — hvilke alle ved den Lejlighed fik sig en Udenherreds-Rejse — var følgende Personer tilsagt som Vidner ved en enkelt Sags Behandling: Ritmester Steensen til Lystaggergaard ved Fuldmægtig Anders Gregersen, Amtmand Jørgen Skeel Due til Sønder-schou ved samme Fuldmægtig, Herredsfoged Andreas Nielsen Saabye af Gørding Malt Herred, Hans Nielsen i Fuglsig, Dorte Povlsdaatter i Faaborg, Anne Jensdaatter i Faaborg, Mikel Jespersen i Aarre, Bodil Jepsdaatter i Aarre, Iver Kristensen i Rodebech, Peder Lauridsen i Aalunde, Mette Hans Hansens i Jyllerup, Jens Jepsen i Gjethede, Mads Tomsen i Opsneum, Kristen Sørensen i Fuglsig og Key Jacobsen i Grimstrup. Naar dertil kommer de otte navngivne Stokkemænd og de øvrige Retspersoner, vil man forstaa, at der den Dag har været ret livligt paa den ensomt beliggende Tinghede.

Sagen var, at Bymændene i Nørre Grisbæk var blevet uenige med Grandelaugene i Bolding og Terpling ang. Grisbæk Jorders Udstrækning mod Øst. Striden havde allerede raset en Tid. Bl. a. havde Grisbækmændene lagt Beslag paa nogle Kreaturer, som Terpling Bymænd havde ladet græsse paa de omstridte Omraader. Sagen var dengang blevet afgjort paa den Maade, at Terplingmændene i Overværelse af Herredsfogeden for Gørding Malt Herred, som var deres Husbond, og Niels Nielsen til Endrupholm havde beset Skelstenene mellem Grisbæk—Terpling og Bolding Jorder, og efter at de havde lovet aldrig mere at lade deres Fæ græsse paa de omstridte Omraader, havde de faaet Kreaturerne udleveret uden Vederlag. Dette skete d. 20. Maj samme Aar; men Striden ul-

mede stadig og nu ønskede Niels Nielsen paa Grisbækmændenes Vegne at føre et mandsstærkt Tingsvidne paa deres og hans Rettigheder.

Efter de sædvanlige Formaliteter med Stævningernes Prøvelse og Edsaflæggelse afhørtes Vidnerne. I Stedet for Dorthé Povlsdatter og Anne Jensdatter i Faaborg mødte Kristen Klausen og Frands Hermansen, begge af Hjortkjær, og vidnede under Edsaflæggelse, hvad de to sygemeldte Kvinder havde vidnet for dem. Dorthé Povlsdatters Vidne lyder som følger: »Da vandt og bekjendte hun for dem, at hun er 85 Aar gammel og kunde mindes 65 Aar og kom til Grisbæk at tjene, 3 Aar førend den første svenske Indfald her i Landet, og tiende hun der i 7 Aar derefter. Udi sidste svenske Tid og Indfald her i Landet kom hun til Grisbæk Borg at boe, og boede hun der først udi 3 Aar, og siden — nogle Aaringer derefter — udi 10 Aar. Og tilstod og bekiendte hun, at hende fuldt vitterligt var, at bemeldte Nørgribæk Mark er en ensom Mark paa den Øster Side for dend Eng, kaldis Borre Eng, og grønne Foerte, kaldis Borre Foerte, liggende Norden for samme Eng og strecker sig ligge langt som Engen til Øster. Og var en gammel Digge og Halgrøft der Østen for op fra Bolding Bæk og ganger til Nør og noget til Nordvest med en liden Rende. Derudi staar en Sten, noget beder til Nør og Nordvest derfra staar en stor hvid Sten udi Vester Side (af) Bolding Hvidmose, kaldis Markskieelsteen. Bemelte gamle grobe, Digge og Steene havde altid været kaldit for rette Markskieelsteene paa Østre Side Nørregribæk Mark og imellem Bolding Mark, og at forne Eng med den grønne Foerte og Heede der Norden ved, som kaldis Borre Eng og Borre Foerte, beliggende Østen ved Grisbækborre og

alt Vesten og Norden for gamle Digge, Grob, Rende og Skieelsteene alene hører og ligger til Nørregrisebæk, og at ingen andre hafuer nogen Fællig eller Rettighed der udi. Ydermere vandt og bekiendte hun for dem, at imidlertid hun boede udi Grisebækborre og hafde den af Grisebæk Beboere i Leje, da forundt de hende derfor at bruge formelte Eng og grønne Foerte Østen for Huset og indtil ofuenbemelte Markskieel, hvilket hun auflet og brugit med Hjølæ og River hjem til samme Huus og ellers brugte det til Græsning, og imidlertid hun tiente i Grisebæk og siden boede i Grisebækborre, da var herfra kast og ellers graven Klyene udi den Mose, kaldes Bolding Mose, som Bolding og Terpling Byers Beboere nu omtvistis.α

Alle de efterfølgende Vidner fremkom med samme Forklaring, hvorfor det ikke er nødvendigt at gengive mere af de lange Afhøringer. Der blev for Retten oplæst et skriftligt Vidnesbyrd fra Anna Frands Hansens i Lille Darum. Dette Vidnesbyrd søgte Terpling Beboeres Fuldmægtig at gøre ugyldigt, fordi det ikke var skrevet af paagældende selv, og desuden var hun nær beslægtet med en af de implicerede, idet hun var Søster til den tidligere omtalte Jens Eskesen i Grisebæk. Herredsfogeden erklærede dog Udtalelsen for gyldig.

Christen Sørensen i Fuglsig og Key Jacobsen Grimstrup bevidnede, at de havde været til Stede, da Terpling Bymænd sammen med Bolding og Grisebæk Bymænd havde beset Skelstenene, efter at deres Kreaturer var taget i Hus i Grisebæk, og at Terpling Mændene havde lovet, naar det blev begæret, at underskrive deres Overenskomst paa stemplet Papir »hvor paa de samtlig ragte hverandre Haand med bemelte deris Husbondes og Fuldmægtiges Overværelse.« Iøv

rigt blev der ogsaa vidnet om Skellet mellem Bolding og Terpling. Der omtales her en Skelsten med »Grind og Flint under«. Den almindelige Fremgangsmaade var at anbringe Kul og Flint under Skelstenene, en ældgammel Tradition. H. F. Feilberg oplyser i sin Ordbog over det jyske Almuesprog, at »grindle« betyder »ildne«, hyppigst anvendt om Ildning af Jydepotter. Grind maa altsaa være det Materiale, der anvendtes, naar der skulde »grindles«, altsaa Trækul, og saa er Traditionen jo overholdt.

Niels Nielsen og hans Fæstere i Grisbæk naaede, hvad de vilde, paa den omtalte Tingdag. De fik et stærkt Tingsvidne paa deres Rettigheder over for Terpling og Bolding Bymænd. Nogle Aar senere, i 1722 var der Uenighed om Skellet mellem Nørre Grisbæk og Suderkrog. I den Retssag, som Striden foranledigede, nævnes Søren Jensen og Hans Nielsen som Fæstere af Gaardene i Nørre Grisbæk. De er vel Søner af henholdsvis Jens Hansen og Niels Nielsen, og vi har da fulgt den samme Slægt paa Gaardene gennem 100 Aar.

Kalkdekorationer og Maling med Blod.

Af T. Kragelund.

I de gamle Bygninger til Herregaården Kjærgaard i Hunderup Sogn, der i mange Aar af Vilslevs-Hunderup og omkringliggende Sogne benyttedes som Fattiggård, fandtes der i en Stue lidt, men smuk Vægdekoration.

Bygningerne paa Kjærgaard benævnedes saaledes: Hovedbygningen med Facade mod Øst, derfra to Sidsfløje, den mod Nord kaldtes Kavalerfløjen og var indrettet med mange Værelser, bl. a. til Gæsteværelser for tilrejsende Familie, eller naar der var indbudt til Jagtselskab. Sydfløjen kaldtes Fruer- eller Jomfrufløjen og var indrettet med Værelser til daglig Sysse samt Gæsteværelser. Hele Kælderpartiet var til Køkken, Bryggers, Bage- og Vaskerum samt Værelser til Tjenesstepigerne.

Blandt de mange Værelser i Fruerfløjen var der to op mod Hovedfløjen, der mest blev omtalt. Det var den blaa og den gule Stue, der væsentligt blev benyttet af de kvindelige Herskaber som Opholdsstuer.

Navnet til Stuerne bevaredes og nævntes ligeledes, da Bygningerne udnyttedes til Fattiggård. Det var i den blaa Stue, der fandtes Vægdekorationer.

Bygmester Hans Jæger i Hunderup havde i mange Aar Reparationsarbejdet paa Kjærgaard, ogsaa naar de store Stuer skulde kalkes. I Aaret 1902 sad der store Kalklag løse eller syntes at være løse i den blaa Stue. Hans Jæger pikkede med en Hammer ganske løst paa Kalklaget, der løsnedes og faldt ned. Det var, syntes Hans Jæger, et mærkeligt Underlag. Et større Kalklag blev løsnet og gav efter. Den grundige Undersøgelse gav til Resultat, at der i

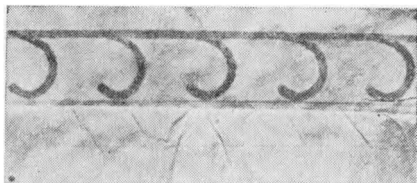
Bygmester Hans Jæger,
født 3. Maj 1876.

sin Tid havde været Kalkmalerier i den blaa Stue.

Hans Jæger var stærkt historisk interesseret, en Interesse, som yderligere udvikledes i hans Læretid hos Bygmester Jeppe Schmidt i Sejstrup, der havde Kalkning og Reparation af flere Kirker. Ved dette Arbejde havde Hans Jæger ofte været med og derved faaet Kendskab til Vægdekorationerne i de gamle Kirkebygninger. I Hunderup Kirke var Hans Jæger ogsaa med til at afdække nogle Kalkmalerier. Resultatet viste, at de var helt ødelagte og atter maatte overkalkes.

I den blaa Stue paa Kjærgaard søgte Hans Jæger videre, og Enderesultatet blev, at der hele Vejen rundt under Loftet havde været en Bort eller Frise meget enkel, men køn og midt paa Vægfladen ind mod den gule Stue, fandtes en meget smuk og dekorativ Blomsterkurv eller rettere en Frugtskaal, der saas tydeligt Æbler, Pærer, Kirsebær samt nogle ukendte Frugter.

Mellem Frugterne var Skaalen fyldt med farvestraalende Blomster. Af Blomsterranken rundt under Loftet var kun enkelte Stykker godt bevaret og maatte

Fotografi af Frisen i den blaa Stue paa Herregaarden Kjærgaard, tegnet af Bygmester Hans Jæger. De to Streger havde en smuk blaa Farve og sikkert givet Ideen til at hele Stuen senere engang i Tiden er kalket hel blaa og faaet Navnet den blaa Stue. Figurerne mellem de to blaa Streger havde en gul Farve.

derfor atter dækkes af et Kalklag. Frugtskaalen var saa godt bevaret, at en Kunstner blev tilkaldt for at friske lidt op paa Farverne.

Meget lidt om Fortiden er sammenkædet med Dato og Aarstal, derfor forsvinder der saa uendelig meget i Glemslens Hav. Frugtskaalen paa Væggen i den blaa Stue, der i adskillige Slægtled fremkaldte Drøm og Længsel under det daglige Arbejde, er nu ogsaa borte.

— — —

Bonden vilde ogsaa gerne have det smukt i sin lille lavloftede Stue, særlig Kvinderne var ude om at faa lidt Forandring.

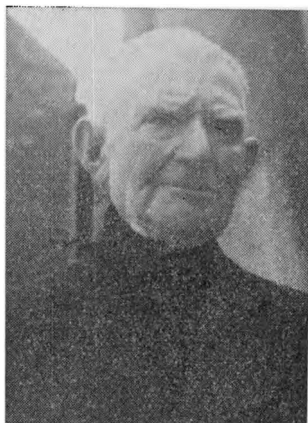
Kalk havde de kendt og brugt i mange Aar, men Farver var noget helt andet. Sod fra Ildstedet kunde farve Kalken lysegraa, mørkegraa og næsten sort. Men heldigvis lærte man at bruge en anden Farve, som var mere tiltalende, og det var Okker fra Vandet i Grøfterne. — Af et Stykke tyndslidt Hørgarnstøj sy

edes en Pose, der blev udspilet med en Vidjekrans og holdt nede i Vandet, saa det kunde løbe ind i Posen. Efter en Tids Forløb var der afsat saa meget af den røde Okker i Posen, at alle Aabninger var tætte. Posen blev baaret hjem og hængt til Tørre. Naar Posen var helt tør, kunde Okkeren rystes af og blandes i Kalken. Farven blev da rød eller rødbrun, alt efter som der kom lidt eller meget Okker i Kalken. Farven var nu til Stede, og naar den skulde anvendes, maatte den Tids Mennesker tage Fantasien til Hjælp. Hvorledes de første Forsøg faldt ud, kender ingen. Men hvad Kalk med Farver senere udvikledes til, findes heldigvis i frisk Erindring endnu.

Gamle Chr. P. Christensen i Esbjerg, født 17. Marts 1859 i Sejstrup, Hunderup Sogn, fortæller, at han som lille Dreng havde Ophold hos sine Bedsteforældre Lene og Niels Peder i Søhale, Vester Nebel Sogn. Bedsteforældrene havde overdraget Gaarden til Sønnen Niels Kristian, selv havde de bygget et lille Aftægts-hus.

I de Aar, Chr. P. Christensen opholdt sig hos Bedsteforældrene, lod Sønnen den gamle Gaard ombygge. Ved Nedbrydningsarbejdet af det gamle Stuehus, saa

Chr. P. Christensen noget, han aldrig glemte, og det var, at alle Skillevægge var muret op af ene regelmæssigt skaarne sorte Tørv (eller Klyne). Disse Skille-

Chr. P. Christensen
født 17. Marts 1859.

vægge var muret i Lermørtel og pudset i samme. De sorte Tørv, der i de mange Aar havde siddet i Væggene, var efter Nedbrydningen, og efter at Leret var banket af, udmærket til Brændsel.

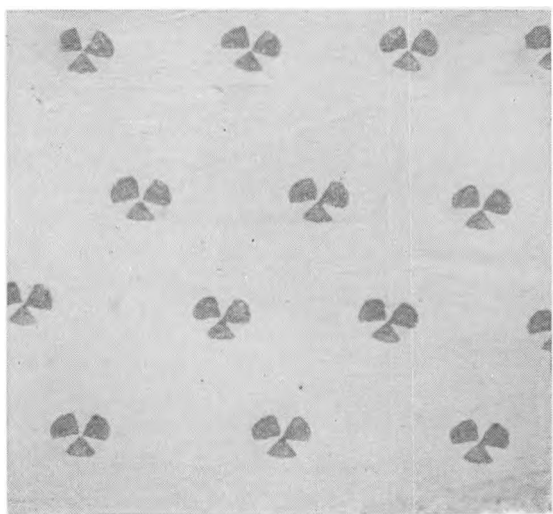
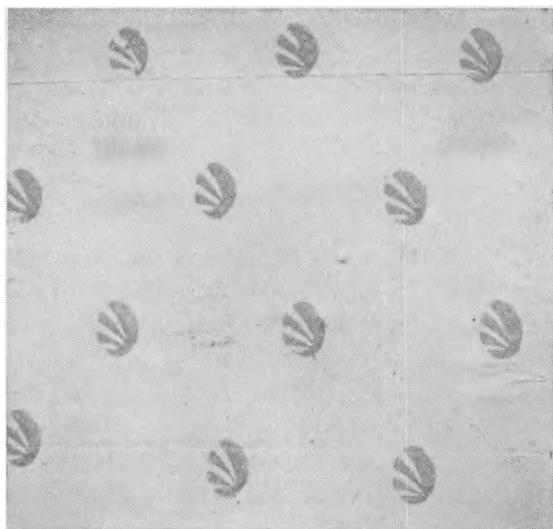
Det er dog særlig Vægdekorationerne, som Chr. P. Christensen fortæller om. Bedstemoderen holdt Huset pænt og rent. Væggene var hvidkalket. I Forstuen og Køkkenet var der Dekorationer paa Væggene. Til dette anvendte hun Blaaelse (Ultramarin) udrørt i Kalk. Det var tyktflydende, og hun havde det i en Skaal. Bedstemoder tog saa en Kartoffel, som hun skar midt over, og i det glatte Snit skar hun nogle Indsnit, saa noget af Kartofflen faldt væk.

Denne tilskaarne halve Kartoffel tog hun da og dyppede Snitfladen i det blaa Kalk, og derefter trykkede hun Kartofflen ind mod den hvidkalkede Væg, saaledes fortsatte hun, til alle Stuens Vægge med passende Mellemrum var paatrykt blaa Figurer.

Chr. P. Christensen fortæller, at Dekorationerne altid var forskellige fra det ene Hjem til det andet. Snittene i Kartofflerne var aldrig ens. Forskellen fremkom ogsaa deraf, om det var en stor eller mellemstor Kartoffel, der var benyttet.

Enkelte benyttede et lille Stykke udslidt uldent Tøj eller noget strikket. Dette blev dyppet i den farvede Kalk, og dette førtes med bevægelige Fingre mod Vægfladen fra Gulvet og op til Loftet med passende Afstand. Resultatet blev nogle fantastiske Striber eller Borter paa den hvidkalkede Væg.

Den blaa Farve var mest almindelig. Okker, den rødbrune, benyttedes ogsaa. Det var kun Forstue- og Køkkenvæggene, der blev paatrykt. I de andre Stuer var Væggene altid hvidkalkede. Denne Maade at dekorere de kalkede Vægge brugtes enkelte Steder helt

Vægflader, paatrykt med Udsnit i en Kartoffel.

til ca. 1890. Det er derfor kun de ældre, der endnu har det i frisk Erindring.

Hjemmenes Udseende og Udsmykning nu, sammenlignet med vore Bedsteforældres kan man fristes til at sammenstille som Foraar og Sommer.

Længsel efter Skønhed og Livsglæde havde vore Bedsteforældre, og de viste det i deres Hjem. Vor Slægt har faaet Markens Blomsterpragt i Form af Hygge og Velvære ind i Hjemmene.

Man fristes til at spørge: Hvad giver størst Glæde og Tilfredshed i Tilværelsen: i den Tid der stræbes efter noget, haabes og længes, eller naar det ønskede er opnaaet?

— — —

Til Slut vil vi lade et Par af de gamle fortælle, som selv har kendt og udøvet nu forsvundne Maader at udsmykke, kalke og male paa.

Maler Valdemar Mogensen, der er født 21. Juni 1879 i Frederikshavn, fortæller:

»Som Søn af en gammel Haandværkerslægt havde Haandværket min tidligste Interesse, og i mit 13. Aar var Beslutningen taget: Jeg vilde være Maler, og et halvt Aar efter blev en Plads ledig i min Hjemmeby hos en dygtig og anerkendt Mester; desværre var han allerede dengang svagelig, men til Trods herfor holdt han strengt paa, at Haandværket blev lært fra Bund. Renlighed og Properhed var en Hovedregel. — Arbejdet begyndte Kl. 6 om Morgenen og varede til Kl. 6 Aften.

Al Maling blev blandet eller fremstillet paa Værkstedet, og det var naturligvis Lærlingen, der blev sat til det værste. De forskellige Farver blev købt i tør Tilstand, og det meste som smaa, stenhaarde Klumper,

der først maatte knuses og derefter blandes med Olie, for saa at rives.

Rivningen foregik paa en stor Stenflise og en mindre, flad Sten, der toges fat paa med Haanden. Farven med Olien blev hældt ud paa Flisen, og saa begyndte Rivningen eller Gnidningen med Stenen frem og tilbage eller rundt, som det passede bedst. Det tog lang Tid at faa Malingen reven saa fin, at den var tilfredsstillende for Mester, men man

Maler Valdemar Mogensen,
født 21. Juni 1879.

lærte efterhaanden at faa den ønskede Finhed. Vi var jo underkastet »Hustugt«, som bestod i Lussinger ved den mindste Forseelse og Uagtsomhed. Det gjorde sit til hurtigt at forstaa.

I mit første Læreaar blev Frederikshavns nye Kirke malet, og til Hjælp ved dette Arbejde havde min Mester fæstet en fra Aarhus anerkendt og dygtig Malersvend. Under Arbejdet sammen med ham fortalte han mig om Arbejdet i fremmede Lande, og det optog min unge Fantasi paa det stærkeste.

Inden mit første Læreaar var ude, døde min dygtige Læremester, Gotlib Johansen.

En ny Plads maatte søges. Fantasien om det fremmede spøjte stadig.

En Annonce i »Jyllandsposten« bragte 4 Tilbud, deraf et fra min Hjemby Frederikshavn, men Udlængslen tog Overhaand. Jeg valgte en Plads i Varde, der laa længst fra Hjemmet. Det var i Datiden en Tog-

rejse paa 19 Timer. Nu siger jeg altid, at det var min første Udenlandsrejse. Det var et udmærket, men strengt Lærested, jeg fik.

Mester holdt Hest og Vogn, og den yngste Lærlings Pligt var at holde Hest og Køretøj i Orden, og det skulde være fin-fin. Lærlingen begyndte om Morgen Kl. 4, saa Stald, Hest og Køretøj var i Orden til Kl. 6, naar Arbejdet begyndte.

Grundigt og solidt blev alt Arbejde udført. Der forlangtes Akkuratesse i de mindste Enkeltheder, ved Farveblanding og Rivning ligesaa. Ferniskogningen maatte vi selv udføre, og det foregik ude i Gaarden, hvor en stor Grubekedel blev opstillet, og deri kom saa den raa Linolie, tilsat Sølverglød. Ved stadig Fyring og Røring i Olien blev den bragt til at koge. Ferniskogningen fordrede den største Paapasselighed, for ved mindste Uforsigtighed eller Uopmærksomhed kunde der ske den store Ulykke, at Ilden fik fat i Olien, og saa gik det hele op i Flammer.

Vi nye Lærlinge havde af de ældre Lærlinge faaet Udfaldet af et saadant Uheld skildret saa grundigt, at vi nok skulde passe paa, at noget saadant ikke skulde ske.

Vi maatte mange Gange langt ud paa Landet for at udføre vort Arbejde. Saaledes maatte jeg engang gaa fra Varde til Blaavand og male Milepæle og Vejskilte. Min Ordre lød: Nu har du at male dem alle paa Vejen derud, og naar du har sovet derude, maler du dem igen derudefra og herind, og saa er du her i Morgen.

Jeg fik en Oppakning paa ca. 50 Pund Maling, men saa var der heller ingenting, da jeg kom hjem.

Vi havde ogsaa et stort Værksted for Vognmaling. Helt fra Gram i Sønderjylland kom der undertiden

en hel Række Vogne, bundet efter hinanden til os for at blive malet.

Behandlingen, en saadan Vogn fik, var enestaaende; i første Omgang fik den en Gang Maling, derefter Kitning, og saa blev den overmalet 3 Gange med meget tyk Maling (vistnok meget fint revet Skiffer), udrørt i Fernis og Terpentin og derefter overmalet med en tynd, brun Farve. — Efter et Par Dages Tørretid kom et Arbejde, som for os Lærlinge ikke just var efterstræbt, nemlig at vandslibe Vognen med Sandsten og Vand, saa der fremkom en aldeles glat Flade, hvor der intet Sted var noget af den brune Farve til Syne; saa først kunde den egentlige Maling foregaa.

Afslibningen med Sandsten og Vand foregik altid ude i det fri, baade Sommer og Vinter; det var ikke morsomt i 15 Graders Kulde. Vognhjulene var ogsaa et Problem. Om Sommeren var det rart at holde paa de kolde Hjulringe, selv om Mester paa det bestemteste advarede derimod. Han sagde: Det vil give Frost i Fingrene til Vinter.

Om Vinteren blev Fingrene tykke af Frost. Mester saa det og sagde da: Jeg har jo sagt, du maa ikke holde paa Hjulringene, og saa vankede der Lussinger.

Næste Sommer kunde jeg huske det og fik ikke siden Frost i Fingrene.

Rundt om paa Bøndergaardene havde vi meget Arbejde. Det var for os Malere morsomt at se og opleve, hvorledes der arbejdedes paa en Bondegaard. Jeg var meget optaget af at se, hvorledes Konen og Pigen paa den hvidkalkede Væg i Forstue og Køkken satte Blomster ved Hjælp af Udskæringer i Kartofler, som de dyppede i blaa eller gul Kalkfarve.

En Foraarsdag kom en Gaardmand fra Ho — eller i Nærheden deraf — ind paa Værkstedet og vilde tale

med min Læremester. Manden sagde: Goddag, Ingvardt Jørgensen, nu er det, at vort Træværk skal males, for nu har vi Dyrene.

Da det skulde være nu, kom vi af Sted Dagen efter, og straks da vi kom til Gaarden blev to næsten nyfødte Kalve slagtet. Blodet blev der meget nøje passet paa, saa intet gik til Spilde, og ligeledes blev der passet paa, at det ikke løb sammen (koagulerede).

I et Kar blev der straks udrørt noget læsket Kalk, der blev sat til Bundfældning, og kort Tid efter stod der et klart Vandlag over Kalken, der var sunket til Bunds. Af dette klare Kalkvand blev noget rørt op i Blodet sammen med tørt, blaat eller rødt Farvepulver. Med denne Blanding malede vi det udvendige Træværk, Døre og Porte i Udhusene. Maleblandingen var meget holdbar; naar det blev tørt, lignede det Lak, da det stod med en glashaard Hinde. *)

Efter flere Aars Forløb saa jeg atter de med Blod malede Porte og Døre, og Farven var ikke særlig falmet eller medtaget.

I vor mekaniserede Tid er det næsten uforstaaeligt, at jeg i min tidligste Ungdom har udført noget saa primitivt som at male Porte og Døre med Blod og Kalkvand og rødt eller blaat Farvepulver.«

Enkefru Jensen, Frihedsvej 35, Esbjerg, der er født 19. September 1855 paa Ulvegaarden i Tjæreborg, svarer paa vort Spørgsmaal, om hun kendte til Dekorationer paa kalkede Vægge, følgende: »I mit Barnedomshjem brugte vi altid Kalkdekorationer, og det saa man i alle Gaarde og Huse dengang.

*) Det var tidligere meget almindeligt at male med Kalveblod. H. F. Feilberg oplyser, at med Kalveblod og rød Aske maledes Stolperne paa de glds. Huse.

Den store Foraarsrengøring skulde altid være færdig inden Pinse, alle Stuer blev kalket, og i Køkken og Forstue blev der paa den kalkede Væg, naar den var fuldstændig tør, paatrykt blaa Kalkdekorationer ved Hjælp af en halv Kartoffel, der i Snitfladen blev skåret i Facon, saa der fremkom enten et Tre eller Firkløver.«

Enkefru Jensen,
født 19. September 1855.

Fru Jensen fortsætter:
»Da jeg blev gift, og min Mand og jeg fik vort Hjem i Tistrup ved Varde, brugte jeg ligeledes i mange, mange Aar at dekorere Væggene i mit Køkken og min Forstue paa samme Maade. En Tid brugte jeg ogsaa at komme Okker i Kalken til Køkkenet. Den gule Farve paatrykt med blaa Dekorationer syntes jeg var pæn, og det var i det mindste en Forandring.«

Der er ogsaa et andet Spørgsmaal, Fru Jensen. Kendte De til at male med Blod i Deres unge Dage?

»Ja, det kan De tro«, svarer Fru Jensen. »Vort uøvendige Træværk, Stolper, Porte og Døre blev malet med Kalveblod, blandet med Kalkvand og tilsat Malepulver, og denne Maling var meget holdbar.«

Hvorfor bruges den Slags ikke mere?

»Det er vanskeligt at svare paa«, siger Fru Jensen, »men for Malingens Vedkommende blev det umuligt i den Tid, da næsten alle Kalve fik Lov at leve, saa maatte der jo bruges noget andet til Erstatning for Blodet. — Og saa gled vi jo ogsaa ind i en ny Tid,

da meget af det daglige var for ringe og gammeldags at bruge. — Med Kalkdekorationerne gik det ligesaa.«

Fru Jensen smiler og siger: »Jeg har lært en Del i de snart 91 Aar jeg har levet, bl. a. ogsaa at Møden er en Stormagt, der til Tider er Aarsag til, at noget gammelt og godt hensynsløst kastes bort.«

SMAASTYKKER.

En nyfunden Runebrakteat.

Atter denne Gang kan Aarbogen melde om Fundet af en Runebrakteat i Amtet. Den blev fundet ved Pløjning sidste Efteraar af Tjenestekarl Verner Jensen paa hans Husbond Palle Thomsens Mark i Revsgaard, Outrup Sogn (Matrikuls Nr. 13).

Brakteater er særegne Hængesmykker af Guld, der brugtes i Norden i Tiden fra omk. 400 til ca. 650 *). Brakteaten fra Revsgaard bestaar som de andre af en rund, tynd Guldplade, der ved Randen er omgivet af en riflet Guldtraad, som dog er slidt stærkt paa Ydersiden, saa Riflingen er ganske borte, undtagen inde under en Øsken, der er fastgjort ved Randen. Ved Hjælp af Øskenen kunde Smykket bæres i en Snor om Halsen. Brakteatens Diameter er 2,9 cm. Nu er den noget medtaget, ikke blot er Randen slidt, men den er bulet og har faaet en Revne i Pladen ved Øskenen.

Bagsiden er plan, paa Forsiden er der en Billedfremstilling. Nærmest Rammetraaden er der en omsluttende Række af fordybede Firkanter, i hvis Midte der findes et lille ophøjet Punkt. Inden for denne findes der en Punktrække, der minder om den riflede Rand af en Mønt, og ser vi paa det store, runde

*) Om Brakteater, se Fra Ribe Amt X 545-50.

Midterfelt, mindes vi endnu mere om Mønter, idet vi her ser en primitiv Gengivelse af en romersk Kejseres Brystbillede, saaledes som de findes paa romerske Mønter. Vi ser et

Guldrakteat med Runer
fra Revsgaard, Outrup Sogn. 3/2

Mandshoved med Krans om Haaret, og Skuldrene bærer Kappe paa romersk Vis. Endvidere er Personen gengivet med én i mindre Forhold opløftet højre Arm med en Ring i Haanden. Det minder tydeligt om en Mønt. Hertil kommer yderligere, at der svarende til Møntens Omskrift findes en Omskrift af Runer.

Som det ses paa Billedet er Runerne Venderuner, de er venstrevendt og skal læses baglæns. De har altsaa staaet rigtigt i det Stempel, Smeden har lavet sig, før Brakteaten prægedes. Nogle af dem er slet ikke Runer, men forvanskede eller misforstaaede Tegn. Indskriften giver da heller ikke nogen Mening. Som Erik Moltke har paavist det i »Fra Ribe Amt« 1943, havde man alligevel en Mening med det. Runerne var ikke blot Lydtegn, men hellige, magiske Tegn, der gjorde Brakteaten til en kraftig, beskyttende Amulet. Bedst var det naturligvis, om Runerne dannede Ordene i en Trylleformular eller nævnede et Navn. Maaske har Ejeren troet, de gjorde det. Hverken Smeden eller Køberen har i Almindelighed kendt Runernes Lydværdi og har derfor ikke kunnet kontrollere, om de dannede Ord eller ikke. Brakteaten var altsaa paa en Gang et Smykke

og et magisk Værnemiddel. — Endnu den Dag i Dag er der jo Mennesker, der bærer en Ravperlekrans om Halsen ikke blot til Pynt, men tillige fordi det »er sundt« og beskytter imod Sygdomme!

I de to store Fund af Runebrakteater i vort Amt (Syd for Skonager og i Klinteengen ved Store Darum) var der hvert Sted en Runebrakteat, der meget stærkt ligner Revsgaard Brakteaten (Skonager Nr. 1 og Darum Nr. 2 i Lis Jacobsen og Erik Moltke: »Danmarks Runemindesmærker«). Ogsaa der ses et barbariseret Kejserhoved og opløftet Haand og Ring og de samme Venderuner i samme Orden som i Revsgaard*). Revsgaardbrakteaten er dog mindre end de andre to, formentlig udgaaet fra samme Værksted.

Guldbrakteaterne kan inddeles i 4 Hovedgrupper A—D. Vor Brakteat hører til A—Gruppen, der omfatter de Brakteater, der staar de romerske Mønter og Medaljer nærmest. Denne Gruppe er tillige den ældste. Revsgaard Brakteaten maa derfor tilhøre det 5. Aarhundrede.

H. K. Kristensen.

En begyndende Uskik ved Daab af Børn, født uden for Ægteskab.

I Ansager havde man i det 17. Aarhundrede en Præst, der hed Jens Mogensen Gaverslund. Han var bekendt for at befatte sig med sorte Kunster, havde det temmelig smaat, men mødte rigeligt af Fortrædeligheder.

*) En Gengivelse findes i Fra Ribe Amt VII, 626.

og et magisk Værnemiddel. — Endnu den Dag i Dag er der jo Mennesker, der bærer en Ravperlekrans om Halsen ikke blot til Pynt, men tillige fordi det »er sundt« og beskytter imod Sygdommel

I de to store Fund af Runebrakteater i vort Amt (Syd for Skonager og i Klinteengen ved Store Darum) var der hvert Sted en Runebrakteat, der meget stærkt ligner Revsgaard Brakteaten (Skonager Nr. 1 og Darum Nr. 2 i Lis Jacobsen og Erik Moltke: »Danmarks Runemindesmærker«). Ogsaa der ses et barbariseret Kejserhoved og opløftet Haand og Ring og de samme Venderuner i samme Orden som i Revsgaard*). Revsgaardbrakteaten er dog mindre end de andre to, formentlig udgaaet fra samme Værksted.

Guldbrakteaterne kan inddeles i 4 Hovedgrupper A—D. Vor Brakteat hører til A—Gruppen, der omfatter de Brakteater, der staar de romerske Mønter og Medaljer nærmest. Denne Gruppe er tillige den ældste. Revsgaard Brakteaten maa derfor tilhøre det 5. Aarhundrede.

H. K. Kristensen.

En begyndende Uskik ved Daab af Børn, født uden for Ægteskab.

I Ansager havde man i det 17. Aarhundrede en Præst, der hed Jens Mogensen Gaverslund. Han var bekendt for at befatte sig med sorte Kunster, havde det temmelig smaat, men mødte rigeligt af Fortrædeligheder.

*) En Gengivelse findes i Fra Ribe Amt VII, 626.

Engang han døbte et uægte Barn og spurgte Gudmoderen om, hvem der var Barnets Fader, kom den udlagte Karl frem, lagde sin Haand paa Barnets Hoved og svor sig uskyldig. Det samme skete i Føvling, hvor Bent Olufsen Grøn da var Præst.

Den uhyggelige Afbrydelse af Daabshandlingen kunde selvsagt ikke tolereres.

Paa Varde Landemode 26. Okt. 1687 fremkom Biskoppen Søren Seerup med følgende Paamindelse: »Eftersom det erfares, at nogle Karlepersoner, naar de i Kirken hører, at de ved Daaben bliver udlagte for Barnefader, da skal de gaa op og straks i værende Daabs Funktion lægge deres Haand paa Barnets Hoved og sværge sig fri. Da dersom nogen understaar sig til sligt at gøre, da skal han udstaa Kirkens Disciplin. Der er sket et Eksempel i Føvling og et andet i Ansager, hver af disse skal give Mulkt til de fattige efter Provstens gode Betænkende eller staa aabenbare Skrifte.«

Ogsaa i Viborg Stift indtraf der kort efter en lignende Begivenhed, men iøvrigt kender man ikke andre Tilfælde.

13. Juni 1771 forordnedes det, at der aldeles ikke maatte gøres nogen Forskel mellem ægte og uægte Børns Daab — og dermed bortfaldt Anledningen til Afbrydelsen.

H. K. Kristensen.

Litteratur om Ribe Amt.

Af Otto Smith og Victor Hermansen: »*Ribe Bys Historie 1730 1820*« har 2. Halvbind nu set Lyset. 1. Halvbind, der udkom i 1936, var skrevet af Museumsinspektør, Kaptajn Otto Smith og behandlede Byens administrative og borgerlige Liv, mens dette Halvbind, skrevet af Museumsinspektør Victor Hermansen, behandler Byens aandelige Liv, dog ikke Katedralskolens, som skildres af Dr. Bjørn Kornerup i et Værk, der udarbejdes i Anledning af Skolens 800 Aars Jubilæum. 2. Halvbind lader Victor Hermansen derfor fremtræde som Ribe Bispekrønike 1730—1820. Efter i et indledende Afsnit at have mindet om Byens økonomiske Forfald og omtalt det lærde Ribe findes her Biografier af Matthias Anchersen, H. A. Brorson, J. C. Bloch, Eiler Hagerup, Tønne Bloch, Stephan Middelboe og Viktor Kristian Hjort. Det er dog ikke snæver Personalhistorie, men tillige en Skildring af de Forhold, Bisperne under deres Embedsvirke maatte tage sig af. Der findes derfor udførlige og værdifulde Afsnit af Domkirskens Bygningshistorie og andre Forhold, Omtale af Præster og aandelige Stormænd og af det aandelige Liv i Stiftet i det hele taget. Ogsaa til Forstaaelse af Stiftamtmand Gabel gives her et godt Bidrag. Som ved de andre Bind, der efterfølger Kinchs klassiske Værk, anføres det, at det er bygget »hovedsagelig paa Samlinger af J. Kinch, V. Bloch og C. N. Termansen«, men Hensvisningerne bag i Bogen viser dog, at Forfatteren har været langt videre omkring og har benyttet en Mængde Kilder uden for de tre gamle Ribehistorikeres store Samlinger. Med Glæde vil enhver historisk interesseret læse dette nye Bind, der passer saa smukt ind i Rækken af de monumentale Værker, der skildrer Ribes rige Historie.

Salomon Frifelt og Tobiassen Kragelunds nye Bog: »*Østersogn og Vestersogn*« ligger ogsaa denne Gang paa Linie med de Bøger, de to Mænd tidligere har udarbejdet i Fællesskab. Indled-

ningsvis skildres her det Skel, der i de fleste Sogne findes mellem den Del, der har de gamle tæt befolkede Bondebyer med Minde om Fællesskab og gammel Sæd og Skik, og saa Udmarken med de spredt liggende nyere Gaarde paa den opdyrkede Hede, hvor der kun er lidt Arvegods og gammel Tradition, men ofte Fattigmandsskæbner og særprægede Enspændernaturer. Iøvrigt er Bogen godt karakteriseret i dens Undertitel: »Smaa glimt af glemte Skæbner og gammel Syssele«. Det er Frifelt, der paa novellistisk Vis tager sig af Skæbnerne, mens Tobiassen fortæller om de gamle Landsbysmedes og Skrædderes Virke.

I »Personalhistorisk Tidsskrift« 11. Rk. V har Hans H. Fussing skrevet: »Til dansk Præstehistorie«. Det er Optegnelser især hentet i Tingbøger fra Kristian IVs Tid om Præster i Varde samt Vester Horne og Skast Herreder. Det er værdifuldt, men dog ikke nyt alt sammen. — Af »Danmarks Riges Breve« er 9. Bd. i 2. Rk. nu udkommet. Her er der som sædvanligt enkelte gode Ting at hente. — I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1945 har Christian Elling i »Nogle Malerier fra Kristian IVs Tid« behandlet Maleriet paa Altertavlen i Janderup Kirke og paavist dets Afhængighed af Daniele Crespis Nadverbillede i Brera-Galleriet i Milano. — I »Minder fra Folkehøjskolens«, ny Samling, har Kr. la Cour Pedersen skrevet »Minder fra Georgia og Knud Pedersens Skolehjem i Skibelund«. I det væsentlige hviler den smukke og interessante Afhandling paa en Artikel, Forfatterens Moder, Fru Georgia Pedersen, f. la Cour, har skrevet i Askov Højskoles Jubilæumsbog 1865—1915 samt paa et Haandskrift, hun kalder »gamle Minder«. Forfatteren har ønsket, at Skriftet skulde være en Tak til Gud for Forældrene, men skrevet saadan, »at det undgaas at blive Stolthed over at være deres Søn, og kun bliver Taknemlighed over, at de er mine Forældre.« — I »Jul i Havn og paa Hav« har Dr. Roar Skovmand skrevet: »Da Slesvig og Ribe var Verdenshavne«, en levende og interessant Skildring af de to Byers ældste Historie. I »Svenska Landsmål« 1945 (H. 247 från början) har Grete Jacobsen offentliggjort: »H. F. Feilberg og N. E. Hammarstedt. En lille Brevveksling.« Efter en kort Præsentation af de to Brevskrivere følger en Række smukke Breve, der giver et interessant Indblik i de to Videnskabsmænds Liv og Virksomhed.

H. K. K.

Virksomheden.

4. Okt. 1945 holdt Historisk Samfund sit Aarsmøde i Janderup sammen med Janderup Sognebiblioteks 100 Aars Jubilæumsfest. Formanden, Forfatteren Salomon Frifelt bød Velkommen og mindedes to af Samfundets Medlemmer, der var faldet som Offer for den tyske Terror: Overlæge Larsen, Ribe, og Læge K. Nordtoft, Varde. Endvidere oplyste Formanden, at 27 af Amtets ca. 80 Sognekommuner giver Tilsagn om Bidrag til Samfundets Arbejde, og at vi nu har et nogenlunde righoldigt Farvefotoarkiv, saa der kan vises Lysbilleder i de Foreninger, hvor man maatte ønske det. Redaktøren og Kassereren, H. K. Kristensen, aflagde Beretning og Regnskab. Lærer Øllgaard, Hejbøl, henstillede, at Styrelsen fremskaffede en Standardindbinding til Aarbøgerne. Lærer Sneum, Gellerup, slog til Lyd for Afholdelse af Hjemstavnsstævner. Som Bestyrelsesmedlemmer genvalgtes Biskop Scharling, Ribe, og Forretningsfører T. Tobiassen, Esbjerg. Revisorerne Kontorchef Lerche Thomsen, Ribe, og Kunstmaler Niels Holbak, Esbjerg, genvalgtes ligeledes. Ved det offentlige Møde bød Sognebibliotekets Formand, Frands Bennedsen, Janderup Velkommen og skildrede Bibliotekets Historie, Salomon Frifelt overrakte Historisk Samfunds Gave til Biblioteket, en smuk Gæstebog, Bibliotekskonsulent Jørgen Banke holdt Foredrag, Frifelt talte om Egnens Minder og viste Farvelysbilleder. Ved Kaffebordet, hvor de Janderup Damer imponerende gæstfrit indbød alle de fremmede til festligt Smørrebrød, holdtes der mange Taler, der især gjaldt det jubilerende Bibliotek.

Som nævnt har Samfundet modtaget en Del kommunale Tilskud, hvorfor det bringer følgende Sogneraad sin ærbødige Tak: Ølgod, Tistrup, Grindsted, Veerst-Bække, Lejrskov-Jordrup, Skanderup, Hjarup, Vamdrup, Anst, Gesten, Vejen, Brørup, Holsted, Aastrup, Vejrup, Gørding, Bramminge, Jernved, V. Vedsted, Øse, Tjæreborg, Faaborg, Varde Landsogn, N. Nebel-Lydum, Kvong, Outrup og Janderup-Billum.

Endvidere takker det Varde og N. Nebel Sparekasser for Tilskud.

Samfundet har nu som Medlemmer 23 livsvarige, 60 Biblioteker og Institutioner, 636 ordinære og 45 Subskribenter.

Nye Medlemmer 1945.

Farup Sognebogsamling.
 Købmand Th. Termansen, Ølgod.
 Bankbestyrer A. Kjelst, Ølgod.
 Gaardejer Tage Olsen, Grønfeldt, Ølgod.
 Førstelærer A. C. Buch, Tistrup.
 Gdr. Iver Andreassen, Bovbjerg, Guldager.
 Gdr. Hans Nielsen, Hejbøl, Ølgod.
 Gdr. Jørgen Kristensen, Pedersborg, Ølgod.
 Gdr. Kristen Hedager, Hedagergaard, Ølgod.
 Gdr. S. Hejbøl Pedersen, Agersnap, Ølgod
 Karetmager K. Bakkensen, Ølgod.
 Gdr. Henrik Odsmundsen, List, Ølgod.
 Lærer Thv. Jessen, Øse.
 Lærerinde Frk. Kirstine Iversen, Vejrup.
 Lærer A. Traneberg, Ølgod.
 Lærer H. Grønbæk, Kvong.
 Ekspeditør J. C. Jepsen, Esbjerg.
 Lærer Tom Christensen, Ølgod.
 Gdr. Hans Haahr Uhre, Tistrup.
 Lærerinde Frk. Magny Mogensén, Janderup.
 Hotelejereske Fru Metha Høy, Hjerting.
 Centralbestyrer J. P. Njålsau Kjærand.
 Gdr. Kr. P. Nielsen, Nørgaard, Hyllerslev.
 Gdr. Peder Madsen, Kærup.
 Gdr. Jakob Frandsen, Hallumvad.
 Gdr. Karl M. Christensen, Hyllerslev.
 Gdr. Anders Sørensen, Janderup.
 Gdr. P. Damgaard, Janderup.
 Gdr. Christoffer Olesen, Janderup.
 Gdr. Jens Lauridsen, Kærup.
 Gdr. Ingenius Kjeldsen, Kærup.

Gdr. Frands Bennedsen, Janderup.
pens. Stationsmester V. Dippel, Esbjerg.
Starup Bibliotek.
Husmand Hans Jensen, Skipperhuset, Janderup.
Sognefoged Kr. Kristensen, Agerbæk.
Frk. B. Jakobsen, Esbjerg.
Seem Bibliotek.
Amtsforvalter Chr. Olsen, Varde.
Snedkermester Jens Johnsen, Ølgod.
Møbelhandler Johs. Pedersen, Ølgod.
Slagter J. M. Olsen, Ølgod.
Fotograf W. Jensen, Ølgod.
Købmand H. Brandt Madsen, Ølgod.
Gartner S. Dejgaard, Ølgod.
Forretningsfører A. Hjelm, Ølgod.
Kr. Andresen, Egelund, Ølgod.
Knud Jørgensen, Ølgod.
Ansager Folkebibliotek.
Marius Jensen, Gørding.
Skrædder Karl Schou, Assentoft.
Overlærer P. Hjuler, Ølgod.
Sognepræst Niels Pedersen, Ølgod.
Dyrlæge P. Moberg, Lunde.
Bagermester Hans Nielsen, Gesten.
Sognefoged Johannes Kristensen, Sønderhede, Hostrup.

Subskribent:
Museumsinspektør Victor Hermansen, København.

REGNSKAB FOR AARET 1945

<i>Indtægt</i>	Kr.	Øre	<i>Udgift</i>	Kr.	Øre
Kassebeholdning.....	345	22	Aarbogens Trykning, Klichéer	2453	85
Medlemsbidrag og Subskription	2967	00	Forfatterhonorarer.....	539	80
Godtgjort Porto	220	00	Aarbogens Udsendelse	380	45
Salg af Aarbøger	337	50	Løn til Redaktør og Sekretær.....	250	00
Tilskud fra Ribe Stiftamt	100	00	Møder	68	85
— - Staten	150	00	Dansk historisk Fællesforening	55	00
— - Kommuner	510	00	Bogkøb.....	46	00
— - Varde og Nr. Nebel Sparekasser	50	00	Farvefotografering.....	230	40
Renter	4	73	Overført til Grundfonden.....	75	00
			Avertering, Porto m. m.	190	39
			Kassebeholdning	394	71
Balance...	4684	45	Balance...	4684	45

GRUNDFONDEN:

Grundfonden	Kr. 1888	55
Indvundne Renter	—	43 63
Indsat	—	75 00
	Kr. 2007	18

Lunde, Jyll., 27. Juni 1946.

H. K. Kristensen.

Revideret uden Bemærkning

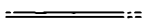
Ribe, den 14. Juni 1946.

Niels Holbak.

P. Lerche Thomsen.

Favørpriser: Medlemmerne kan faa Holger Hjelholts Skriftlæsningsbog: »Skriftprøver« for 2,75 Kr. naar Beløbet indbetales paa Dansk historisk Fællesforenings Girokonto 3516, Fiolstræde 1, København K. (Bogladepris 4, 75). Sammensteds og paa samme Maade faas E. Kromann: »Skriftens Historie i Danmark« for 4,60. Tidsskriftet »Fortid og Nutid« faas til halv Pris (3 Kr.) ved Henvendelse til Fællesforeningens Sekretær, Dr. phil. Roar Skovmand, Askov, Vejen.

Endvidere kan Medlemmerne subscribere paa andre historiske Amtssamfunds Aarbøger til nedsat Betaling. Henvendelse til det paagældende Amtssamfunds Kasserer eller vor egen Sekretær. »Danmarks Riges Breve« faas til 5 Kr. pr. Bind (Bogladepris 12 Kr.) Adresse: Det danske Sprog og Litteraturselskab, V. Boulevard 44, København V. Hos Boghandler H. Bruun Møller, Vejen, faas: Kr. la Cour Pedersen: »Skodborghus« 0,75 og s. Forf.: »Morten Eskesens Saga«, 3 Kr.

Virk for Tilgangen af nye Medlemmer!

Aarbøger o. a. Skrifter, som sendes til »Fra Ribe Amt,« bedes adresseret til H. K. Kristensen, Lunde, Jylland.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Varde Sønderbro. Af Fabrikant N. M. Kromann.
2. Udskiftningen i Øster Vamdrup af Lærerne J. H. Byriell og H. K. Kristensen.
3. Ormegravning. Af Rentier P. M. Gundesen.
4. Hr. Niels Olivarius til Aastrup-Starup. Af Forstander T. Elle Jensen.
5. Hvorfra fik Ribe Amt sine Præser i det 17. Aarhundrede. Af Forstander Hans Lund.
6. Gamle Fiskeriretskaber. Af Forfatter T. Kragelund.
7. Fiskeriet ved Nymindesø. Af Arkivbud J. Carl Christensen.
8. Hvad Tankgrave kan afsløre. Af Snedker N. Thomsen.
9. Tiggerbreve og Brandvidner. Af H. K. Kristensen.
10. Ho—Oksby Skolefundats. Af Pastor emer. J. Andreasen.
11. Af Nørre Grisbæks Historie. Af Lærer H. M. Ebbesen.
12. Kalkdekorationer og Maling med Blod. Af Forfatter Tobias Kragelund.
13. Smaastykker.
14. Litteratur om Ribe Amt.
15. Virksomheden. Nye Medlemmer. Regnskabet.

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende Bestyrelse: Forfatteren *Salomon Frifelt*, Ølgod, Formand, Redaktør *P. Friis*, Varde, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde, Jyll., Kasserer og Sekretær, Forstander *Kr. la Cour Pedersen*, Skibelund, Vejen, Biskop, Dr. phil. *C. I. Scharling*, Ribe, Højskolelærer, Dr. phil. *Roar Skovmand*, Askov, Vejen, og Forretningsfører *T. Tobiasen*, Esbjerg. Redaktionsudvalget er *Kristensen*, *la Cour Pedersen* og *Biskop Scharling*.